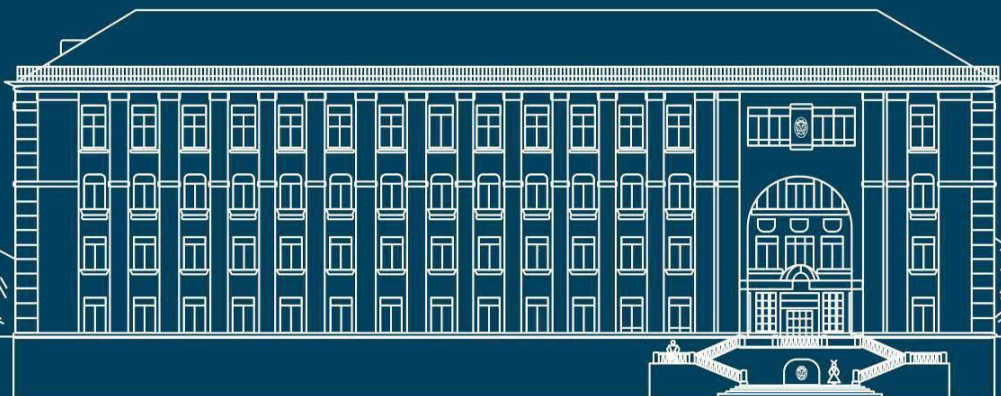

Національний університет
водного господарства
та природокористування

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНІСТИКИ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Збірник матеріалів
II Всеукраїнської наукової конференції
Рівне, 26-27 травня 2022 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ ТА УКРАЇНОЗНАВСТВА

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНІСТИКИ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Збірник матеріалів

II Всеукраїнської наукової конференції

Рівне, 26-27 травня 2022 р.

Рівне, 2022

*Рекомендовано до друку
вченою радою Національного університету водного господарства
та природокористування
(протокол №7 від 10 червня 2022 р.)*

Редакційна колегія

Малевич Л.Д., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Супрун В.М., доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Дзюба М.М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Клинова-Дацюк Г.Д., кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Шийка С.В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Сучасні проблеми україністики та журналістики: Збірник матеріалів II Всеукраїнської наукової конференції (м. Рівне, Національний університет водного господарства та природокористування, 26-27 травня 2022 р.). Рівне : НУВГП, 2022. 285 с.

У збірнику висвітлено результати досліджень, які було апробовано на Всеукраїнській науковій конференції «Сучасні проблеми україністики та журналістики».

РОЗДІЛ I

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Марія Бутиріна

«Новомова» кремлівської пропаганди: семіотичний аспект 6

Юрій Фінклер

Соціальна відповідальність журналіста: стандарт, необхідність чи химера диванних експертів?..... 13

Людмила Супрун

Посткросинг: сучасний соціокомунікативний проект чи данина давнині? 19

Христина Білограць

Журналістські стандарти в інтернет-ЗМІ під час висвітлення надзвичайних ситуацій (на прикладі «Української правди»).... 24

Володимир Супрун

Соціально значимі функції сучасних дитячих журналів..... 30

Майя Дзюба

Освітньо-науковий компонент образу Рівненщини в ЗМК..... 36

Лариса Бондарчук, Тамара Подгурська

Особливості локалізації бестселерів сучасної манги українською мовою..... 44

РОЗДІЛ II

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО: СТИЛІ, ПОСТАТІ, ОБРАЗИ

Ірина Захарчук

Кодифікація імперської свідомості в наративах української художньої літератури про голодомор..... 53

Марина Демедюк

Ціннісні орієнтири у народній прозі про національно-визвольну боротьбу українців 40-60-х рр. XX ст. (за матеріалами Волинського Полісся)..... 63

Мирослава Крупка

«З війни не повертаються назовсім» : постать солдата у сучасній українській літературі..... 70

Олександр Кирильчук

Осмислення колоніального досвіду в працях Франца Фанона. 79

РОЗДІЛ III

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Наталія Коваленко

Лінгвалізація культурних кодів українців засобами фразеології..... 85

Ірина Колеснікова

Зміна реєстрових стандартів ненормативної лексики в умовах російсько-української війни: деякі тенденції..... 91

Леся Малевич, Валерія Хомич

Динаміка мовної ситуації в Україні в умовах війни (за результатами соціологічних опитувань)..... 95

Анжеліка Попович

Об'єкти науково-історичного дослідження в стилістиці української мови 99

Ольга Одінцова

Вплив іншомовного середовища на мовну поведінку особи.... 107

Валентина Доброчинська

Навчальний контент українських підручників у Волинському шкільництві (1917- 1944 рр.)..... 113

Віктор Гром

Товариство української мови в Українському інституті інженерів водного господарства (1989-1990 рр.) 122

Ірина Бондар

Практичні аспекти викладання проблем українського державотворення у процесі вивчення шкільних курсів історії. 133

Валентин Старков

Історія і сучасні проблеми українського державотворення. Україна проти імперій..... 138

РОЗДІЛ V**КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ****Ольга Наконечна**

Культурна картина світу: український вимір 146

Олександр Крупка

Пересопницьке Євангеліє у модерністській традиції..... 152

Алла Залужна

Філософська рефлексія Г. Сковороди у проблемному полі вітчизняної кордоцентричної традиції..... 163

Світлана Гуменюк

Творчість Сковороди у дзеркалі барокової епохи: софійність та адорація мистецтва..... 168

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ СТУДЕНТІВ..... 174

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 007:340

Марія Бутиріна,

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,

завідувач кафедри масової та

міжнародної комунікації

Дніпровського національного університету ім. О. Гончара

«НОВОМОВА» КРЕМЛІВСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ: СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дискурс, який обслуговує авторитарні режими, є не менш злочинним, ніж влада, яку він представляє і виправдовує. Дискурс не лише віддзеркалює ідеологію, застосовуючи при цьому відповідні мовні засоби, а й адаптує мову під потреби режиму, обрізаючи, викривлюючи, спотворюючи її словник. Фактично ідеологи утворюють проміжну мережу сенсів, яка виступає «буферною зоною» між злочинними наказами влади і картиною світу суспільства, відповідального за обрані ним владні інституції

та їхні дії. Мова інструменталізується для того, щоб непомітно й безболісно здійснити підміну понять у суспільній свідомості цілої країни, яка вперто відмовляється позиціонувати себе як агресора. Війна стає миром, зло добром, несвобода свободою – ці мовно-когнітивні зрушення ми спостерігаємо у наративах кремлівської пропаганди, яка не лише орієнтується на внутрішню аудиторію, а й виплескується назовні, намагаючись довести світовій спільноті свою істинність та універсальність.

Знакова природа мовних деформацій, які супроводжують ідеологічні впливи, вмотивовує плідність семіотичного погляду на дискурс влади, який в контексті рашистського злочинного режиму ми потрактуємо також як дискурс облуди, дезінформації та маніпуляції. Метою нашої розвідки є семіотична інтерпретація знакових явищ кремлівської пропаганди.

Семіотичне потрактування ідеології у відомій праці «S/Z» здійснив Ролан Барт [2]. Він першим вказав на знакові особливості ідеологічних наративів і проблематизував їх облудність, скориставшись структурними елементами знаку – денотатом і конотатом. Явище ідеології французький дослідник методологічно пов'язав із конотативною семіотикою, тобто семіотикою вторинних значень, які витісняють первинні, натуральні знаки з мовної реальності суспільства. Більше того, конотації мімікують під денотативні сенси, прагнуть замінити собою природні факти, постати як натуральні явища. Саме завдяки конотативній агресії в

системі рашистської пропаганди природно сприймаються такі безглузді концепти, як «демілітаризація» та «денацифікація». Це слова без денотатів, це знакові системи, де план визначення співпадає з планом вираження. Порожні знаки є продуктивним інструментом контролю над реальністю, оскільки вони не відображають, а створюють її за допомогою дозволених режимом кодів.

Художню репрезентацію штучної мови, сформованої тоталітарною владою, здійснив Дж. Орвелл у своєму романі-антиутопії «1984». Англійський письменник та журналіст багато розмірковував про вплив пропаганди на масову свідомість, що відбилася у таких концептах його твору, як «двоємислення» та «новомова». Саме вони гротескно представили програму правлячого режиму з виховання мас шляхом вилучення у них емоцій, думок, персональних оцінок. Влада «ангсоцу» чинила так з людьми за переконанням: немає слова – немає реалії, що ним позначається. Відповідно скорочення мови призводило до обрізання самого мислення, яке зазвичай уважалося небезпечним і шкідливим для громадян. Яскраві приклади новомови, яка обслуговує політичну диктатуру росії, наводить німецький журналіст та філософ Нільс Марквардт. Він зазначає, що згортання слова та думки є частиною фіксованого репертуару російської держави контролю, про що, до речі, вже давно свідчить той факт, що кремль ніколи прямо не згадує ім'я Олексія Навального (Nils

Markwardt: Zensur in Russland. Keine Bedeutung, nur Befehl. *Die Zeit*. 1.04.2022). Путінська диктатура знаків полягає в тому, щоб змусити маси підкоритися марнослов'ю і підтримувати позначки, які не означають нічого конкретного, не несуть жодного змісту. Особливо виразно це простежується в культурі путінської пропаганди "Z" – літери, якої навіть немає у кирилиці і яка з'явилася на російських військових машинах від початку війни.

Спочатку пропагандистськими каналами ширилося пояснення, що літери використовуються для уникнення дружнього вогню, оскільки російські та українські збройні сили часто мають аналогічну техніку. Згодом міністерство оборони росії здійснило цинічну сигніфікацію, утворивши навколо «Z» гасла «Za robedu», «Za pravdu», «Za mir», а літеру «V» використавши у концептосполучі «Sila v pravde». Бачимо слова-перевертні, які позначають прямо протилежне денотативному сенсу, зафіксованому у словнику.

Оксфордський дослідник соціології В. Артюх називає згадані літери «ідеальними для пропаганди вільно плаваючими означниками», що свідчить про роздробленість рашистської ідеології, відсутність її дискурсивної цілісності і зв'язності (<https://twitter.com/r2khv/status/1506355091787456516?s=21>). На його думку, це не знаки-символи, це знаки-індекси політичного примусу, за якими стоять команди.

Посилаючись на матеріал російського активістського порталу Activatica, Нільс Марквардт наводить приклади придушення свободи слова в росії, доведені до абсурду. Жінку-протестувальницю поліція забирає за те, що вона тримала аркуш із написом «Два слова», які є посиланням на гасло «Нет войне». В аналогічний спосіб чоловіка була заарештовано через те, що він тримав папірець із трьома і п'ятьма зірочками, що також вказували на російську формулу «Нет войне». Десигніфікація мислення, до якої примушує громадян рашистський режим, справляє важке враження атмосфери орвеллівської антиутопії, де мова використовувалася як інструмент насильства.

Значний внесок у розуміння «новомови» як феномену тоталітарного режиму зробив і польський дослідник М. Гловінський. У своїй праці «Новомова: подальші послідовності» він сформулював визначальні характеристики цього феномену [3]. Серед них – вільна семантика, за якої «не має значення, що означає це слово, але важливо те, які кваліфікаційні ознаки з ним асоціюються»; поєднання максимальної ритуальності із повним прагматизмом; магічна функція мови, коли слова не описують реальність, а конструюють її, створюючи бажані суспільні стани; маніпулятивність, яка підтримує новомову як метамову, що прагне пояснити все дискурсом новин; прагнення до універсальності.

Повертаючись до бартівського потрактування ідеології, бачимо риси, які перегукуються із баченням новомови М.

Гловінським. Йдеться, перш за все, про «імперіалізм» ідеології, тобто прагнення її до універсальності. Жодна ідеологія світу не задовільняється локальним пануванням, а воліє глобально панувати над людським розумом. Цим прагненням можна пояснити інтенсивну й екстенсивну експансію кремлівських наративів у світовому інформаційному просторі. Подібно до впливу новомови ідеологія подавляє індивідуальну свідомість, замість персональних думок пропонуючи узагальнене й знеособлене світобачення «Великого брата». За потреби «недоречні» вербальні формули вирізаються з мови як надлишкові. Саме як соціально неохвалюване з тезаурусу російськомовного дискурсу війни було викинуте саме слово «війна». Його замінили більш розпливчастим концептом «спецоперація».

Як і новомова, ідеологія мімікрує під натуральну реальність, яка є не штучним витвором, а чимось самим по собі зрозумілим. Саме тому «натуральні» наративи ідеології легко і безболісно виправдовують найжахливіші злочини її носіїв.

Отже, як бачимо, «новомова» кремлівської пропаганди є ідеологічним явищем з усіма притаманними йому ознаками – агресивністю, маніпулятивністю, «натуральністю», мімікрією під істинне й універсальне знання. Конотативна семіотика Р. Барта пов'язує ці ознаки із домінуванням вторинних, ідеологічно мотивованих значень над денотативними. Розвиток новомови

відбувається шляхом скорочення словника, яким обслуговуються персональні оцінки й думки.

Джерела та література

1. Орвелл Дж. 1984. Переклад з англ.: Богдана Носенок. Харків: Фоліо. 2021. 320с
2. Barthes R. S/Z, trans. Richard Miller, New York: Farrar, Straus & Giroux, 1974; Blackwell, 1990; 2002.
3. Głowiński. M. Nowomowa i ciągi dalsze: szkice dawne i nowe. TAIWPN Universitas, 2009. Communication in politics. 266 p.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Юрій Фінклер,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри видавничої справи та медіакомунікацій
Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЖУРНАЛІСТА: СТАНДАРТ, НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ХИМЕРА ДИВАННИХ ЕКСПЕРТІВ?

Питання соціальної відповідальності видається чимось освяченим у журналістському середовищі. Вираз, який має силу та вплив, зазвичай використовується як крилата фраза в інституційних медійних кампаніях. Таке освячення, можливо, впливає з історичної ролі медій як платформи для дебатів і інструменту для рішучих рухів, які мали б завершитись значними досягненнями для суспільства. Повага до цієї історичної ролі робить соціальну відповідальність журналіста помітною в ключових документах для професіоналів преси – зокрема, таких як Міжнародні принципи професійної етики в журналістиці. Текст, отриманий у ході дебатів ЮНЕСКО у 1980-х роках, був підтриманий декількома міжнародними журналістськими організаціями і затверджений на четвертій Консультативній зустрічі міжнародних і регіональних журналістських організацій, яка відбулася у 1983 році спочатку в Празі, а згодом — у Парижі

[2]. Текст Міжнародних принципів журналістської етики у формулюванні принципу III стверджує, що на журналіста покладається соціальна відповідальність, а, отже, інформація в журналістиці розуміється як соціальне благо, а не як товар, а це означає, що журналісти не звільняються від відповідальності за інформацію, яка передається медіями. Але це стосується не лише тих, хто контролює ці медіи, а й, зрештою, широкої громадськості, включаючи різні соціальні кластери. Соціальна відповідальність журналіста вимагає, щоб він чи вона діяли за будь-яких обставин відповідно до особистого етичного сумління.

Можливо, подібний крок був викликаний повагою до одного із чотирьох моделей функціонування журналістики (лібертаріанська, авторитарна, тоталітарна (радянська комуністична), соціальної відповідальності) як інституціональної практики, відомої більше як «чотири теорії преси». 1956 року американські вчені Фред Сіберт, Теодор Петерсена і Вілбур Шрамм, пропонуючи цю ідею [3], відкрили скриньку Пандори, так і не розтлумачивши до кінця сам дух ось цього принципу соціальної відповідальності. Ключове питання: чи несе аудиторії соціальної відповідальності журналіста модерністське натхнення, яке уявляло пресу, здатну принести «світло» в кожен куточок планети, і, отже, соціальну функцію культурного піднесення? За яких умов суспільство делегує пресі повноваження наглядати за інституціями від свого імені?

Багато з подібних інтерпретацій стосуються романтичних

концепцій журналістики. Сумно відомим можна вважати процес соціально-комунікаційних трансформацій, через який пройшла журналістська діяльність – від кустарної фази та зняття боротьби до промислової та ринкової журналістики. Волтер Ліппманн (наприклад, [4]) та Майкл Шустон (наприклад, [5]), дискусії у форматі Ліппманн – Шустон (наприклад, [6]) просувають журналістику як соціальну дію та журналіста як інтелектуала через еволюцію ідентичності журналіста, яка формується з подвійного дискурсу – гуманістичного контенту та технологічно-методичного мовлення.

Подібна прихильність до соціальної трансформації журналіста має ще більше шансів на розуміння того, що, незалежно від професії журналіста в принципі чи професійної категорії конкретно, особливостей застосування журналістської технології та/або їх деонтологізації фактологічних кодів, обов'язки журналіста як професіонала не можуть бути відокремленими від їхніх первісних зобов'язань як людини. Тому журналіст – це, перш за все, людина, а журналістика – соціальний процес або свідомих, або контрольованих дій. Отже, кожен журналіст несе моральну відповідальність за свої дії, чудово розуміючи, чи ці дії є свідомими, чи примушеними.

Вибір людей щодо їх прагнень до свободи та добробуту впливає з системи відліку, визначеної історично-соціальними

умовами. Правильне чи неправильне, добро чи зло визначаються спільною з приписуванням цінностей, відповідно до ідеології, концепцій похвали чи звинувачення, встановлення критерію «совість», яка керує діями особистості. Правильна дія – це та, яка найкраще відповідає інтересам етично домінуючої групи і є бажаною для групи. Таким чином, систему відліку можна розширити та/або переформулювати відповідно до досвіду, дискусій, рефлексій особистості та групи. Це – етична забава, адже дебати і безперервні роздуми про те, що є бажаним для себе та для інших, може відобразитися у підвищенні рівня свідомості, який керує діями індивідів, їхніми цілями та намірами. Завдяки етичним вправам та підвищенню рівня свідомості журналіст може краще думати, висловлюватись, розуміти та керувати розумінням аудиторії, здійснюючи моральну відповідальність за власні дії та зобов'язання. З постійним розширенням власної системи орієнтації – рівня своєї свідомості – журналістська практика може ставати набагато більшою, «новинна журналістика».

Така практика співпрацює з рефлексією інших людей – аудиторією, з розширенням світогляду та підвищенням рівня розуміння проблеми. Якщо це зобов'язання становить мету, обов'язок і бажання журналіста, він сприятиме поширенню на свою громадськість етичних вправ, у яких він бере участь щодня. Сама журналістська практика – це те, що здатне трансформуватися, і саме ця здатність діяти та перетворювати

дійсність відповідно до цілей, запропонованих журналістом, пов'язана із здатністю журналіста до рефлексії. Тому журналістська практика і рефлексія є нерозривними чинниками журналістсько-суспільного існування, а існувати – це вже щось глибше, ніж людська уява.

Взаємозв'язок на рівні журналіст – дійсність передбачає перетворення дійсності через журналістську уяву, продукт якої, своєю чергою, зумовлюється як дією, так і рефлексією. Прийняття журналістом зобов'язань перед суспільством вимагає процесу гуманізації і є результатом процесу гуманізації – гуманізації аудиторії. Мабуть, саме гуманізація журналістської практики, заснована на правдивості інтерпретації будь-якого контенту (дивимось у Марії Комової [1]), насправді може розглядатись і як стандарт, і як необхідність, і як химера диванних експертів. Все залежить від того, в якій з чотирьох моделей функціонування журналіста працює журналіст.

Джерела та література

1. Комова М. В. Інтерпретаційна природа комунікаційної взаємодії. Держава та регіони. Наук.-виробн. журн. 2017. № 1. С. 28–32. Серія «Соціальні комунікації».
2. «Four theories of the press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of what the Press Should be and Do», F.Siebert, W. Schramm, University of Illinois Press, 1956. 168 p.
3. Lippmann, Walter ([1922] 1965). Public Opinion. New York. Free Press. 233 p.
4. Revolutionary agent? - The Roar of the Crowd: How Television and People Power Are Changing the World by Michael O'Neill. Shudson, Michael. Columbia Journalism Review. New York. Vol. 32, Iss. 4 (Nov 1993). 59 p.

5. Schudson, Michael (2008). The “Lippmann-Dewey Debate” and the invention of Walter Lippmann as an anti-democrat 1986-1996. *International Journal of Communication*, 2. P. 1-20.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Людмила Супрун,

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор кафедри журналістики та українознавства

Національного університету водного
господарства та природокористування

ПОСТКРОСИНГ: СУЧАСНИЙ СОЦІОКОМУНІКАТИВНИЙ ПРОЄКТ ЧИ ДАНИНА ДАВНИНІ?

За аналогією до буккросингу 17 років тому, 14 липня 2005 року, було започатковано соціокомунікативний проєкт, який прийнято називати посткросинг (англ. postcrossing). А у 2013 році це явище увійшло в «топ-11 найбільш чудернацьких хобі на земній кулі».

Ідея посткросингу належить португальському програмісту Paulo Magalhaes. Втомившись від ІТ-діяльності, він вирішив відродити поштовий обіг листівками як заняття для душі. Опосередковане листівками «живе» спілкування супроводжуване відповідним слоганом «Send a postcard and receive a postcard» або «Сюрприз у поштовій скриньці». Оскільки багато людей з ностальгією згадують той час, коли вони поспішали зазирнути в поштову скриньку зі сподіванням отримати паперову вісточку, написану від руки на листівці або бодай лише клаптику паперу, то пропозиція Paulo Magalhaes була радо підхоплена вдячною

аудиторією. Першу таку листівку надіслано з Португалії в Португалію. Відтоді посткросинг забезпечує всім бажаючим можливість отримати омріяні поштові листівки з будь-якого куточка земної кулі, адже коло посткросерів постійно розширюється.

Для налагодження стартової комунікації зачинателем проєкту було створено відповідний сайт. Кожен охочий без будь-яких обмежень може зареєструватись на цьому сайті, зазначивши (бажано англійською мовою) певні відомості про себе з акцентом на своїх захопленнях та пріоритетах. До речі, саме англійська є офіційною мовою спілкування посткросерів. Після реєстрації відбувається обмін листівками через автоматизований інтерфейс сайту.

Ознайомлюючись з алгоритмом використання цього механізму обміну, зауважуємо, що спочатку посткросер робить запит з метою отримати адресу першого комуніката. Для цього він активізує кнопку «Відправити листівку». Потім система сама вибирає з бази випадкову адресу й видає ідентифікаційний код листівки. І так діємо ще чотири рази. Для постійних учасників посткросингу кількість можливостей більша за п'ять. Наступні адреси відкриваються учасникові проєкту лише після того, як його листівка дійде до отримувача, про що свідчитиме введений ним у систему код листівки. Одразу після цього для іншого випадкового посткросера відкривається адреса отримувача для надсилання

лістівки і процес повторюється. Таким чином, кількість надісланих та отриманих листівок урівноважується завдяки єдиній базі всіх учасників проєкту.

За даними Вікіпедії, у січні 2020 року товариство посткросерів нараховувало більше 793150 осіб з 207 країн, а 24 січня 2021 було задіяно до обігу 60-мільйонну листівку. Щодо статистики, то на сайті посткросингу знаходимо інформацію про те, що вже 18 серпня 2014 року зафіксовано повсюдне поширення цього соціокомунікативного проєкту, за винятком хіба деяких країн Західної Африки, Габону та низки острівних країн Океанії. Користується чималою популярністю посткросинг і в Україні: 4 грудня 2020 року зафіксовано дев'яте місце за кількістю учасників та десяте місце за кількістю надісланих листівок у рейтингу 15 найактивніших країн.

Описаний процес реалізації посткросингу знаходить відображення в профілі. На відповідній карті всі етапи шляху листівки наділені певним статусом, як-от «У дорозі» (travelling), «Отримано» (registered), «Минув термін доставки» (expired) тощо. Окрім непрямого обміну, поширення листівок відбувається неофіційно, за домовленістю, коли посткросери обмінюються адресами.

Учасники розгляданого соціокомунікативного процесу керуються певними правилами етикету.

1. Бажано ознайомитись з відомостями про респондента в його профілі з метою підбору листівок відповідної тематики.

2. Зворотню адресу на листівці, як правило, не пишуть, щоб уникнути нав'язливого натяку на очікування відповіді. Хоча останнім часом популярними стали картки у відповідь, так звані «thankful postcards» від одержувача листівок.

3. За вимогами Міжнародного сайту «Посткросинг-ком», не можна пересилати листівки з брутальними, непристойними зображеннями, такі, які можуть принизити гідність людини, порушують авторське право чи містять рекламу товарів.

4. Листівки мають бути або нові, або гарно збережені, бажано розміром 10*15 см, із цупкого картону, з ламінацією – блискучим покриттям, стандартним лінуванням на звороті, тобто такими, які приємно тримати в руках.

5. У листівках прийнято писати про себе (якусь цікаву інформацію) або транслювати компліменти адресатові.

Для чого потрібен посткросинг? Зрозуміло, що він допомагає зібрати листівки з усього світу і тим самим здійснити віртуальну подорож. Але це не головне. На наш погляд, найважливішою є можливість посткросингу задовольнити комунікативні потреби особистості, яку кожен день може чекати сюрприз у поштовій скриньці, яка знає, що, надсилаючи свою листівку, вона взамін теж отримає листівку вже від третьої особи. Таким чином, завдяки маленькому, мистецьки оформленому

клаптику паперу відбувається глобальне єднання людей у
прагненні до краси, творчості і щастя.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Христина Білограць,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

доцент кафедри журналістики та засобів

масової комунікації

Національного університету «Львівська політехніка»

ЖУРНАЛІСТСЬКІ СТАНДАРТИ В ІНТЕРНЕТ-ЗМІ ПІД ЧАС ВИСВІТЛЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ «УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВДИ»)

Надзвичайні ситуації журналістам важливо висвітлювати правильно, щоб не спровокувати небажані наслідки чи паніку серед населення. У журналістиці існують правила висвітлення непередбачуваних негативних подій, їхні особливості проаналізуємо на основі інтернет-видання «Українська правда».

Це медіа є лідером в галузі новин та розслідувань в Україні. Під егідою «Української правди» виходять інші потужні видання, які пишуть не лише про політику, а й про економіку, історію, гуманітарні проблеми, спорт та життя знаменитостей. У 2014 році після укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом «Українська правда» запустила окремий веб-сайт «Європейська правда», присвячений європейській інтеграції.

За часів, коли поширювали «темники», «Українська правда»

була одним з небагатьох ЗМІ, яке публікувало новини не цензуровані урядом, а під час Євромайдану 2014 року видання стало потужним медіа-центром для протестного руху та платформою для дискусій. Кількість відвідувачів сайту щодня перевершувала 1 мільйон читачів [4].

Питання дотримання журналістських стандартів завжди актуальне, особливо це стосується висвітлення порушення територіальної цілісності та суверенітету держави. Так, від початку окупації територій й до сьогодні тривають дискусії між журналістами щодо дієвості стандартів інформаційної журналістики в умовах гібридної та інформаційної війни проти України. Навіть в умовах війни українське суспільство потребує справжньої журналістики – соціально відповідальної і об'єктивної.

Утім в такий час перед журналістами постає етична дилема: використовувати пропаганду як механізм протидії ворогу чи дотримуватися професійних стандартів [1, 2]. Адже якщо педантичне дотримання стандартів професії буде призводити до загроз життю окремих людей або ж цілісності й виживанню держави, виникає інша загроза – залишитися зрештою і без журналістики як такої [3].

Інформацію, яка стосується війни, зокрема і про загибель чи поранення людей, зниклих безвісти чи тих, хто потрапив у полон, необхідно обов'язково перевіряти ретельно і виключно в

офіційних джерелах. Хибна інформація про таку подію заподіє серйозної шкоди рідним та близьким цієї людини, а точні дані цілком можуть заподіяти реальну шкоду полоненому. «Українська правда» намагається дотримуватися журналістських стандартів в умовах бойових дій, окупації території, незаконної анексії. Так, наприклад, інформація про певні події стає відомою в день самої події. З погляду стандарту оперативності подачі інформації, вона має оприлюднюватися тоді, коли стає відомою. Обов'язково при цьому наголошується для реципієнтів, що подія сталася раніше, просто лише тепер про неї стало відомо.

В інтернет-ЗМІ здебільшого дотримуються балансу думок. Також попри цінність кожного свідчення, докладають зусиль до розширення кількості учасників і очевидців, що можуть подавати факти щодо конкретної події. Чим більше людей підтверджують певний факт – тим вищою є достовірність цього факту. Але при цьому не варто ігнорувати свідчення окремих людей, які суперечать всім іншим. У таких випадках так і потрібно подавати різні версії однієї й тієї ж події, з обов'язковим посиланням на тих, хто ці факти повідомляв журналісту. «Українська правда» зазвичай посилається на офіційні урядові установи або на слова представників уряду.

Досконале освоєння сучасних технологій дозволило журналістам не лише набагато швидше інформувати суспільство, але й впливати на його масову свідомість. Зображення, окрім того,

що супроводжує текст, ще й виконує роль інструмента передачі та формування настроїв громадян. Тому більшість матеріалів Української правди, що висвітлюють надзвичайні події, містять зображення, тому треба відмітити, що майже всі зображення відповідають контенту і зроблені на місці події.

Публікації, які стосувалися саме надзвичайних подій, були присвячені здебільшого подіям в Україні (70% з проаналізованих). Онлайн-середовище влаштоване так, що кожен публікацію в інтернет-ЗМІ і будь-який пост в соціальних мережах можна зберегти, прокоментувати, оцінити, а також поділитися ним в інших спільнотах, групах або на особистих сторінках. Під публікаціями, опублікованими на сайті «Української правди», є «майданчик» для дискусій. Користувачі можуть залишати коментарі до кожної новини. Користуючись інструментами онлайн-комунікації, журналісти інтернет-ЗМІ можуть визначати реакцію аудиторії на повідомлення.

Тематика журналістських матеріалів «Української правди» має спрямованість, що відповідає перебігу подій у надзвичайній ситуації та під час катастрофи й зумовлена інформаційними запитами аудиторії. Журналісти послідовно з'ясовують:

- а) що відбулося, які масштаби та ймовірні наслідки подій;
- б) які чинники зумовили виникнення надзвичайної ситуації чи катастрофи;

в) який характер має надзвичайна ситуація – це результат природних катаклізмів чи техногенна аварія, детермінована інженерно-технічними помилками чи людським чинником;

г) хто є героєм чи антигероєм події, що досягла рівня надзвичайної ситуації. Журналістські публікації про осіб, які виявили відвагу та мужність, зазвичай подаються у формі проблемних нарисів, а про винуватців трагічних подій журналісти повідомляють у формі аналітичних статей.

Отож висвітлення подій в «Українській правді» має багато аспектів. Одним із визначальних серед них є вчасна і вичерпна відповідь журналістів у матеріалах на запитання «якими є масштаби стихійного чи техногенного лиха і які його ймовірні наслідки?». Якомога оперативніша відповідь на нього є потребою часу, інформаційним запитом аудиторії всіх видів ЗМІ. Перше інформування про надзвичайну подію журналісти подають у формі хронікального або розширеного інформаційного повідомлення у класичному, звичному форматі: «що?», «де?», «коли?», «чому?» відбулося.

Очевидно, що отриману «гарячими слідами» й оперативно опубліковану первинну фактичну інформацію у наступних повідомленнях ще не раз уточнюють, прискіпливо аналізують, порівнюють.

При висвітленні надзвичайних ситуацій журналісти використовують критично-аналітичний підхід до отриманих від

офіційних чи інших компетентних джерел фактів, намагаються не подавати інформацію з суб'єктивно-оцінними міркуваннями носіїв фактологічного матеріалу, а також визначати реальні масштаби і наслідки події, що сколихнула регіон, країну чи світ. Іншим, не менш важливим, але все-таки вторинним аспектом, є встановлення у журналістських публікаціях причиново-наслідкових чинників виникнення надзвичайної ситуації.

Джерела та література

1. Етичний кодекс українського журналіста. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.cje.org.ua/codecs/>.
2. Іванов В. Журналістська етика. Київ : Вища школа. 2006. С. 212 – 217.
3. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Знання. 2008. 663 с.
4. «Українська правда». [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/>

Володимир Супрун,

доктор філологічних наук,

професор кафедри журналістики та українознавства

Національного університету водного господарства та

природокористування

СОЦІАЛЬНО ЗНАЧИМІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНИХ ДИТЯЧИХ ЖУРНАЛІВ

Сучасна вітчизняна журналістика жваво реагує на виклики сьогодення, об'єктивно ретранслюючи картину світу потенційному реципієнтові, чималу частку якої становить дитяча аудиторія. Когнітивний потенціал дитини значно відрізняється від рівня сприйняття й розуміння дійсності дорослою аудиторією, тому інформація повинна подаватись у спрощеному, доступному форматі, а рівень її візуалізації (дитина сприймає дійсність не стільки абстрактно-логічно, як конкретно-образно) зростати. Місію адаптації інформаційних потоків до її усвідомлення дитячою аудиторією виконують періодичні видання для юних читачів, зокрема журнали для дітей.

Наукові студії дитячої періодики розпочалися ще в кінці ХХ століття і проводилися як зарубіжними фахівцями (див. праці С. Джонса, А. Рейда та ін.), так і вітчизняними дослідниками.

Зокрема, дитячій періодиці в аспекті видавничих проблем присвячено праці Н. Вернигори та Е. Огар, особливості навчальної преси для дітей з'ясовувала О. Сидоренко, змістові та формотворчі чинники дитячої періодики були в центрі уваги А. Бессараб, специфіку регіонального контексту видань для дітей виявила Ю. Стадницька, сугестивні механізми впливу на дитячу свідомість засобами періодичних видань висвітлювали Н. Кіт, Ю. Бондаренко. Проте соціальна значимість власне журнальних видань для дітей залишилася обійденою увагою сучасних вітчизняних журналістикознавців.

Одразу сконстатуємо: розглядаючи соціально значимі функції дитячих журналів, не будемо трафаретно накладати їх на типологічну специфіку, яка до певної міри закономірно перегукується з функціями. Скажімо, запропоновані типологічні класифікації Т. Давидченко, в основу яких покладено видову приналежність видання до пізнавального, енциклопедичного, розважального, навчального, культурологічного, науково-популярного характеру [1], та О. Орлик, котра диференціює журнальні видання за читацьким призначенням на загальноосвітні, релігійні, наукові, розважальні [2], проектує те чи інше видання на їх функціональний профіт: розважальний, навчальний, науковий тощо. Разом з тим, віднесений Т. Давиденко до пізнавальних видань журнал «Професор Крейд» виконує не лише функцію «дослідження світу», але й роль модератора внутрішнього світу

дитини в багатьох інших напрямках. Звідси зближення типології й функціонального призначення має опосередкований характер.

Оскільки дитячі журнали – це іманентний конструкт соціокомунікаційного середовища, то соціально значущі функції, які він виконує, мають суспільно важливе навантаження. Виділимо основні соціально значимі функції журналів для юних читачів.

1. Інформаційна функція полягає в тому, що журнал відкриває дитині відомості про навколишню дійсність, повідомляє актуальні новини з різних (відповідно до типу видання) сфер життя. Звісно, мова йде не про оперативну інформацію. Це передовсім цікава для дитини інформація про пори року, життя тварин і рослин, літературні новинки для найменших тощо. Так, журнал «Мамине сонечко», специфіка якого полягає в тому, що кожен новий номер присвячено одній темі, в яскраво-ілюстративній формі інформує малих читачів про важливі народні й національні свята, які відбуваються, скажімо, восени (див. №19 за 2021 р.).

2. Навчально-пізнавальна функція базується у зацікавленості дитячої аудиторії в дослідженні навколишньої дійсності, потребі пізнати її, намаганні здобути нові знання й умінні застосувати їх у повсякденні. Зазвичай ця функція реалізується в журналах крізь призму завдань в ігровій формі, кросвордів, загадок тощо. Наприклад, журнал «Малютко» (2020, №1) презентує найменшим читачам завдання, в якому пропонує

знайти відмінності між такими пташками, що зустрічаються в Україні, як горобець, синиця і снігур, а також дофарбувати їх (більшу частину птахів уже розфарбовано). Таким чином дитина здобуває знання про цих птахів і поглиблює навички в образотворчому мистецтві.

3. Розвивальна функція виявляється в розвитку основних умінь дитини, її уваги, уяви, мислення, практики читання, пам'яті і мовлення. Так, журнал «Барвінок» пропонує юному реципієнтові рубрики для розвитку українського мовлення («Наш скарб – рідна мова») та техніки читання дитини («Ми любимо читати!»). Журнал «Пізнайко» для розвитку дитячого мовлення репрезентує спеціальні конкурси, в яких просить віднайти синоніми до певних слів, і заохочує такі завдання цікавими призами. У тому ж журналі автори розміщують різної складності лабіринти, що розвивають увагу, спостережливість і дрібну моторику дитини. Розвитку творчих здібностей сприяють завдання, де пропонується розмалювати картинки або яскраві саморобки, як у журналі «Малятко».

4. Виховна функція виражається у плеканні в юного покоління патріотичних, громадянських, моральних, гуманістичних цінностей. З цією метою змістове наповнення видань підбирається редакторським колективом таким чином, щоб там було представлено контент, який в цікавій формі репрезентуватиме проблеми любові до Батьківщини, до людей,

бережного ставлення до природи тощо. Показовим у цьому плані є журнал «Колобочок», в якому з яскравими ілюстраціями друкуються українські народні казки, що виховують не лише любов до рідного слова, культури українців, але й етичні принципи добра, справедливості, гуманності.

5. Соціалізувальна функція репрезентується тим фактом, що дитина є членом суспільства, тому поступово в міру дорослішання засвоює норми і правила поведінки в ньому, спілкування зі старшими людьми та ровесниками. Особливо актуальна ця місія в умовах соціальних катаклізмів (пандемії, війни, природні катастрофи), коли комунікація між людьми стає обмеженою. Подоланню дистанційованості, налагодженості зв'язку між юним читачем і світом сприяють дитячі журнали. Так, журнал «Веселі картинки» на своїх сторінках пропонує розповіді, в яких пропагується дружба і взаємодопомога, вивчаються правила дорожнього руху та переходу вулиці пасажирами тощо, а зворотний зв'язок із читачем сприяє налагодженню соціальної комунікації між автором і юним реципієнтом.

Таким чином, соціально значимі функції, які виконує дитяча журнальна періодика, сприяють становленню й розвитку підростаючого покоління, формують повноцінних членів суспільства, мислячих, ціннісно-зорієнтованих особистостей.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Джерела та література

1. Давидченко Т.С. Дитячі періодичні видання в Україні: контент- аналітичне дослідження змісту. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2010. Т. 38. С. 176-181.
2. Орлик О. Тенденції та розвиток сучасної дитячої періодики (2008-2011). *Вісник Книжкової палати*. 2011. №12. С. 1-5.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства та
природокористування

ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ КОМПОНЕНТ ОБРАЗУ РІВНЕНЩИНИ В ЗМК

Тема формування образу окремих територій/регіонів у масмедіа поодинокі стають предметом наукових зацікавлень дослідників у сфері соціальних комунікацій. Зокрема питання становлення і розвитку образу регіону в інформаційному просторі досліджувала Є. Тихомирова [2], законодавчі аспекти суспільного мовлення, яке має значний потенціал у формуванні іміджу держави і регіонів як незалежне медіа, вивчала Т. Мостіпан [1], проте роль медіа у формуванні образу окремих регіонів України залишається малодослідженою. Незначна увага до формування образу регіонів у медіа, на основі яких формується загальний образ України, і визначає актуальність пропонованої розвідки.

Вивчаючи образ Рівненщини в медіа впродовж останнього десятиліття (за період 2011-2021 років), було виокремлено кілька підкатегорій, що співвідносяться з аспектами цього образу –

економіка, політика, соціальна політика, історія та культура, медицина та охорона здоров'я, спорт та туризм, наука та освіта.

Мета дослідження – виявити місце і роль освітньо-наукового компонента у формуванні образу Рівненщини в медіа.

За даними контент-аналізу освіта й наука як складник образу Рівненщини становить 3,36%.

Про високий потенціал освітніх закладів Рівненщини, їхню інноваційність і можливість скласти конкуренцію столичним школам пишуть регіональні видання, наприклад: *Фактично за двісті кілометрів від Рівного, у місті Дубровиця є начальний заклад, з яким важко позмагатися не те що учням кращих рівненських шкіл, а й навіть столичних. Йдеться про Дубровицький НВК «Лицей – ЗОШ 1-2 ступенів», ідея створення якого належить його директорові Володимирові Кушніру. Усього два роки функціонує цей навчальний заклад у новому приміщенні, а результати його діяльності просто вражають. Минулого року його випускники майже стовідсотково вступили до вищих начальних закладів, причому на державну форму навчання. Так, у Київський політехнічний інститут на спеціальність «Фізика» минулого року вступило 12 випускників Дубровицького ліцею, вважайте, повна академічна група. Призерами обласної учнівської олімпіади з різних предметів стали 13 ліцейстів. Сьогодні тут охоче здобувають освіту не лише діти з Дубровицького, а й сусіднього Зарічненського району. Судіть самі: у 2006 році*

Дубровицький ліцей став лауреатом Всеукраїнського конкурсу «100 кращих шкіл України», він - переможець Всеукраїнського чемпіонату з інформаційних технологій «Екософт — 2007 — 2009», лауреат громадської акції «Флагман сучасної освіти України — 2009», дипломант міжнародної виставки «Сучасні навчальні заклади 2011» за інноваційну модернізацію національної системи освіти (газета «Вісті Рівненщини», 13 квітня 2021 року).

Важливим складником науково-освітнього компонента образу регіону за даними моніторингу регіональних ЗМІ, є систем професійної освіти: *У професійній освіті Рівненщини до кінця 2021 року буде оснащений 30-й навчально-практичний центр. У закладах реалізується близько 10 міжнародних грантових проєктів. У форматі роботодавець – центр зайнятості – освіта реалізується проєкт «Rivnetworkhub», ініційований головою ОДА Віталієм Ковалем (газета «Вісті Рівненщини», 28 грудня 2021 року).*

Усі заклади освіти Рівненщини із введенням рейтингів ефективності направили зусилля на зміцнення та підвищення свого статусу. Наприклад, *чотири рівненські школи увійшли до сотні найкращих в Україно цього переліку потрапили і чотири навчальних закладів Рівного: Рівненська гуманітарна гімназія, гімназія "Гармонія", обласний науковий ліцей-інтернат, ліцей "Елітар"(Телеканал «Рівне 1», 06 березня 2021 року); 2 виші Рівненщини потрапили в ТОП-100 найкращих в Україні.*

П'ятдесяте місце у рейтингу посів Національний університет водного господарства та природокористування. Національний університет "Острозька академія" – на 93 місці (Газета «Сім днів», 7 липня 2020 року); Острозька академія посіла перше місце серед українських вишів у світовому рейтингу (Рівне 1, 06 серпня 2021 року).

Підтримка молодих талантів насамперед в царині науки допомагає регіону йти в ногу з часом, розвиватися завдяки новим ідеям. Це є стимулом для активних, талановитих людей проявити себе та принести користь регіону, а підтримка місцевої влади є гарантом того, що старання, прагнення молоді не залишаться непоміченими. Так, уже традиційною в регіоні є щорічні обласні премії молодим ученим Рівненщини: *в Рівненській ОДА відбулося засідання конкурсної комісії з призначення обласних премій молодим ученим Рівненщини. Серед членів журі – управлінці, освітяни, провідні вчені вищих навчальних закладів області. «Розмір премії минулого року збільшили з 7 до 10 тисяч. Втім, вважаю, що суму потрібно ще збільшити, аби таким чином заохочувати молодих вчених», – наголосила голова комісії, профільний заступник голови ОДА та депутат обласної рада Світлана Богатирчук-Кривко. Всього на розгляд комісії було подано матеріали 8 претендентів, у тому числі одна колективна праця. Серед учасників – представники НУВГП, РДГУ, НУ «Острозька академія», МEGУ та Рівненського інституту*

післядипломної освіти. Тематика поданих робіт різноманітна, зокрема, з політології, краєзнавства, фізичної реабілітації, історії будівництва. Наймолодшому вченому 27 років, найстаршому – 35. Конкурсною комісією було обрано 5 робіт на призначення обласних премій молодим ученим за заслуги та досягнення в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок. При голосуванні члени журі звертали увагу на актуальність теми, регіональний аспект, наукову новизну (Інформаційний портал ЧаРівне, 29 березня 2019 року). У наведеній фразі тактика самопрезентації пов'язана з цитуванням виступу голови комісії, профільного заступник голови ОДА, в якому йдеться про підтримку молодих дослідників. Саме в Рівненській області затребувані наукові ідеї можуть бути повністю реалізовані завдяки участі органів влади. Тому для створення позитивного іміджу важливе дієслово **заохочувати**, що вказує на зацікавленість адміністрації у наукових відкриттях, інноваціях.

Тактика самопрезентації виявляється у висловлюванні у *Національному університеті «Острозька академія» 11 листопада відбудеться низка заходів, приурочених 445-річчю з моменту заснування першого закладу вищої освіти Східної Європи – Острозької слов'яно-греко-латинської академії* (Газета «Сім днів», 08 листопада 2021 року).

Тактика цитування, яку вдало використано при поданні інформації про співпрацю ЗВО й Рівненської ОДА, творить

переконливий образ регіону: об'єднання спільних зусиль, реалізація спортивних, освітніх та культурних програм – у Рівненській ОДА підписали меморандум про співпрацю із Міжнародним економіко-гуманітарним університетом імені академіка Степана Дем'янчука. Головна мета – об'єднати зусилля заради популяризації здорового способу життя та підвищити рівень іміджу Рівненщини у сферах освіти, науки, а також фізичної культури та спорту. «МЕТУ – один із університетів, які підтримує імідж Рівненщини. Переконалий, меморандум стане ще одним поштовхом для більш плідної співпраці між установами. А результатом спільної роботи – патріотичні, освітні та професійні студенти», – зазначив Віталій Коваль. «Наш університет підтримує усі проєкти та ініціативи, а студенти – дуже активні та допитливі. Ми завжди будемо популяризувати, підтримувати та представляти Рівненщину», – зазначив ректор Віталій Дем'янчук (Газета «Сім днів», 29 квітня 2021 року).

Незмінною частиною освітньо-наукового образу є висвітлення діяльності Рівненської Малої академії наук учнівської молоді, зокрема щорічних досягнень її вихованців: Майбутні інженери, техніки і IT-фахівці достойно представили Рівненщину на II етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту МАН України та повернулися додому з перемогами. Дослідження й розробки школярів стосуються перспективних технологій і новітніх матеріалів, електроніки й робототехніки, комп'ютерних мереж і

технологій програмування, баз даних і систем штучного інтелекту та інших складних, серйозних і водночас цікавих і актуальних напрямів (Телеканал "Рівне 1", Новини, 10 квітня 2015 року).

Для формування позитивного іміджу науки та освіти ЗМІ вдаються до тактики апеляції до авторитетної думки: Національний університет водного господарства та природокористування – своєрідний бренд Рівненщини: небагато знайдеться родин, у яких хтось не був би з ним пов'язаний. Адже університету – 103 роки! Останнім часом із доволі закритого вишу «водник» (саме так його називають у народі) перетворився на потужний інтерактивний майданчик. «Сьогодні до складу університету, в якому навчаються 12 тисяч студентів, входять 11 навчально-наукових інститутів та 5 коледжів. Ми відкриті для кожного, хто хоче до науки «доторкнутися». Ось чому разом із об'єднанням громадських організацій відкрили в університеті платформу взаємодій «Простір ... Єдиний академічний європейський простір – для нас уже не просто слова», – каже в інтерв'ю ректор В.С. Мошинський (Урядовий кур'єр, 10 липня 2018 року). Ця тактика обирається адресантом для того, щоб показати високу оцінку складної сфери розвитку регіону. Адже про реальний стан справ у сфері сучасної науки та освіти багато хто з адресатів знає поверхово. Тому використовується думка авторитетної людини, здатної роз'яснити, що відбувається з вищою

школою в Рівненській області. Адресат екстраполює думку, сформовану про НУВГП, на всю систему освіти регіону. Цьому сприяє узагальнююче поєднання провідних вишів, що імпліцитно вказує, що подібні успіхи аж ніяк не обмежуються НУВГП. Позитивна оцінка формується за допомогою виразів *бренд Рівненщини, потужний інтерактивний майданчик, платформа взаємодій*.

Таким чином, освітньо-науковий компонент образу Рівненської області орієнтований насамперед на внутрішню аудиторію. Його складниками є інноваційність, стійкість та якість системи освіти, підтримка прикладної науки та вчених, особливо молоді. Для його трансляції використовуються тактики звернення до авторитету, самопрезентації, цитування.

Джерела та література

1. Мостіпан Т. Суспільне телерадіомовлення України: законодавчий аспект. *Журналістська освіта в Україні: світові професійні стандарти*: Матеріали шістнадцятої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Суми, 2020. С. 90–93.
2. Тихомирова Є. Б. Регіональний іміджмейкінг як засіб позиціонування регіону в інформаційному просторі. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців». Львів, 2011. С. 34–39.

УДК 070:659.131.2

водного господарства
та природокористування

Лариса Бондарчук,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри бізнес-
лінгвістики

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Тамара Подгурська,

старший викладач кафедри бізнес-лінгвістики

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ БЕСТСЕЛЕРІВ СУЧАСНОЇ МАНГИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

В українській літературі новим та оригінальним є такий жанр як манга. Вивчення специфіки перекладів та локалізації манги українською мовою є надзвичайно актуальним та цікавим, адже цей вид літератури тільки приходить до українського літературного простору, є мало вивченим у лінгвістичному аспекті.

Скотар Анастасія, Коваль Наталія, Капранова Олена, брати Капранови, Василенко Ніна та чимало інших любителів слова популяризують мангу на україномовному просторі, але досліджень щодо особливостей перекладу чи локалізації цього жанру майже немає.

У своєму дослідженні ми розглядаємо основні бестселери манги, видані на сучасному етапі в Україні, а також розглядаємо окремі аспекти локалізації манги відповідно до українських реалій, українського культурного простору.

Власне слово мánга у японській мові, звідки походить цей вид мистецтва та літератури, буквально означає «чудернацькі малюнки». Також вона може називатися комікку – комікси, що створені в Японії, або японською мовою. Манга визнана і як форма образотворчого мистецтва, і як літературне явище. Існує безліч творів різних жанрів та тем: пригоди, романтика, спорт, історія, гумор, наукова фантастика, жахи, еротика та інші, розраховані на різні вікові групи, стать тощо. З 1950-х років манга перетворилася на велику галузь японського книговидавництва з оборотами в сотні мільярдів єн. Професійний художник, який створює мангу, називається мангака. Часто він же є і автором сценарію, проте буває, що написання сценарію бере на себе окрема людина. Такий сценарист називається генсакуся, манга-генсакуся.

Майже вся манга малюється та видається чорно-білою. Причин тому декілька: по-перше, це спадщина традиційного японського живопису, по-друге, це значно здешевлює її виробництво, по-третє, через часте видання випусків розпорядок праці мангаки такий, що на колір часу просто немає.

В останні роки в Україні також почали з'являтися ліцензійні переклади японської манги. Завдяки яскраво вираженій специфіці

як графічного, так і літературного стилів, вона посідає особливе місце серед графічної прози. Коваль Наталія зазначає, що «російська експансія на український ринок ще довго заважатиме українським видавцям, але поступово вони повертатимуть свій культурний простір і наповнюватимуть його якісно перекладеним контентом».

За популярною мангою, найчастіше довгими серіалами, знімається аніме. Сценарій екранізації може значно змінюватись. Також манга створюється на основі вже існуючого аніме або навіть неанімаційних кінофільмів, наприклад за «Зоряними війнами». Невпинне розширення та покращення мережі доступу до інтернету дозволяє легко познайомитися з цими видами популярної японської культури. Українська аніме-аудиторія росте і безперечно заслуговує на повноцінні українські переклади.

Аніме відрізняється характерною манерою зображення персонажів та фону, випускається у формі телесеріалів, а також фільмів. Для аніме характерне надзвичайне жанрове різноманіття, яке в інших країнах притаманне кіно, а не анімації. Саме різноманітність та орієнтація на глядачів різного віку є головними перевагами аніме. В інших країнах анімація є переважно абстрактним мистецтвом для дітей, або ж використовується для пародійних та гумористичних творів, в той час, як аніме – повноцінне мистецтво. Більша частина аніме-серіалів – це екранізація японських коміксів – манги, але є й екранізації книжок,

а також повністю оригінальні роботи. Аніме-індустрія складається з понад 430 студій, включно з такими великими компаніями як «Studio Ghibli», «Gainax» і «Toei Animation».

Як цікавий факт, наведемо приклад манги, близький для української та японської культур. У травні 2022 року в Японії створили мангу, що розповідає про Привида Києва – українського пілота, який під час війни Росії проти України збив десятки ворожих літаків. Про це йдеться на сайті магазину Melonbooks, який розповсюджуватиме мангу. Melonbooks – це японський магазин книжок, зокрема й коміксів, аніме та відеоігор. Магазин заснований у 1998 році, має найбільший асортимент коміксів у Японії. Автор манги під псевдонімом Matsuda Heavy Industries має за плечима 21 роботу на військові теми: «Maria of Na miracle», «Third flight Resonator», «May Day Isoroku Yamamoto» та інших. Реліз японського коміксу відбувся 5 травня 2022 року.

Локалізація (англ. localization) – це крім основної функції, безпосередньо перекладу, також і адаптація програмного забезпечення, фільмів, ігор, аніме, манги тощо до мовних норм та національних особливостей іншої країни. Локалізація – це не тільки переклад. Це культурна адаптація текстів, фільмів, ігор до особливостей культури певної країни, тобто культурна адаптація.

Наведемо приклади локалізації.

- У мусульманських країнах голе тіло не заохочується, тобто і тексти, і фільми треба відповідно локалізувати.

- У Китаї заборонені скелети (там поширений культ предків).

- У Німеччині до недавнього часу заборонялося використання нацистської символіки у відеоіграх.

Отже, локалізація манги – це безпосередньо переклад, а також і культурне допасовування однієї культури до іншої, культурна адаптація.

Основні книги манги, які вийшли в Україні останнім часом, розраховані переважно на дитячу та підліткову аудиторію.

1. Накадзава Кейджі. «Босоногий Ген». У 2009 році на українському видавничому ринку вперше побачив світ японський комікс-манга в перекладі українською. Це була манга Накадзава Кейджі «Босоногий Ген», яка розповідає про жахи війни й атомного бомбардування, пережиті самим мангакою з Хірошіми. Цей комікс-манга виходив у різних журналах, зокрема і в Weekly Shōnen Jump із 1973 по 1987 роки, і згодом видавництво «Шюейша» видало 10 завершених томів. А студія Madhouse створила дві аніме-адаптації. Одна з керівниць проєкту української локалізації манги Олена Капранова зазначає, що «перший том манги вийшов без підбору шрифтів, зі стандартним Times New Roman і з перекладом японських реалій за системою Поліванова. Система Поліванова – це система запису російською кирилицею фонем або знаків письма японської мови, розроблена російським мовознавцем Євгенієм Полівановим. У радянські часи та й донині

перекладні варіанти системи Поліванова використовували в академічних виданнях в Україні. Тобто, це система запису російською кирилицею фонем або знаків письма японської мови. Як розповіли видавці Дмитро та Віталій Капранови, щоб подати комікс у звичному для нас форматі, верстальник просто зробив дзеркальне відображення сторінок, через що японці дуже обурились, адже тепер в усіх кімоно було запнуте навпаки, а так кімоно одягають тільки на покійників (правою передньою частиною наверх, лівою – під низ). Тож довелося все переробляти. Другий том уже вийшов у звично японському форматі з непоганими шрифтами.

Як бачимо, локалізація навіть на рівні картинок та мінімуму тексту відіграє дуже важливу роль.

2. Конамі Каната. Чі. Життя однієї киці. Видавництво «Nasha idea» презентувало на Comic Con Ukraine у 2019 році перший том відомої у світі манги «Чі. Життя однієї киці», а пізніше вийшло і кілька наступних томів. Мангу про миле кошеня Чі відносять до категорії «кодомо» (жанр аніме та манги, цільова аудиторія якого – діти у віці до 12 років), хоча цікавою вона буде людям будь-якого віку. Щодо жанру, то тут поєднано і комедію, і повсякдення, і специфічний жанр кадзоку (про буденне життя японських сімей). Є в цьому коміксі манга й дещо від ікуджі — жанру, де оповідь будують навколо догляду за дитиною.

3. Шірахамма Камоме. «Ательє чаклунських капелюхів». Також у 2020 році вийшов у світ переклад манги Шірахамма Камоме «Ательє чаклунських капелюхів». За жанром – це фентезі, а якщо конкретніше, то махо-шьоджо – тобто історія про дівчинку-чаклунку, що має магичні здібності. Ця неймовірно красива мальована історія не лише була номінована на премію Manga Taishō 2018, а й отримала Jury Prize та Best Seinen на Japan Expo 2019.

4. Юкіто Аяцуджі, Хіро Кійохара. «Інша». У 2020 році видавництво «Molfar Comics» видало перший том манги автора Аяцуджі Юкіто та ілюстратора Кійохара Хіро «Інша». Але на початку було ранобе, лайт-новела (англ. Light Novel) – формат японських романів з ілюстраціями, основна цільова аудиторія яких – підлітки та молодь. Вийшло ранобе в 2009 році у видавництві «Кадокава», а вже у 2010-2012 роках вийшло 5 томів манги. Сам комікс класифікують як «сейнен» у жанрі містичного трилеру з елементами горуру про звичайних японських школярів.

Локалізація та переклад манги є складним процесом, оскільки адаптація японської мови й культури до української вимагає і гарного володіння обома мовами, і досконалого знання обох культур.

Наприклад, розглянемо таке явище манги, як ономатопея. Ономатопея (грец. *ὄνοματοποιία* від *ὄνομα* «ім'я» та *ποιέω* «роблю, творю») – слово, що є результатом звуконаслідування, а також

процес творення таких слів. Найчастіше ономаітопейістичною є лексика, яка прямо пов'язана з істотами або предметами – джерелами звуку: наприклад, дієслова типу «квакати», «нявкати», «кукурікати», «торохтіти» і похідні від них іменники. Ономаітопея також – процес імітації засобами мови різних позамовних звукових явищ, а також самі слова, що є результатом звуконаслідування: дзижчати, гавкати, кудкудакати, туркотіти тощо. Прямий вияв ономаітопеї як зв'язку звучання і його змісту спостерігається в казках, загадках, скоромовках, наприклад: «Кум-кума, бузька нема, а ми тому раді-раді...».

Перекладачка Анастасія Скотар зазначає: «Переклад із японської сповнений найрізноманітніших викликів, особливо, коли йдеться про мангу. Наприклад, в японській є багато особливих слів «ономаітопей», що передають звуки та відчуття: подув вітру, шурхіт, виблискування води на сонці... Ці слова дуже зручні, адже можна лаконічно та влучно описати ситуацію. Та в українській їх практично немає, і якщо перекладаючи книжку, можна описати це довгим реченням, то у манзі елементарно немає для цього простору. Те ж саме стосується описових речень. Гадаю, японська ідеальна для манги, бо дозволяє дуже лаконічно, але разом із тим повноцінно описати ситуацію чи почуття». В українському виданні перемальована вся ономаітопея і є чимало приміток, які полегшать читачам сприйняття певних японських реалій».

Отже, локалізація японської манги, яка набуває популярності в Україні, є складним процесом, який вимагає і гарного володіння обома мовами, і досконалого знання обох культур. «Рано чи пізно офіційна манга повинна була прийти в Україну: фанбаза велика, попит є, зацікавленість саме в українських перекладах зростає, і перспективи, безперечно, хороші», – зазначає редакторка видавництва «Fireclaw Ukraine» Катерина Клопенко. Вивчення лінгвістичного аспекту україномовної локалізації манги на сьогодні дуже необхідне і актуальне.

Джерела та література

1. Накадзава Кейджі. Босоногий Ген. Том 1 / пер. Ніна Василенко. Київ: Зелений пес, 2011. 256 с.
2. Звуконаслідування, або Ономапоєя. *Літературознавча енциклопедія: у 2 т.* / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 : А — Л. С. 390.
3. Камоме Шірахама. Ательє чаклунських капелюхів. Том 1./ пер. Олександр Беліков. Дніпро: Nasha idea, 2020. 208 с.
4. Коваль Ната. Манга українською: що вже перекладено і що незабаром перекладуть (chytomo.com) // <https://chytomo.com/manga-ukrainskoiu-shcho-vzhe-perekladeno-i-shcho-nezabarom-perekladut/>
5. Конамі Каната. Чі. Життя однієї киці. Книга 1 / пер. Онисія Колесникова, Михайло Гнатюк. Дніпро: Nasha idea, 2019. 164 с.
6. Юкіто Аяцуджі, Хіро Кійохара. Інша. Перша чверть / пер. Анастасія Скотар. Хмельницький: Molfar Comics, 2020. 188 с.

УДК 821.161.2:341.485

Ірина Захарчук

доктор філологічних наук,

професор кафедри української літератури

Рівненського державного гуманітарного університету

КОДИФІКАЦІЯ ІМПЕРСЬКОЇ СВІДОМОСТІ В НАРАТИВАХ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ПРО ГОЛОДОМОР

Війна росії проти України оприявнила потужні виклики

перед українською інтелектуальною спільнотою. Один із них полягає в оновленні аналітичного інструментарію та створенні нових наративів при кодифікації історичного й культурного досвіду. Серед стратегічних завдань у розбудові наукового та освітнього дискурсу можна виокремити три складові: дерусифікація, десовєтизація та деколонізація концептуальних підходів. Саме вони дають змогу реструктуризувати увесь гуманітарний простір та оновити його ціннісні імперативи.

Досвід російської агресії увиразнив її імперське підґрунтя та актуалізував дослідницький арсенал імперіології, котра дає

можливість використати деколонізаційні підходи для переозначення попередньої й сучасної наукових практик, у яких особливої уваги потребують періоди Голодомору, Голокосту та Другої Світової війни.

Голодомор став однією з найбільших трагедій українців у ХХ століття й мав посутній вплив на формування національної ідентичності й культурної пам'яті. Водночас звернення до досвіду Голодомору дає можливість оприсутнити генеалогію імперських технологій щодо українців. Саме Голодомор оприявнює проблематику використання їжі як зброї для фізичного знищення населення, нелояльного до імперської влади та як засобу для національного упокорення.

Геноцидне підґрунтя Голодомору окреслив правник Рафаель Лемкін, який є автором терміну й концепції Геноциду. Р. Лемкін інтегрував Голодомор в систему інших геноцидних практик, котрі вчинила советська імперія, і вказав на чотири її складники: знищення української інтелігенції – «мозку» нації, знищення Української Автокефальної Православної церкви – «душі» України. Третє вістря советської атаки було спрямоване проти українського селянства – носія мови, традицій, народної культури «національного духу України». Четвертим чинником геноцидної політики стала «фрагментація українського народу шляхом поселення в Україні чужинців» і водночас розпорошення українців по цілій Східній Європі» [5].

Збройна агресія росії проти України також має виразне геноцидне підґрунтя і свідчить про те, що російська федерація використовує продовольство не тільки як зброю для вбивства українців, а як засіб для нищення української культурної пам'яті, мови, літератури, українських історичних нарративів. Практика сучасної росії свідчить про її спадкоємність з політикою нацистів, коли війну використовують для розширення життєвого простору, а виснаження голодом у єврейських гетто доводить про спорідненість гітлерівського та путінського режимів. У цьому контексті актуалізація меморативної оптики Голодомору саме в імперському вимірі дає можливість розкрити технології, котрі мають на меті використати пропаганду, маніпуляції та фальсифікацію для духовного «обеззброєння» противника.

Серед ключових засад імперської культурної стратегії є творення образу ворога. Взагалі постать ворога та чіткий поділ світу на «своїх» та «чужих», а також міфологізована свідомість з чітким дихотомічним світосприйняттям є складовою імперської культури та пропаганди.

Варто наголосити, що відновлення незалежності української держави та російсько-українська війна дали поштовх до переосмислення трагедії Голодомору в досвіді сучасної української літератури. Серед текстів, які викликали широкий резонанс серед читацького та дослідницького середовища, варто виокремити «Тема для медитації» Л. Кононовича, «Русоп'ят» Р.

Плотникової, «Чорна дошка» Н. Доляк, «Розколоте небо» С. Талан та інші. Сучасні автори багатогранно розкривають механізми демонізації та дегуманізації ворога, котрі активно використовували в інформаційному просторі 1930-х років. Зокрема Н. Доляк у романі «Чорна дошка» чітко окреслює нагнітання мови ненависті щодо крукулів. «Після титрів: «Винищити кулака як клас» – на екрані в постановочних кадрах починав бігати якийсь пузатий дідок. Він кружляв навколо добротної садиби й усе ляскав себе як не по стегнах, то по голові. Аби пояснити сюжет, картинку було підписано: «Кулак шукає, куди сховати зерно». /.../ Ні, цей товстопузий дідок однозначно був актором і добре виконував роль куркуля. на нього вдягнули всю куркульську атрибутику – справний, без жодної латки жупан, лискучі чоботи, чомусь широкі шаровари, хоча ніхто вже в селі у шароварах не ходив, у руці він тримав смушкову шапку і то надягав її на голову, то знімав, даючи зрозуміти глядачам, що він трохи пришелепуватий. раз по тому, як «куркуль» оббіг будинок, з обістя випурхнула огрядна молодиця і її одразу підписали білими літерами: «Кулачиха-Куркулиха», а за нею повистрибували, як горобці, троє дітей – «Куркулята». Уся ця братія взялась витягати із хати зерно в чималих лантухах, роззиратись хижо довкола й тягнути кудись за хату. Інші кадри показували, як ті бісові душі насипають зерно в труни й закопують у ями» [2, с. 59].

Розлюдження образу куркуля мало на меті переконати

суспільство, що знищувати й вбивати ворогів советської влади не є злочином і чимось ганебним, адже куркулі – не люди, а «створіння, шкідливі істоти». З цією метою активно послуговувалися зооморфною метафорикою, порівнювали куркулів з гидкими тваринами й комахами. У романі Васілія Гроссмана «Все плине» колишня активістка, котра брала участь у творенні голоду в Україні, зазначає: «Для того, щоб їх убити, треба було оголосити – куркулі не люди. Точнісінько так і німці твердили: жиди не люди. Як Ленін і Сталін: куркулі не люди» [1]. Аналогічна риторика присутня сьогодні в офіційних російських масмедіа, котрі проголошують, що бути українцем «означає бути нацистом». Як зазначає Енн Епплблом, «Зв'язок між геноцидною мовою та геноцидною поведінкою не є автоматичним або навіть передбачуваним. Люди можуть кривдити, принижувати і словесно ображати один одного, не намагаючись при цьому вбити один одного. Але хоча кожне використання геноцидних ненависницьких висловлювань призводить до геноциду, всім геноцидам передували такі висловлювання. Сучасна російська пропагандистська держава виявилася ідеальним засобом як для скоєння масових убивств, так і приховування від громадськості» [3]. Твори сучасних українських митців дуже виразно розкривають роль мови ненависті у імперських геноцидних практиках ХХ століття та відтворюють технології влади, спрямовані на її нагнітання й оприявнюють

механізми демонізації та дегуманізації ворога в епоху Голодомору. Саме ці складові визначали головні принципи колоніальної політики: показати, що куркулі не люди, вони – мерзенні істоти, гірші за тварин, тому їх вбивство, це не злочин, а необхідність і відновлення справедливості. Аналогічна риторика присутня і у війні росії проти України, коли українців іменують «укропами», себто рослинами, котрих прирівнюють до бур'янів, від яких необхідно «очистити» землю. бо хіба є злочином, коли ми вириваємо бур'ян, щоб дати рости й розвиватися корисним рослинам.

Серед провідних тенденцій у розкритті імперського означника Голодомору варто наголосити на відмові від віктимності й зміну ціннісних імперативів при кодифікації постаті жертви. В літературі міжвоєнної доби, текстах української еміграції головну увагу було звернено на постаті жертв й виконавців злочину, тобто було створено особливий вид сповідального письма, котре апелювало до співстраждання, співчуття, намагалося прорвати інформаційну блокаду. Згодом увагу зміщено до постаті активного борця. людини, котра чинить опір системі приниження й безправ'я. Варто згадати тексти Ольги Мак «Каміння під косою», Леоніда Кононовича «Тема для медитації», Наталки Доляк «Чорна дошка», Світлани Талан «Розколоте небо» та інші. І це важливо, адже тільки із відновленням незалежності в письменників зникло відчуття страху за те, що освоєння проблематики Голодомору не

тільки не загрожує життю й кар'єрі, а й відкриває нові виміри української колективної ідентичності. Відповідно сучасні автори активно розкривають стратегії опору й у такий спосіб наголошують на верифікації Голодомору як перемозі життя над смертю.

У художніх версіях сучасних українських письменників дистанціювання від віктимності та розсування рамок травмувального письма спричинило кодифікацію імперського світу через деформацію етнічної та мовної ідентичності. Під пером митців відтворення розбіжностей етнонаціонального плану, руйнування традиційної звичаєво-обрядової культури, інституту церкви відтворюють екзистенційне підґрунтя Голодомору, виростають у розповідь про драму самотності людини в чужому й ворожому їй світі імперії. У версії Л. Кононовича, імперія знищила родинну пам'ять, позбавила життєвої перспективи й прирекла на німоту й втрату голосу.

Зміна наголосів з жертви на бунтівника-протестанта дала поштовх українським митцям для створення ще однієї важливої іпостасі епохи Голодомору, а саме: скриптора, особи, котра фіксує побачене на папері, щоб залишити нащадкам свідчення про час і долі людей. Саме через письмові свідчення скриптор обстоєє право на власний голос, котрий є альтернативою імперському наративу, й розвінчує імперські цінності як чужі й антигуманні.

У романі Наталки Доляк «Чорна дошка» відбувається

потужна духовна трансформація: кореспондент однієї з районних газет Олесь Терновий їде в рідне село Веселівку, щоб описати, як вороги приховують хліб, чинять лютий спротив хлібозаготівлям. Реалії з змушують його вжахнутися й із переконаного комуніста активного прихильника влади він переходить у внутрішню опозицію та використовує своє перо, щоб описати все побачене й залишити нащадкам правдиві свідчення. Олесь Терновий створює для спадкоємців кілька списаних товстих зошитів. Прикметно, що ці зошити він передає не синам, а онуці Ліді (бо сини вирости і сформувалися вже в советській системі, обіймають високі посади). Цей розрив поколінь, коли не діти, а онуки і правнуки відновлюють втрачену духовну спадкоємність також прикметний для сучасної літератури.

У романі Л. Кононовича головного героя, підлітка, який має хист і активно дописує до районної газети, перестриває дід сусід і просить описати про страшний досвід Голодомору, Він прагне залишити нащадкам правдиві свідчення: *«Сину, Хртимом Богом тебе благаю, напиши про мене. Я геть чисто все тобі порозкажую. : як погубили ми на тому Волгоканалі від голоду та холоду, як збиткувалися із нас оті комуняки душоуби прокляті!... щоб ти тільки уявив собі, скільки лягло нас ув отих краях! а хоч одна душа про тебе знає? Хоч одна собака про тебе гавкнула?!.../ Я знаю, знаю... колись така пора настане, що нічого не буде – ні колгоспів,*

ні сільрад, ні власти оцеї людодської...все воно слизне як мара. Може, сто год мине, може, двіста...Будуть другі люди, щасливіші од нас , і вони поняття не матимуть, як то нам жилося під Совдепією» [4, с. 57-58].

Саме в епоху Голодомору відбулася остаточна інтеграція офіційної літератури в політичні стратегії влади й інструменталізація постаті митця як виконавця соціальних замовлень. Після трагедії Голодомору в офіційній літературі відбувається переформатування змістових акцентів: культ героїчної смерті домінує над культом життя. Така література не змогла протидіяти трансферу російської ідентичності й цінностям імперії. І цей вимір знайшов множинне втілення в досвіді сучасної української літератури.

Водночас у масиві текстів, що постали у XXI столітті відчутна й певна пастка, характерна для наративу тоталітарної доби. Маю на увазі, коли художні тексти постають як художня ілюстрація до усних історій, та інших свідчень і не долають цієї межі. Долання травми можливе через розбудову нової естетики, нового письма й таких текстів, які посутньо розширили те що ми іменуємо каноном літератури.

Джерела та література

1. Гроссман В. Все плине (Все течет). URL: https://librebook.me/vse_techet [24.05.2022]

2. Доляк Н. Чорна дошка. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 368 с.
3. Епплбаум Е. Слова, що призводять до насильства URL:https://nv.ua/ukr/opinion/recommends/putin-poyasnyuye-viynu-epplbaum-pro-te-chomu-rosiyani-gotovi-vbivati-ukrajinciv-novini-ukrajini-50242217.html?fbclid=IwAR3rDIAdJy_qNaRHQzr88L185k6hbCmwXv_n3ECCz6JxnKDNVnd7yGFZ2s [25.05.2022]
4. Кононович Л. Тема для медитації. Львів : Кальварія, 20014. 240 с.
5. Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Lemkin_Rafal/Radianskyi_henotsyd_v_Ukraini.pdf?PHPSESSID=g1mvm991addc511jtbkp8ac2t5 [25.05.2022]

Національний університет
водного господарства
та природокористування

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ У НАРОДНІЙ ПРОЗІ ПРО
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНУ БОРТЬБУ УКРАЇНЦІВ
40-60-Х РР. XX СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ)**

У народній прозі Волині про події Другої світової війни зафіксовані не лише відлуння трагічних історичних подій, відчайдушною боротьби українців за свою землю, свободу і життя, але й основні ціннісні характеристики індивіда, які формують його обличчя і окреслюють приналежність до етносоціальної спільноти. Поняття «цінності» на думку дослідників, фіксує найважливіший аспект існування людини, її здатність до трансформації світу, перетворення самої себе, підпорядковане значимим ціннісним критеріям. Аксиологічні орієнтири різняться залежно від історичної епохи, середовища, однак є основою людської діяльності, а також суспільних відносин. Вивчення морально-етичних цінностей українства, на переконання В. Кононенка «дає змогу глибше пізнати етнопсихологічні засади національного світосприйняття, закладає підвалини відтворення картини світу, що виокремлює національну спільноту» [4, с.11].

Питання цінностей було ключовою проблемою філолофського розуміння людини у роботах М. Шелера, М. Гартмана, Ф. Клакхона та Ф. Стробека. До основного кола досліджуваних цінностей належали дихотомічні поняття добра і зла, моральної автономії, відповідальності та морального авторитету. Питання відтворення ціннісних характеристик у художньому фольклорному тексті тривалий час розглядалося лише побіжно. До таких студій варто віднести публікації філософської та психологічної проблематики: Н. Годзь, О. Стасевської, Л. Халюк, С. Горбатюк та ін. В останні роки у зв'язку із розширенням предметного поля уснословеснознавства проблема актуалізується і у фокусі фольклористичних розробок Я. Гарасима, О. Івановської, Н. Ярмоленко, Л. Мушкетик.

Оскільки фольклорний текст є репрезентацією людської мови, світосприймання народу, то актуальним постає філософсько-етичний аналіз уснословесного масиву з використанням так званого ціннісного підходу. Вказана методика передбачає, на думку Г. Разумцевої, звертання до етичних домінант народної моральної культури [5, с. 6]. Актуальним постає дослідження усних наративів про трагічні події в історії етносу, оскільки, як зазначає Л. Халюк, «через дослідження механізмів продукування та подальшої трансляції соціально значимої інформації в середовищі певних колективів відкривається можливість вивчення кризь призму суб'єктивного досвіду респондента» [7, с. 122].

Магістральними для наративів про події 40—60-х рр. на західноукраїнських теренах виступають ідеї добра/зла, щастя/біди, цінність людського життя та пам'яті про померлих, звідки виникає і бажання пошанування рідних, пошук правди та істини. Погоджуємося із О. Стасевською, що вказані аксіологічні складові «на рівні суспільства, соціальної групи, окремої особистості вони виконують роль «архітектора» соціокультурного простору, оскільки мають об'єктивний характер, хоча в основі своїй є суб'єктивними» [6, с. 115].

У наративах про події 40-60-х років на Волинському Поліссі простежується тенденція до намагання героїв творити добрі справи навіть в умовах війни і загрози життю. Так, сільський староста творить добро, вдало маневруючи між допомогою повстанцям та лояльністю до німецької окупаційної влади: «Але він настільки добри був, що Козлиничі спалили, а чириз діда ни спалили Храськ»¹. Жінка, в якої два брати в лісі, носить їсти повстанцям, хоча й ризикує власним життям: «Ди й я в же їду, даю знати їм, даю вичерати. Чайкою пириїжджаю до їх. Кажу, хлопци ни їдьте, бо облава ходит у Чорторійську. То ше я і рано возила їм їсти і

¹ Андрусік Володимир Тимофійович, 1963 р.н., нар. в с. Храськ Маневецького р-ну Волинської обл. Освіта – 10 класів. Працює на РАЕС. Записала М. Демедюк, 9.08.2018. Особистий архів авторки.

ввечери, а на третій день, то вони пошли у ліс далеко»². Наскрізним мотивом при зображенні повстанця є його турбота про сім'ю, побратимів, односельчан чи людей загалом, незалежно від їхньої етнічної маркованості. Так, місцевий провідник УПА з Чарторийська Ярослав в наративах постає протагоністом і ідеалом військового ватажка не лише з огляду на героїчну загибель у криївці, оточеній енкаведистами, а насамперед через те, що рятував мешканців села від розстрілу німцями, перешкоджав вивезенню молоді до Німеччини: «Він скіко людей освободи, так захищав Чарторийськ, шо ну»³.

Спрямованість на добро чи зло є центральним мотивом протиставлення повстанців і саветських партизанів. Перші зображені своїми, рідними хлопцями, а тому просять допомоги і отримують її: «Уночі приходили, їсти брали, просили людей»⁴, «То поприходят і просят їсти»⁵; другі – чужі, а тому грабують, забирають силу: «Руска партізанка тоже як ішла в сило, то

² Зап. М. Демедюк від Сокол Катерини Андріївни, 1930 р.н., нар. в с. Старий Чарторийськ Колківського (тепер Маневицького) р-ну Волинської обл. 14.08.2018. Особистий архів авторки.

³ Зап. М. Демедюк від Захарчука Дмитра Петровича, 1940 р.н., нар. в с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл.. Освіта – середня. Працював лісником. 25.08.2019. Особистий архів авторки.

⁴ Зап. Демедюк М.В. від Водько Євдокії Гордіївна, 1932 р.н., нар. в с. Хряськ Колківського (тепер Маневицького) р-ну Волинської обл. Освіта – 3 класи, працювала в колгоспі. 8.08.2018. Особистий архів автора.

⁵ Зап. М. Демедюк від Гайдучик Ольги Максимівни, 1938 р.н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл.. Освіта – 5 кл. Працювала в колгоспі. 19.08.2019. Особистий архів автора.

начали все забирати»⁶, «Чужих хто ж їх кормитиме. Прийде ди й хліб забрали, сало забрали ди й кормит»⁷. Протиставлення добро/зло в поданих текстах втілено синонімічно парі просили/забирали.

Для наративу про національно-визвольні змагання притаманна дихотомія ціннісних понять вірності і зради та актуалізація доцільності покарання за останню. В умовах воєнного часу зрада тлумачиться як акт найвищого безчестя, що обов'язково потребує покарання. Звідси і поява мотиву справедливої відплати зрадникові: «З ним виконали присуд як з зрадником»⁸. Оповідачі не співчують людині, яка видавала ворогові своїх, а акт агресії з боку повстанців тлумачиться як цілком закономірна дія: «А тую я шо кажу, Голіньку, то вони пришли вночі оці повстанці. То ше до верби прив'язали за голову і закатували. Ну значит заробила»⁹. Єдиним виходом для впійманих і завербованих НКВД повстанців було прийти і зізнатися своїм командирам, зберігши свою честь.

⁶ Зап. М. Демедюк від Гайдучик Ольги Максимівни, 1938 р.н., нар. в с. Ситниця Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта – 5 кл. Працювала в колгоспі. 19.08.2019. Особистий архів автора.

⁷ Зап. Демедюк М.В. від Водько Євдокії Гордіївна, 1932 р.н., нар. в с. Хряськ Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта – 3 класи, працювала в колгоспі. 8.08.2018. Особистий архів автора.

⁸ Зап. М. Демедюк від Джуса Миколи Сергійовича, 1953 р.н., нар. в с. Старий Чарторийськ Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта – 10 класів. Працював в колгоспі. 11.08.2018. Особистий архів авторки

⁹ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р.н., нар. в с. Розничі Колківського (тепер Маневицького р-ну) Волинської обл. Освіта – 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки.

Той, хто не зрадив товаришів, заслугою на довіру і пошану: «Він пошов Стрїли і сказав своєму, що міні дали заданіє, щоб я тебе вбив»¹⁰. Продуктивним в наративах виступає також мотив вірності дружини чоловікові повстанцеві: «Сказали йди виведи його, щоб він здався. Вона пришла і розказала»¹¹. Ідеалом дружини воїна у текстах вже постає не лише жінка-господиня, але й жінка-воїн.

Отже, на перше місце в наративах виходять загальнолюдські цінності. Прагнення робити добро і бачити позитивне навіть у ворогові є продуктивним мотивом народних оповідань і переказів. Незаперечної ваги надається також цінності людського життя, яка тлумачиться безвідносно до віку, статі чи етнічної належності. Невід'ємною складовою є прагнення зберегти пам'ять про вбитих і закатованих, намагання відшукати місце страти і таким чином мати змогу гідно оплакати померлих. Цінність щастя в наративах тлумачиться синонімічно до поняття мирного життя, буття без війни, яке необхідно цінувати і оберігати. Не менш важливою вартістю, що актуалізується у час військових протистоянь, є поняття вірності і зради. Так, в наративах про боротьбу і вербування повстанців набувають популярності мотиви вірності

¹⁰ Зап. М. Демедюк від Захарчука Дмитра Петровича, 1940 р.н., нар. в с. Новосілки (хутір Ковлі) Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта – середня. Працював лісником. 25.08.2019. Особистий архів авторки.

¹¹ Зап. М. Демедюк від Харківського Мусія Романовича, 1931 р.н., нар. в с. Розничі Маневицького р-ну Волинської обл. Освіта – 3 класи, працював у колгоспі. 24.07.2018. Особистий архів авторки

обов'язку, товаришам, подружньої чесності. Зрада тлумачиться як акт безчестя, який можна нейтралізувати лише ціною крові.

Джерела та література

1. Гарасим Я. Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору. Львів: НВФ «Українські технології», 2010. 376 с.
2. Горбатюк С. Є. Теорія цінностей як методологічна основа аксіології соціогуманітарної безпеки. *Вісник НАДУ при Президентові України (Серія «Державне управління»)*. 2016. № 4. С. 20—30.
3. Землюк В. Етнопсихологічні й етнополітичні особливості ідентичності українців. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України: Збірник наукових праць. Київ, 2007. Вип. 34. С. 93—110.
4. Кононенко В. Концепти українського дискурсу. Монографія. Київ-Івано-Франківськ: Плай, 2004. 248 с.
5. Разумцева Г. І. Морально-етичні погляди українського народу за фольклорними джерелами: аксіологічний аспект. Автореф. дис... канд. філософ. Наук. К.: 2004.
6. Стасевська О. Е. Духовні цінності і соціокультурна ідентичність: проблема взаємообумовленості. *Вісник національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія філософія, філософія права, політологія, соціологія. № 3, 2017. С. 113—122.
7. Халюк Л. Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості. Київ, 2013. 216 с.
8. Швецова А. В. Національний характер як феномен культури. Сімферополь: Таврія, 1999. 265 с.
9. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду. *Народна творчість та етнографія*. 1996. № 1. С. 22—32.

Мирослава Крупка,
кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

Рівненського державного гуманітарного університету

«З ВІЙНИ НЕ ПОВЕРТАЮТЬСЯ НАЗОВСІМ» : ПОСТАТЬ СОЛДАТА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Мілітарна тема стала однією із найбільш затребуваних у культурній свідомості соціуму. Оксана Пухонська у книзі про художні моделі російсько-української війни «Поza межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі» доводить, що «сьогодні культура стає рупором політики, того, що відбувається із суспільством чи державою» [8, с.8], проте досі у мистецьких колах ведуться суперечки про доцільність появи художніх текстів саме тепер, коли ми перебуваємо у ситуації війни, а відтак не здатні адекватно оцінити події. Про це йдеться у дописі Андрія Власюка. Рецензуючи сучасну літературу про війну, він закликає враховувати рецепцію її безпосередніх учасників: «Письменницька уява випереджує реальність. І в цьому не було би нічого поганого, якби вже загоїлись рани. А так поруч з нами живуть нещодавні герої так званого АТО, а насправді війни, які все це бачили і знають не з чужих вуст» [2]. У статті «Війна як дискурс» Василь Слапчук відстоює протилежну думку: українцям варто відкинути

страх перед літературно-суспільним дискурсом війни і негайно відповідати на виклики, протидіючи ворожій пропаганді, адже сьогодні «письмо – це не тільки справа техніки, а й справа честі» [9]. Олег Коцарев стверджує, що наразі у творах про війну більше йдеться не так про осмислення, інтерпретацію чи обігрування драматичних реалій, як про фіксацію та збирання фактів. Проте саме такі книги, на думку літературознавця, «цементують український, а не нав'язаний ззовні вимір найновішої історії (лише маючи й пам'ятаючи його можна адекватно сприйняти вимір альтернативний)» [6]. Отже, у ході дискусії наголошується необхідність подати події саме в українській системі координат, захищаючи тим самим суверенітет та цілісність держави, що визначає актуальність та мету нашого літературознавчого дослідження.

У книзі Зої Касанжи «Щось таке як любов» темі війни присвячено декілька творів, зокрема оповідання «Спершу вона думала, що йому нема як подзвонити». Авторка обирає наратором дружину солдата, який перебуває на фронті. Такий оповідний прийом дозволяє об'єктивно зобразити характер воїна, задіявши комунікативне поле родини. І чоловік, і жінка є анонімними персонажами, відповідно сюжетна ситуація набуває узагальнюючого звучання. Головна героїня провела чоловіка на фронт, і все її життя сконцентрувалося на очікуванні дзвінка від коханого: свідчення того, що він живий. Момент: «пройшло

стільки часу – і тиша, вона усвідомила: його треба розшукувати» [5, с. 51], запускає особисту історію війни героїні за порятунок чоловіка. Жінка змушена боротися відразу на декількох фронтах. Спочатку за інформацію про чоловіка: з армійською бюрократичною системою («На неї не дивилися, відводили погляд, намагалися вирватися з чіпких рук» [5, с. 52]) та окупаційними військами («Лише їй зрозумілим способом одного разу додзвонилася туди, де мала сказати слово-пароль» [5, с. 53]). Згодом – за визволення його з полону («Перемовники, військові, знайомі, незнайомі – вона термосила всіх...» [5, с. 53]). Проте найважчим виявився не зовнішній бік протистояння, а робота над відновленням психологічного стану бійця. Авторка маркує деформацію чоловіка через маркер невпізнання. Війна впливає не лише його звички: речі, які завжди носив із собою (чотки, її фото, гаманець), залишилися в окопі, і голос, що здався чужим; а й руйнує тілесність: він практично не спав, застигав серед вулиці, «вихопивши очима лише йому зрозумілу деталь чи фрагмент» [5, с. 54], уникав доторків та розмов. Це межовий досвід, що змінює особистість назавжди, відтак мовчання маркує згадку болісної історії. «Розумію тепер самотність людини, яка повернулася звідти. Як з іншої планети або з того світу. Вона знає те, чого інші не знають, і здобути ті знання можна лише там, побіля смерті. Коли вона намагається щось переказати на словах, у неї – відчуття катастрофи. Людина німіє. Вона хоче розповісти, інші хотіли б

зрозуміти, але всі безсилі», – описує особливості спілкування з солдатами Другої світової війни Світлана Алексієвич [1, с. 15]. Розмова про війну трактується як потаємне знання, яке може мати лише той, хто пережив подібне, тому подружжя всіляко уникало омовлення минулого і концентрувалось на повсякденній рутині: «Намагалися розмовляти. Про щось блякле, неважливе, другорядне» [5, с. 53]. Проте, коли з часом, після реабілітації та шпиталю, з погляду жінки їхні стосунки починають відновлюватися, оприявлюється найглибша трансформація чоловіка: він, попри пережите, приймає рішення повернутися на війну. Письменниця психологічно не вмотивовує рішення персонажа, тому такий фінал вражає читача та ілюструє глибинну травмованість вояка, що увиразнена трагедією покинутої дружини «завмерла і відчула, як усередині все береться кригою, стає камінним і неживим» [5, с. 54] і констатацією факту, «що з війни не повертаються назовсім» [5, с. 54]. Відповідно показано, що війна призводить до кризи узвичаєного способу життя.

Отже, в оповіданні «Спершу вона думала, що йому нема як подзвонити» зображується узагальнений образ українського вояка, який вражений неврозом та переслідуваний депресивною тривоною, із проблемою адаптації до мирного життя, відтак здатного існувати лише у фронтових умовах.

Темою оповідання з книги Юлії Ілюхи «Неболови» «Марш сепаратистки» також є сучасна російсько-українська війна. У

відгуку Тетяни Трофименко визначається особливий підхід прозаїка до зображення війни як буденності [10]. Оповідь звернена до чуттєвих і тілесних практик, які відкривають гендерномаркований досвід жінки-солдата.

На перший план виходить саме особистісний дискурс. Війна бачиться у оповіданні як шанс розпочати життя заново та віднайти втрачений сенс, відстоюючи незалежність держави. Воєнна повсякденність у оповіданні «Марш сепаратистки» відтворена лаконічно, адже основну увагу звернено на психологію жінки, що вибирає війну як спосіб втекти від життєвих криз і відшукати сенс існування. Лера повернулася із фронту в столицю і прагне пристосуватися до мирної реальності, проте буденне життя міста здається їй ненормальним і викликає психологічний спротив. Леру переслідує нав'язлива ідея, що справжнє життя на фронті, а тут – лише його недосконала копія. У її сприйнятті функціонують два нетипово марковані простори: мирний топос постає ворожим, натомість простір АТО – безпечним. Посттравматичні переживання провокують поділ світу на своїх та чужих. До своїх належать винятково посвячені у таємницю війни. Деструктивна свідомість солдата спрямована на саморуйнування і водночас на знищення життя, яке не приймає її: «Ліквідувати, щоб ані крапельки, ані трісочки не залишилось» [6, с. 194]. З розвитком сюжету почуття катастрофізму все більше домінує, оскільки травматична природа війни виходить на передній план та

реалізується через акцентування тілесних розладів і психологічної нестабільності героїні. Лера зазнала двох контузій та поранення, тому фізичні страждання стають невід'ємною частиною її мирного життя. Поряд із проблематизацією тілесності у оповіданні увиразнюється і модус мовчання: «Немає слів, які б хотілося вимовити. Лише вибуховий біль у черепній коробці» [6, с. 194]. Центральна ідея закладена в підтекст твору – солдата не здатен зрозуміти жоден, хто не пережив межового досвіду: відчуття смерті, яка завжди поряд, змінює кардинально і людину, і її ставлення до світу. Буденна реальність видається фальшивою на контрасті зі справжністю війни. Юлія Ілюха моделює персонажа, що ніби застряє між двома світами. І героїня робить спроби втілити їхні побажання на практиці, проте зазнає нищівної поразки: «Але ні регулярні візити до психолога, ні алкоголь, ні гостини в батьків, ні майже десяток перепробуваних і покинутих через кілька днів вакансій перезавантажитися не допомогли» [6, с. 193]. У оповіданні підкреслюється, що жінка повертається з фронту покалічена і травмована, тому єдиним способом виявити себе залишається біль та агресія. Хоча вона фізично і опиняється у мирній ситуації, але психологічно продовжує жити за воєнними правилами і це визначає самоідентифікацію у критичній ситуації: «Мене звати Лера, я старший солдат» [6, с. 195], відповідно Лера сприймає як підказку щодо свого життєвого призначення, і водночас, як керівництво до дії: вона обирає війну.

Письменниця показує жінку-солдата через мотиви посттравматичного синдрому, труднощів з реінтеграцією, емоційного дисбалансу, враженої тілесності, втраченої ідентичності, психологічної амбівалентності.

Хоча мілітарний нарратив завжди займав у вітчизняній літературі чільне місце, проте художнє осмислення війни в умовах реального часу вносить певні корективи, зокрема особливою читацькою довірою користується «комбатівська» література – тексти, написані безпосередніми учасниками подій. Адже, як слушно зауважує, Ірина Ніколайчук, «війна, коли вона поруч і коли вона твоя – прірва неназваностей і недосказаностей, з яким кожен лишається сам на сам. І віднайдення власної системи координат, терміноапарату, в який ти поволи, переживання за переживанням, вкладаєш свій безіменний і болучий досвід, стає чи не єдиним способом порятунку» [9]. Так, у книзі Руслана Горового «1000 і 1 ніч війн» осмислюється фронтовий досвід автора.

Назва оповідання «Назад» символічно увиразнює оповідну стратегію твору: наратором виступає чоловік, що повідомляє коханій новину про повернення на фронт. На відміну від Зої Касанжи, Руслан Горовий подає виразну мотивацію вчинку героя, який, ненадовго прийшовши із зони бойових дій, приймає рішення повернутися назад. Отже, увага зосереджується не на причинах та ході війни, а на її впливі на людину. Ретроспективно

розкривається психологічна криза вчорашнього солдата, що відслужив і прагне адаптуватися до повсякденності, проте мілітарний досвід накладає відбиток на стосунки з оточенням і продукує конфлікти у мирному житті: «І шкода найближчих, бо вони першими попадуть під роздачу» [3, с. 36]. Реальність створює контраст війні, *тому* пристосуватися до нового життя фронтовикам складно. Для нього війна – це пошук нових вражень, оскільки «сіре однотонне буття на мирній території» [3, с. 36] викликає психологічний дискомфорт і провокує напади невмотивованої агресії: «Знесе дах – і хтось постраждає» [3, с. 36]. Війна руйнує особистість, підмінює справжні цінності симулякрами: базові потреби безпеки та близькості замінюються азартом та адреналіном. Художній прийом антитези посилює конфліктність ситуації: «я вигораю зсередини» [3, с. 37], – характеризує чоловік своє перебування на мирній території; я «випалена, як вражена блискавкою верба» [3, с. 37], – говорить, знищена півторарічним чеканням, жінка. Війна не відпускає солдата у мирному житті і стає випробуванням для тих, хто є частиною життя воїна. Автор не концентрується на деталях збройної боротьби чи розвитку батальних сцен, а через роздуми солдата та діалог з коханою увиразнює психологічний аспект війни як руйнацію свідомості, переосмислення сенсу життя, посттравматичний синдром.

Сучасна література відбиває актуальні соціополітичні тенденції, при цьому відбувається зміна художніх парадигм у напрямі відмови від універсальності попередніх героїчних наративів та зміщені акцентів з ідеологічної площини в психологічну.

Джерела та література

1. Алексієвич С. У війни не жіноче обличчя / пер. з рос. В.Рафєєнка. Харків: Віват, 2016. 400 с.
2. Власюк А. Донбаська містика Гааги. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2015/11/05/071927.html>
3. Горовий Р. 1000 і 1 ніч війн. Київ: ТаТиШо, 2017. 128 с.
4. Ілюха Ю. Неболови : збірка оповідань. Харків : Віват, 2016. 240 с.
5. Касанжи З. Щось таке як любов. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. 256с.
6. Коцарєв О. Сім книг про Майдан і Війну. Ще не осмислення, але ретельна фіксація реальності. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/62544/Sim_knyg_pro_Majdan_i_Vijnu_She
7. Ніколайчук І. Війна – це не про... URL: <http://litakcent.com/2017/03/22/vijna-ce-ne-pro/>
8. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустурів: Discursus, 2022, 288с.
9. Слапчук В. Війна як дискурс. URL: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/>
10. Трофименко Т. Книжковий огляд листопада. Дивуймося разом. URL: <http://novynarnia.com/2016/11/28/knizhkoviy-oglyad-listopada-divuymosya-razom/>

Олександр Кирильчук,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Рівненського державного
гуманітарного університету

ОСМИСЛЕННЯ КОЛОНІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В ПРАЦЯХ ФРАНЦА ФАНОНА

Наукова спадщина Франца Фанона становить значний інтерес серед сучасних теоретиків постколоніальних студій та сприймається як початковий етап ревізії колоніальних практик. Хоча його наукові розвідки і не є зразком класичного постколоніального аналізу, а більше проявляють антиколоніальну візію, але водночас вони демонструють виразну критичну модель осмислення колоніального та антиколоніального досвідів у другій половині ХХ століття. Саме Францу Фанону вдалося похитнути європейську самовпевненість у питаннях расизму, колоніального домінування та оприятивати потужний голос Іншого.

Франц Фанон намагався чітко простежити культурні та психологічні моделі репрезентування колоніальних стереотипів у культурі Заходу повоєнного періоду. Зокрема, дослідник наголошує на расових дискримінаціях, що призводять не лише до

світоглядних трансформацій, але й психопатологічних станів. Загалом однією із його ключових тез є ідея мови як фактора, що виокремлює рівень цивілізованості людини. У країнах, які перебували чи перебувають під колоніальною владою, спостерігається опанування мовою метрополії як формою комунікації із «білим світом», оскільки це дозволяє отримати вищий соціальний статус, ніж в інших колонізованих. Фанон наголошує, що кожен підкорений імперією народ змушений відкинути власну культурну своєрідність, а натомість через успадкування мови метрополії стати частиною її культури [3, с. 10].

Проте розмежування між світом метрополії («білої людини») та колонії («темношкірої людини») у працях Франца Фанона не обмежується тільки мовним фактором. Дослідник наголошує на психологічній кризі, що виникає в момент входження африканця у світ «білої людини». Колір тіла тубільця викликає в європейця стрес та продукує творення цілого комплексу стереотипних оцінок: від зневаги та здивування до страху. Однак подібні реакції виникають і в свідомості темношкірої людини, яка стає заручником розщеплення власної свідомості. Такі відчуження провокують невротичні стани, від яких, на думку Фанона, можна звільнитися лише піднявшись «над тією абсурдною драмою, яку інші оточили навколо» [4, с. 326].

У сучасній науці вважають, що в зрілий період Фанон намагався поєднати ідеї, отримані внаслідок дослідження

психологічних станів жертв метропольного поневолення, та марксистський аналіз соціально-економічних процесів колоніалізму. Критик наголошує, що колоніальний світ розколений на дві частини: у першій існують представники колоніальної влади, а в другій – колонізована нація. Часто таке розділення досягається безпосереднім поділом місць проживання на елітні та комфортабельні квартали, в яких мешкають європейці з родинами, та бідні райони тубільців, у яких панує злиденність, тіснота та занепад. Дослідник підкреслює, що для колонізаторів автохтони постають втіленням усього відсталого та примітивного, «/.../ тубільця оголошують нечулим до моралі; він не просто геть позбавлений моральних настанов і орієнтирів – він є ходячим запереченням всяких цінностей» [2, с. 10]. Загалом сприйняття підкореного неєвропейця європейцем-колонізатором нагадує зоологічне дослідження, коли тубілець порівнюється із різними видами з біологічного світу. З іншого боку, за словами Фанона, представники метрополії відчують антагоністичні настрої з боку підкорених людей, які інтерпретують як спробу тубільців зайняти їх місце. Зрештою, на думку вченого, колонізатори правильно розуміють ставлення до них, бо кожен колонізований відчуває нестримний потяг помінятися роллю зі своїм поневолювачем, він відчуває заздрість до «білого міста». Фанон відзначає, що ці мрії

про заволодіння багатством та вигодами світу європейців формують у підкореного бажання «/.../ хоча б на день посісти місце колонізатора» [2, с. 8].

Відтак стосунки між колонізатором та колонізованим будуються через призму дискурсу насилля. Метрополія владу над підкореною територією та народом забезпечує за допомогою каральних органів. Фанон акцентує увагу на тому, що найпопулярнішим представником імперії в колонії є солдат або поліцейський, які постають «голосом колонізатора» через безпосередню присутність у світі колонізованого [2, с. 5]. Водночас на жорстокість колоніальної влади тубільці відповідає також насиллям, оскільки ворожість колонізатора вводить його у стан постійного м'язевого напруження. Субалтерн повсякчас готовий до атаки, тому його тіло перебуває завжди в стані напруги. В умовах колоніальної дійсності підкорені особи змушені застосовувати засоби гальмування власної агресивності через конфлікти всередині підкореного народу (сутички між племенами, родами, кланами). Тамара Гундорова стверджує, що такі психофізіологічні стани каталізують утворення в колонізованих націях антиколоніальної образи та бунту [1, с. 58].

Відтак окремі ідеї Франца Фанона щодо осмислення практик колоніального світу видається, на нашу думку, цілком доречно застосовувати і у сучасному постколоніальному перепрочитанні досвіду культур, що опинилися в силовому полі

імперського дискурсу. Зокрема, алжирський дослідник стверджує, що у ситуації постійного тиску з боку метрополії колонізовані опиняються у полоні власних нереалізованих пристрастей помсти ворогу та прагнуть затиснуту внутрішню енергію спрямувати на побратимів, а цим насильством витворити світ, у якому не існує ні імперії, ні її колоній, бо триває лише «історія його народу»: «/.../ бачимо своєрідну втечу, коли занурення у братську кров дозволяє не зважати на довколишні події /.../» [2, с. 19]. Відтак в українській романтичній літературі часто можна спостерегти, що у ситуації неможливості відкритого протистояння колонізатору риторика жорстокості спрямовується у внутрішній вимір українського світу, лише поглиблюючи наслідки колоніальної травми. Промовистими прикладами такого насильства над «своїми» є літературні історії фемінних персонажів. У поневолених суспільствах саме жінка стає найбільш вразливим суб'єктом, часто стаючи жертвою подвійної колонізації: і з боку метрополії, і з боку власного патріархального середовища. Прикметно, що саме інтимна сфера (кохання до чоловіка) розкриває внутрішню унікальність героїнь, але також постає і їх слабкою стороною, бо оприявлює їхній зв'язок з Іншим, що в очах традиційного суспільства сприймається за гріх. Кохання протагоністки поеми Тараса Шевченка «Катерина» до москаля та переступ патріархальних законів стає причиною її морального таврування з боку спільноти і разом з тим витіснення із рідного світу. Насильство над героїнею здійснюють її батьки, які і себе

прирікають на самотню смерть, тим самим потверджуючи для неї безповоротний розрив із національним простором. Втім і середовище імперії не приймає Катерину, артикулюючи лише власну силу та перевагу над колонізованою жінкою, лишивши її на межі двох світів: України і Росії.

Відтак саме праці 1950-60-х років дослідника з критики колоніальних відносин стають основою постколоніальних студій у 1980-90-х роках. Франц Фанон зосередив аналіз на перверсивних психологічних станах постраждалих від колоніального гноблення та антиколоніальної боротьби в Алжирі. Прикметно, що науковець розглядає конкретні випадки психологічних травм як у жертв насилля, так і в тих, хто його чинив, тим самим наголошуючи, що колоніалізм згубно позначається і на колонізованому, і на колонізаторові. Водночас праці Франца Фанона приносять в сучасну постколоніальну критику додатковий ресурс для переосмислення наслідків колоніальної травми, завданої практиками культурного імперіалізму.

Джерела та література

1. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есеї. Київ: Грані-Т, 2013. 548 с.
2. Фанон Ф. Гнані і голодні / пер. з фр. Київ: Вперед, LAT&K, 2016. 227 с.
3. Fanon F. *Black Skin, White Masks* / forewords by Homi K. Bhabha and Ziauddin Sardar. London : Pluto Press, 2008. 186 p.
4. Fanon F. *The Fact of Blackness. The Post-Colonial Studies Reader / Edited by Bill Ashcroft, Gareth Griffiths and Helen Tiffin.* London and New York, Routledge, 2003. P. 323-326.

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

УДК 811.161.2 373.7

Наталія Коваленко,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

ЛІНГВАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ КОДІВ УКРАЇНЦІВ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Сьогодні особливо гострою та нагальною є потреба у збереженні та дослідженні історії, обрядово-звичаєвої та народнорозмовної спадщини українців через стрімкі явища урбанізації, переселення у зв'язку з руйнуваннями чи екологічним лихом тощо.

В основі семантики фразеологізмів українського народного мовлення – лінгвалізація найрізноманітніших аспектів життя людини, а особливо – закодований вияв світобачення, національної культури, правил моралі та ін. Складність дослідження особливостей компонентного складу, значення, структури та функціонування фразем говіркового мовлення полягає у

відсутності достатньої повної фактичної бази з усіх ареалів України.

Зауважимо, що спроби зафіксувати сталі народні вислови датуються ще початком XIX ст. (М. Номис, І. Франко, П. Чубинський та ін.). Цінними є і сучасні записи лексики, фразеологізмів, приповідок, переказів, великих зв'язних текстів з огляду на те, що сьогодні українська діалектологія визначає новий рівень завдань через переорієнтацію на докладний, повний опис окремої говірки як системи на матеріалі записів мовлення, у яких відбиваються найтонші риси нації, є ключ до пізнання духовної сутності людини, сприйняття нею навколишнього світу.

З огляду на можливості фразем презентувати лінгвокультуру певного етносу, значення соціолінгвістичних, ментальних і психологічних особливостей досліджували упродовж XX–XXI ст. такі мовознавці: Л. Г. Авксентьєв, М. Ф. Алефіренко, Н. Ф. Венжинович, Г. Ю. Богданович, А. Вежбицька, І. Я. Гнатюк, В. В. Жайворонок, В. І. Лавер, В. М. Мокієнко, Ю. Ф. Прадід, О. О. Селіванова, Л. Г. Скрипник, В. М. Телія, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко та ін.

Важливими є підтвердження генетичних зв'язків української обрядової фразеології та лексики з етнічною культурою [2]; виокремимо й дослідження фраземіки українських народних обрядів на матеріалі говіркового мовлення, це праці: М. В. Бігусяка “Із спостережень над обрядовою фразеологією

гуцульських говірок” [1], І. В. Магрицької “Семантична структура і культурна мотивація весільних фразеологізмів у східнословобожанських говірках” [3], І. В. Царьової “Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнословобожанських говірок” [5], О. Ф. Миголинець “Фраземи, пов’язані з весільною обрядовістю, в українських закарпатських говірках” [4] та ін.

Основними напрямками вивчення національно-культурної специфіки фразеологізмів, як це можна помітити в сучасних дослідженнях, є аналіз регіональної складової компонентів, які усталилися в структурі фразем або поширені за її межами, вивчення метафоричних основ внутрішніх форм, етнолінгвістичні описи з орієнтацією на усталені національно-культурні еталони в певному мовному соціумі. Метою нашого наукового дослідження є вираження культурних кодів українців засобами діалектної фразеології.

Традиційним є образно-метафоричне відображення у фраземі зв’язку людини з навколишнім (ближнім) світом та осмислення себе в ньому, а звідси й розуміння законів побудови довкілля загалом. З’ясовано, що фразеологізми можуть активно функціонувати в особливих, культурно маркованих обрядово-звичаєвих текстах. У вживанні виразів із компонентами, що номінують оселю та її елементи (*хата, двері, вікно, стіна, поріг, стеля, кут*), господарські приміщення (*сарай, хлів, шопи, льох*), огорожу (*тин, пліт, перелаз, ворота*), предмети побуту та

господарювання (*підкова, цвях, голка, лопата* та ін.), кухонного начиння (*баняк, ложка, тарілка, миска, макогін*), номінаціями тваринного (*кінь, бик, курка, півень, індик, качка*) і рослинного світу (*мак, верба, гарбуз, груша*), основних ключових слів національної культури, важливих і визначальних для української нації, спостережено кодування культурної інформації на рівні фразеологічної системи.

Рівень близькості співжиття людини і домашніх тварин, їхні ознаки й поведінка, територіальні особливості господарювання (особливо територія поширення тварин) впливають на частотність уживання назв у складі фразем різних говорів та варіації конотативного значення. У говірковому мовленні, антропологічному за характеристиками, мовець є виразником етнічної свідомості, колективних знань, а індивідуальність може реалізуватися засобами діалектної фразеології зі спектром відчуттів, експресії, емоцій, особистого досвіду, ставлення до чогось або когось тощо.

Фразеологізми відіграють велику роль у творенні мовної картини світу носія говірки та етносу загалом. Народні спостереження, що реалізувалися у віруваннях, повір'ях і звичаях, вербалізувалися в образній основі багатьох фразеологізмів із досліджуваними компонентами. З'ясовано, що в таких фразеологізмах українських говірок актуалізовано різні характеристики людини (розум, мовлення, зовнішність, поведінка,

вчинки), а також абстрактні поняття (мало, багато, нічого, смачно), стани природи (тихо, безвітряно, ясно), уявлення про час та ін.; підтверджено збіг структури та семантики одиниць у різних говорах, але збереження фонетичних, лексичних регіоналізмів, архаїзмів.

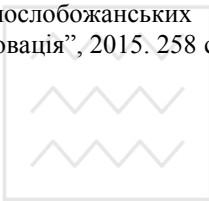
На різних територіях можна простежити деякі переваги у вживанні символічних компонентів у складі фразем, виділення різних ознак чи рис одного об'єкта в складі фразеологізмів. Семантичні акценти пояснюють соціальними чинниками, навколишньою природою, територіальними особливостями ведення господарства, сільськогосподарськими традиціями, психологією сприйняття дійсності, правилами моралі, що відповідно фіксується у фразеологічній картині світу.

Отже, повнота інформації про фразеологічну систему говорів забезпечує не тільки об'єктивне визначення особливостей українських діалектів, а й ментальності, кодів української культури.

Наступні дослідження можуть бути використані для виявлення лексем, що побутують лише у фраземах, дослідження фразеологічних одиниць в обрядових текстах і повсякденному спілкуванні. Це дозволить розв'язати низку загальнотеоретичних проблем з української фразеології.

1. Бігусяк М. В. Из спостережень над обрядовою фразеологією гуцульських говірок. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород, 2001. Вип. 4: Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзедзелівського. С. 109–111.
2. Васильченко В. Генетичні зв'язки української обрядової фразеології з етнічною культурою. *Дивослово*. 2009. № 6. С. 37–44.
3. Магрицька І. Семантична структура і культурна мотивація весільних фразеологізмів у східнословобожанських говірках. *Діалектологічні студії. 2: Мова і культура* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 182–193.
4. Миголинець О. Ф. Фраземи, пов'язані з весільною обрядовістю, в українських закарпатських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород : ПП Данило С.І., 2020. Вип. 2(44). С. 219–225.
5. Царьова І. В. Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнословобожанських говірок : монографія. Дніпропетровськ : Вид-во "Інновація", 2015. 258 с.

Ірина Колеснікова,
доктор філологічних наук, професор

кафедри бізнес-лінгвістики

ДВНЗ "Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана

ЗМІНА РЕЄСТРОВИХ СТАНДАРТІВ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ

Проблема мови як засобу комунікації завжди була вкрай актуальною. Мова не існує лише на небесах, будучи вишуканою, нормативною і майже ідеальною. У людини як особистості не існує більш конструктивного, діяльного і зрозумілого інструмента для вираження своїх інтенцій, психологічного стану та реалізації її як окремої особи в суспільстві. Носії мови особливо відчують це саме у критичні в глобальному масштабі періоди розвитку як окремих країн, так і цивілізації в цілому, зокрема під час гарячих військових конфліктів та повномасштабних воєн.

Відомо, що ненормативна лексика винесена за межі сучасної української літературної мови як така, що не відповідає її нормам. Це закарбовано і в традиціях українського народу, який послуговуються блискучими словниковими прикладами для трансляції своїх негативних емоцій. Слід зазначити, що такі лексичні одиниці не поступаються за силою та впливом на

адресата негативних емоційних конотацій, зафіксованих у них, порівн.: бабодур (про чоловіка, який занадто захоплюється жінками). Перехоплення СБУ перемовин окупантів свідчить про те, що ненормативна лексика в спілкуванні російських військових є не окремим аплікантом, інкрустованим у контекст, а складає його основний словниковий фон, що інколи переривається прийменниками, які просто не мають у російській мові ненормативних відповідників. Якщо проаналізувати окремі узусні фрагменти зі спілкування носіїв української мови, можна помітити, що й тут є поодинокі випадки вживання ненормативної лексики. Розглянемо деякі тенденції щодо зміни реєстрових стандартів ненормативної лексики в умовах російсько-української війни:

1. Кількість таких прикладів як елементів текстів є незначною, проте їх емоційне навантаження, навпаки, стає дуже вагомим. Відбувається зміна не самої базової семантики лінгвальної одиниці, а лише притаманної їй емоційної аури. Прикладом цього є фраза, що презентує адресу руху для російського корабля, яка стала і слоганом телемарафону, і елементом відповідної поштової марки, і топонімічним вектором. При цьому варто підкреслити, що автор відомого висловлення, який знаходився на острові Зміїний, відповів так на пропозицію агресора зрадити Україну і прийняти запрошення "пожити у великій країні". Адресант обирає в цей момент саме ті лінгвальної засоби, які віддзеркалювали його стан. Як аргумент щодо

правильності його позиції, згадаємо слова великої Лесі Українки: "Що сльози там, де навіть крові мало".

2. Подібні фрази або міні-фрагменти тексту набувають значного поширення, оскільки слід враховувати той факт, що узус завжди перемаже офіційну норму, незважаючи на всі зусилля лінгвістів. Згадаємо кардинальну зміну вектора семантики італійської лексеми "браво", що в мові-донорі номінувала талановитого кілера, з негативного на позитивний майже в усіх європейських мовах.

3. Ці фрази починають змінювати свою функцію, набуваючи ознак рекламних слоганів. Подібні приклади вже фіксувалися в нашій історії. Згадаємо слоган футбольних уболівальників щодо російського президента під час Революції Гідності. Важко погодитися, що він погано вплинув на репутацію української мови.

4. Можливо, тут спрацьовує компенсаторний чинник комунікації, а саме: відповісти агресору його мовою для уникнення "помилки" перекладача та спекуляцій. Спостерігаємо своєрідну інкарнацію брутальних слів у нових умовах.

5. Спостерігаємо у прикладах ненормативної лексики, крім інших семантичних аплікантів, блискучий український гумор як специфічну ознаку національної мови опору. Порівн. "бледина - російська ракета, що летить на українську територію". Цікавою є і поширена серед вояків етимологія слова: "бледина - літаюча

хвойда, російська ракета". Спостерігаємо концентрацію подвійних негативних конотацій при тлумаченні лінгвальної одиниці. Отже, вживання ненормативних елементів у сучасній українській літературній мові потребує вивчення та оцінки фахівців. Головне, щоб ця норма не вийшла за межі окремих прикладів і не відкрила шлюзи для всіх користувачів мови у всіх сферах її функціонування. Такими є попередні спостереження щодо даної лексики.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Леся Малевич,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного
господарства та природокористування

Валерія Хомич,

студентка 2 курсу спеціальності «Журналістика»
Національного університету водного
господарства та природокористування

**ДИНАМІКА МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
ВІЙНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНИХ
ОПИТУВАНЬ)**

Мовна ситуація в Україні традиційно привертає посилену увагу не лише дослідників-соціолінгвістів, а й соціологів, політиків і пересічних громадян. Мовною ситуацією називають «сукупність усіх мов, територіальних і соціальних діалектів, функційних стилів тощо, які використовуються в країні для забезпечення комунікації на всіх суспільних рівнях» [1]. Особливої уваги моніторинг мовної ситуації в Україні потребує в умовах повномасштабної російської агресії, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – схарактеризувати динаміку мовної ситуації в Україні в умовах війни на підставі результатів актуальних соціологічних опитувань.

Аналіз динаміки мовної ситуації в Україні здійснюємо з використанням результатів шостого загальнонаціонального опитування «Мовне питання в Україні» за участю 1000 повнолітніх громадян України, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 19 березня 2022 року[2].

Для розуміння мовної ситуації в Україні важливо визначити ступінь поширення української та російської мов. За Л. Масенко, існують два головних показники потужності мов. Перший – показник демографічної потужності, який визначається за кількістю носіїв певної мови стосовно загальної кількості населення території, що досліджується. Другий показник комунікативної потужності мови визначається за кількістю комунікативних сфер, які обслуговує кожна мова[1].

Результати опитування дозволяють стверджувати, що люди стали більше і частіше говорити українською, а 34% людей, що розмовляють тільки російською, хочуть перейти на українську.

Із дослідження випливає позитивна динаміка витіснення російської мови і збільшення використання української мовина всій території держави. Рідною українську мову вважають 76% опитаних. Російську мову рідною назвали всього 20% опитаних, а ще недавно таких було 42%.

Перехід на українську в побуті проходить поступово.

«Перетік» російськомовних відбувається у сегмент «двомовних» – з 15 до 32 %. Тих, хто постійно користується лише українською вдома, стало більше – з 44 % до 48 %. З часом цей відсоток буде невідворотно збільшуватися, оскільки рівень мовної самоідентифікації українців стабільно зростає.

Безпрецедентне єднання суспільства на тлі війни різко вплинуло і на ставлення до статусу мови. 83% респондентів виступають за те, щоб українська мова була єдиною державною мовою в Україні. Така думка панує в усіх регіонах країни.

Характерно, що велика частина опитаних (67%) впевнені, що мовної проблеми між українськомовними і російськомовними українцями немає. Ця проблема носить суто політичний і частково локальний характер. Визнають цю проблему більше у західному регіоні, де українська мова переважає в усіх сферах життя.

Лише 2% українців вважають, що Росія прийшла захищати російськомовних громадян України.

Отже, аналіз динаміки мовної ситуації в Україні засвідчує, що самосвідомість та самоідентифікація українців посилюється і міцніє на фоні усіх складностей, що відбуваються в Україні в умовах російської агресії.

Джерела та література

1. Масенко Л. Мовна ситуація України. Незалежний культурологічний часопис «І». 2004. №35. Режим доступу: https://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-mov_syt.htm

2. Шосте загальнонаціональне опитування: Мовне питання в Україні. Режим доступу: водного господарства та природокористування
https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_ua_032022_mova_press.pdf

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Анжеліка Попович,
доктор педагогічних наук, доцент кафедри
української мови Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

ОБ'ЄКТИ НАУКОВО-ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В СТИЛІСТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

З-поміж напрямів стилістики української мови виокремлюють історичну стилістику, яка вивчає становлення стилістичних ресурсів мови, її стилістичної системи та зображальних засобів, а також формування функційних стилів. Беззаперечно, що без вивчення історичної стилістики неповною є історія мови.

Аспекти історії та теорії української лінгвостилістики досліджували Н. Бабич, Д. Баранник, І. Білодід, Л. Булаховський, В. Ващенко, В. Домбровський, С. Дорошенко, П. Дудик, С. Єрмоленко, Г. Їжакевич, В. Калашник, А. Капелюшний, А. Коваль, Т. Космеда, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Пономарів, Н. Сологуб, І. Чердниченко, Л. Шевченко та ін.

На думку С. Єрмоленко, «Стилістичне забарвлення мовних одиниць зазнає динамічних змін, і з часом стилістичні явища

переходять у розряд історично-мовних. Очевидно, в цьому треба вбачати глибинний зв'язок стилістики з історією літературної мови. Неврахування історично-мовних параметрів не дає об'єктивної, повної характеристики лексики літературної мови, спричиняє неточне стилістичне ремаркування слів у загальномовному словнику» [11, с. 9]. Мета нашої розвідки – проаналізувати об'єкти науково-історичного дослідження стилістики української мови.

Л. Мацько звертає увагу на необхідність вивчення таких історичних елементів лінгвостилістики, як теперішній інтенсивний розвиток дипломатичного підсилю, зміна ідеологічного одноманіття публіцистичного стилю плюралістичним розмаїттям, відновлення конфесійного стилю, повернення традиційного українського національного етикету та мовотворчості емігрантів, репресованих, заборонених і забутих письменників, учених, збагачення лексичного складу мови новотворами, наявність у літературній мові усно-розмовних елементів, швидко зміну активних і пасивних мовних елементів тощо [3, с. 3]. Науковець порушує питання про зміни у відборі змісту навчального матеріалу занять із дисципліни й дає настанови викладачам закладів вищої освіти. З огляду на рухомість стилістичної системи будь-якої мови й потребу розуміння сучасних стилістичних площин суттєво простежувати ретроспективу розвитку цієї науки та внутрішню логіку стилістичних явищ.

Порівняльна характеристика навчальних і робочих програм

зі стилістики української мови уможлиблює висновок, що більшість укладачів дотримуються традиційного підходу до врахування історичного принципу, й це відбито в підручниках і типовій програмі дисципліни (Л. Мацько [2; 3]). Зокрема, це вивчення таких питань: історична стилістика як вчення про стилістичну систему національної мови в діяхронному аспекті; сталість і змінність стилістичних засобів у процесі історичного розвитку мови; історія й джерела стилістики; історичний розвиток стилів української літературної мови. Попри це фіксуємо цікаві розмісли викладачів закладів вищої освіти, зокрема Л. Масенко й Н. Дзюбишина-Мельник пропонують звертати увагу на окремі соціолінгвістичні аспекти: радянська «новомова», її прикметні ознаки; сучасні процеси актуалізації вилученої лексики й дерусифікації української мови тощо [10].

О. Строкаль упевнений, що під час вивчення наукового стилю треба обговорювати передісторію його виникнення в Україні та з'ясувати роль Михайла Драгоманова в становленні наукового стилю української літературної мови й інші [5]. І. Коломієць розширює питання про період зародження й становлення стилістики як науки такими: основні напрями досліджень, мовознавча спадщина вітчизняної стилістики середини ХХ століття, лінгвостилістичні погляди вітчизняних мовознавців останньої чверті ХХ століття, актуальні питання

сучасної лінгвостилістики, сучасні постаті українських лінгвостилістів [7].

На історичні аспекти особливу увагу звертає І. Фаріон, яка пропонує з'ясувати й засвоювати основні поняття стилістики крізь призму онтологічної природи мови [6]. Стилiстичні засоби дослідниця радить аналізувати з погляду прескриптивної й дескриптивної норми. Вона розглядає питання історії творення мовної норми й мовного стандарту, історичного й нормативного аспектів словотворчих засобів стилістики, нормування лексики в контексті історичного розвитку української літературної мови ХХ століття й інші.

Принагідно зауважимо, що незважаючи на те, що в типовій програмі зі стилістики української мови для філологічних факультетів вищих навчальних закладів розділ «Історія і джерела стилістики України» завершується вивченням стилістичних особливостей послань Івана Вишенського та мови творів Григорія Сковороди (XVIII століття), викладачі все ж акцентують на основних змінах у стилістичній системі української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття (Т. Ліштаба [8]), стилістичній розбудові нової української літературної мови з перевагою стилю художньої літератури (Н. Павлик [9]) тощо.

Сьогодні об'єктами науково-історичного дослідження в стилістиці української мови мають бути історія розвитку цієї науки, функціонування стилів, культурно-історичні аспекти текстів і

їх стилістично-історичний аналіз. На часі вивчення засадничих питань історії становлення української стилістичної науки у працях І. Франка, К. Луцаковського, О. Потебні, В. Домбровського, О. Матвієнка, Б. Ткаченка, Л. Булаховського, І. Огієнка й інших.

Варто започаткувати практику відбору текстів для лінгвостилістичного аналізу, мотивовано добирати їх з-поміж наявних варіантів щодо відстеження їх зв'язку з історією та структурною динамікою тексту. Треба відмовитися від вивчення ідіолекту письменника у статистиці, не обмежуватися «реєстрацією і коментарем рис мови творів, які є лише одним з результатів текстового втілення ідіолекту» [1, с. 20]. Цікаво простежити еволюцію історії тексту певного письменника та визначити «ядро варіантів тексту» та «периферію варіантів тексту» (за П. Гриценком [1, с. 17]); дослідити текстові відмінності авторських версій текстів за виданнями різних років і виявити мовностилістичні відмінності; зіставити рукописи окремих творів письменників і наступних видань; установити розбіжності, спробувати пояснити та обґрунтувати їх; виокремити особливості ідіолекту письменника й інші. Вартісним є виконання стилістично-історичного аналізу тексту, під час якого здійснюються необхідні історичні коментарі [4, с. 277–279].

Доречним є дослідження історії слів або груп слів (наприклад, кольороназви, запахів лексики й інше) в художніх творах письменників різних епох і виявлення спільного й

відмінного; аналіз процесу формування груп слів упродовж певного історичного періоду; простеження історичної мінливості стилістичної норми, наведення конкретних прикладів; формування більш точного (з історичними коментарями) наукового уявлення про сутність стилістичного явища; декодування художніх текстів історичної тематики й інші; простеження генезу термінів «індивідуальний стиль письменника», «експресія – експресивність», «естетичне значення – стилістичне значення»; визначення стилістичних функцій біблєзмів та особливостей їх використання у художніх текстах (наприклад, Тараса Шевченка і Юрія Іздрика).

Актуальним буде вивчення питань, що стосуються передісторії, історії, сучасного стану, а також перспектив розвитку стилістики; співвідношення об'єктивного історичного розвитку стилістики й теоретичного відтворення його результатів; осмислення природи й особливостей стилістичних категорій, понять, поглядів; вивчення внутрішньої логіки стилістичних явищ; розкриття історичної повторюваності стилістичних явищ і теорій; виявлення чинників, що створили передумови виникнення певних стилістичних явищ або їх змін; визначення витоків і причин виникнення того або того стилістичного явища (процесу); визначення ролі стилістичного явища в загальній мовній системі тощо.

Отже, застосування принципу історизму допомагає

кращому осмисленню складних стилістичних явищ і прогнозуванню їхнього розвитку, вмінню здійснювати стилістично-історичний аналіз текстів, визначенню напрямів дослідницьких інтересів зі стилістики й концепцій, поглибленню та розширенню контексту розгляду стилістичних явищ, переконливого висновкуванню про функціонування стилістичних категорій, простеженню складу мовних засобів функційних стилів у динаміці й взаємодії та відповідно до проблем культури мови в суспільстві, потлумаченню ролі зовнішніх чинників у функціонуванні стилів, розумінню співвіднесеності стилів з історичними етапами й розвитком сучасної української літературної мови.

Джерела та література

1. Гриценко П. Ідіолект і текст. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка*: збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ, 2007. С. 16–44.
2. Мацько Л. І. Стилістика української мови: програма для студентів філологічних факультетів університетів України. Київ: НПУ, 2002. 38 с.
3. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
4. Попович А. С. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти : монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я. І., 2018. 376 с.
5. Практична стилістика сучасної української мови і культура мовлення : робоча навчальна програма для студентів спеціальності 6.020303 «Іноземна філологія. Перекладачі» / укладач: О. М. Строкаль. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <https://cutt.ly/dJA4Eqw>.
6. Практична стилістика сучасної української мови : робоча програма з дисципліни для студентів, що навчаються за напрямом 0305 «Філологія» / укладач: І. Д. Фаріон. Львів: Національний університет «Львівська політехніка»,

2009. URL: <https://cutt.ly/8JA4I9L>.

7. Стилїстика української мови : навчально-методичний посїбник для студентів-філологів вищих навчальних закладів денної та заочної форм навчання: 3-є вид., переробл. / укл. І. І. Коломїсьць. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. 160 с.

8. Стилїстика української мови: робоча програма навчальної дисциплїни для студентів галузі знань 0203 Гуманїтарні науки напрямку пїдготовки 6.020303 Фїлологїя (українська мова та лїтература) / розробник Т. В. Лїштаба. Кїровоград: Кїровоградський державний педагогїчний унїверситет іменї Володимира Винниченка, 2015. 14 с. URL: <https://cutt.ly/LJA4DpH>.

9. Стилїстика української мови : робоча програма навчальної дисциплїни. Розробник: Н. В. Павлик. Бердянськ : Бердянський державний педагогїчний унїверситет, 2012. URL: <https://cutt.ly/WJA4LFY>.

10. Стилїстика української мови : робочий тематичний план навчальної дисциплїни. Укладачі : Л. Т. Масенко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник. Кїїв : Нацїональний унїверситет «Кїєво-Могилянська академїя», 2007. URL: <https://cutt.ly/sJA4BGt>.

11. Українська лїнгвостилїстика XX – початку XXI столїття: система понять і бїблїографїчні джерела. Уклад.: С. П. Бибик, Т. А. Коць, С. Г. Чемеркін та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко. Кїїв: Грамота, 2007. 368 с.

національний унїверситет
водного господарства
та природокористування

ВПЛИВ ІНШОМОВНОГО СЕРЕДОВИЩА НА МОВНУ ПОВЕДІНКУ ОСОБИ

Деформація мовної ситуації, конфліктність мовних проблем в суспільстві можуть виступати наслідком втрати суспільної консолідації, а також небезпечного та невідворотного процесу асиміляції. Питання вибору мови, усвідомлення мови свого народу є не лише засобом ідентифікації, а й гарантом безпеки нації [3].

На сьогодні проблема двомовності, зокрема мовної поведінки особистості в іншомовному середовищі є недостатньо розробленою, оскільки раніше подібні дослідження мали скоріше ідеологічний, аніж науковий характер. Так, вагомий внесок у розробку питання мовної поведінки та іншомовного середовища зробили Л. Масенко, О. Ткаченко, Ю. Шевельов, Н. Шумарова. Глибшому розумінню психологічних засад мовної поведінки, мотивів вибору мови, їх змісту і структури сприяли дослідження психологів Л. Виготського, Є. Ільїна, Г. Костюка, О. Леонтєва, О. Лурії.

Типи мовної поведінки виступили об'єктом дослідження науковців Г.Л. Вусик, Н.М. Бікової, Т.В. Кузнєцової та інших.

Проблемі перемикання кодів у білінгвальному середовищі присвячені праці Л. Ставицької, В. Труба, Н. Шовгун, Т. Бурди та ін. Учені переважно зосереджували свою увагу на проблемах класифікації типів перемикання мовних кодів.

Мета роботи – уточнення особливостей мовної поведінки особистості, виявлення ролі соціальних та індивідуальних факторів при формуванні та дотриманні певних моделей мовної поведінки в ситуації іншомовного середовища.

Відомо, що на мовну поведінку людини значною мірою впливає її оточення. Перебуваючи в умовах іншомовного білінгвального або мультилінгвального середовища людина починає демонструвати конформну поведінку, що пов'язано з соціальними, психічними та іншими чинниками.

Визначальну причину такої поведінки потрібно шукати не в особливостях індивідуальної свідомості або у певній сукупності індивідуальних свідомостей, а у площині попереднього стану мовного середовища в тому вигляді, який воно мало раніше, тобто серед попередніх соціальних фактів, які мають відношення до мови.

Як зазначає дослідниця Оксана Кравець, формування особистості відбувається в комунікативному просторі мовного середовища. Іноді мова ототожнюється з власне середовищем,

яке оточує наше життя, без участі якої нічого не може відбутися, яка не існує поза ним як об'єктивна дійсність, а знаходиться в нас самих, в нашій свідомості, пам'яті, змінюючи свої обриси з кожним рухом думки, кожним проявом особистості [2, с. 84]. Всі ці висновки характеризують рідне мовне середовище, де спочатку формується мовна особистість. Що ж відбувається з мовною особистістю, коли вона потрапляє в іншомовний простір, іншомовне середовище?

Важливо пам'ятати, що мовне середовище не є кількісним виміром мовних практик і мовної поведінки суб'єктів, які його утворюють, це система, яка виникає внаслідок складного процесу їх всебічної взаємодії, до того ж наділена певним набором власних якостей. Окремі індивіди мають здатність зробити до цієї системи більший внесок, інші – менший.

Очевидно, що повній реалізації мовної особистості в іншомовній культурі і іноземній мові не завжди будуть відповідати навички та вміння, які сформовані на базі рідної культури та мови [2, с. 85].

Нерідко в процесі спілкування особа виходить за межі ustalених норм в іншомовному середовищі, використовуючи нетипові для певних слів афікси або утворюючи слова з вигаданими коренями. Поширеним є використання прийомів мовної гри (метатеза, контамінація та ін.). Часто мовець утворює нові слова від іншомовних (переважно англомовних) основ або

за допомогою іншомовних афіксів. Запозичені з англійської мови лексеми стають основою для творення словотвірних пар та парадигм.

Основними факторами перемикання коду з рідної мови на іншу в неофіційних комунікативних ситуаціях є ендогенні, серед яких головні – мета комунікативного акту та потреба в адекватності самовираження.

Перемикання кодів спричинене переважно комунікативною метою, потребою цитування, передачею прямої мови, вживанням фразеологізмів, повторенням іншомовного фрагмента висловлювання, а також прагненням надати висловлюванню певної експресивності. Відсутність мовної стійкості спільноти і одночасне поширення мовної толерантності, що пропагується в соціумі, на тлі переважної мовної стійкості в іншомовному середовищі, може створювати умови для формування суржику та звуження функцій рідної мови у спонтанному повсякденному спілкуванні.

Найбільш впливовими на кодові переключення в неартикульованому мовленні є такі фактори, як тема роздумів, мова попереднього спілкування та мова особи, що є об'єктом роздумів. З'ясовано, що для більшості респондентів, які в обох видах мовлення послуговуються обома мовами поперемінно, основні фактори кодових переключень в артикульованому мовленні в загальних рисах характерні і для неартикульованого.

При цьому в артикульованому мовленні при диглосному білінгвізмі основними екзогенними факторами впливу на перехід з однієї мови на іншу є сфера спілкування, соціальні установки та стереотипи, престиж мов. При недиглосному білінгвізмі найбільший вплив на кодові переключення мають такі екзогенні фактори, як мова співрозмовника, тема спілкування та ендогенний фактор нестачі лексичного запасу слів.

До того ж варто додати, що у стрімкому процесі глобалізації послаблюються роль і значення звичних, усталених соціальних зв'язків, традиції, звичаїв. На цьому загальному фоні відбувається руйнування монополії рідної та державної мови у забезпеченні доступу до інформації, а також у таких сферах, як освіта, наука, культура. Можна погодитися з позицією тих учених, хто вважає, що з точки зору її гуманітарної складової, зокрема «гуманітарних цінностей», глобалізація як така залишається вкрай невизначеною й неспроможною виступити основою окремого світу цінностей. Декларувати нову «глобальну ідентичність», заради якої можна було б думати про відмову від ідентичності національної, ще зарано. Глобальна «англомовність» позначається й на якості та на загальному характері комунікації у національному середовищі, окресленому й значною мірою обмеженому рамками національної держави. При цьому йдеться про комунікацію не у вузькому, а у максимально розширеному значенні слова.

Соціально-політичні реалії сьогодення надзвичайно гостро зосередили увагу суспільства на морально-етичних цінностях, на відродженні самосвідомості народів, його ідентифікації та розумінні значення мови в цьому процесі. На думку Азарової Л.Є., мова є одним з важливих засобів формування патріотичних почуттів, гордості за свій народ, а також є виявом національної культури [1, с.24].

Потреба у переосмисленні глобалізаційних процесів у світі, збереження рідної мови на тлі соціокультурної уніфікації може слугувати темою подальшого наукового вивчення.

Джерела та література

1. Азарова Л.Є. Мова як головна ознака ідентичності української нації. *Міжнародний філологічний часопис*. 2018. №292. С.24-31.
2. Кравець О. Мовна особистість в іншомовному просторі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2014. Вип. 31. С. 84-87.
3. Масенко Л. Мовна ситуація України в соціолінгвістичних вимірах [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30586236.html>
4. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти: монографія Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.

УДК 373(091)(477.82) «1917/1944»

Валентина Доброчинська,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Рівненського державного гуманітарного університету

**НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ УКРАЇНСЬКИХ
ПІДРУЧНИКІВ У ВОЛИНСЬКОМУ ШКІЛЬНИЦТВІ
(1917-1944 РР.)**

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Вивчення дидактичних можливостей українських підручників є спробою комплексного аналізу навчальної літератури, якою послуговувались у волинському шкільництві упродовж 1917–1944 рр. (без урахування короткого періоду радянського режиму 1939–1941 рр.), коли відбувалося національне самоствердження українського народу. Важливим чинником цього процесу була боротьба українців за рідномовну школу. Особливості кожного суспільно-політичного періоду відбилися на навчальному контенті українських книжок.

Політичні трансформації першої половини ХХ ст. зумовили перебування Волині у складі різних держав. Українська революція 1917–1921 рр. сприяла появі перших українських шкіл і

україномовної навчальної літератури. Тогочасні зміни у волинському шкільництві в спогадах відтворив інспектор Федір Пекарський, зокрема те, що в рівненських гімназіях деякий час українську мову викладали російською, привчаючи аудиторію до української, бо в міському просторі учнівський загал становили переважно росіяни та євреї. Він писав: «...виходив, якийсь дивогляд: “Історія України” викладається по-українськи, українська мова – по-російськи», а в шкільних бібліотеках колишніх російських шкіл «...не було книжок українською мовою» [4, с. 196–197].

Відсутність підручників у навчальних закладах, котрі переходили на українську мову навчання, намагалися компенсувати першими українськими навчальними посібниками. У 1917 р. у Києві виникло Товариство шкільної освіти, яке працювало над створення «Програми єдиної української школи». До складу математичної комісії увійшла вчителька Надія Іщук (рідна сестра першого міністра закордонних справ Української Народної Республіки О. Шульгина). Комісія з учених-математиків і педагогів уклала українською мовою математичну термінологію. Н. Іщук 1917 р. підготувала перший український збірник завдань – «Задачник до систематичного курсу арифметики. Частина I», а наступного року у видавництві «Товариства шкільної освіти» вийшла друга його частина. У 1927 р. Надія Яківна з родиною перебралася до Рівного, де з перших днів і до 1944 р. викладала

математику в Рівненській українській приватній гімназії, а також інших навчальних закладах, послуговуючись своїми попередніми напрацюваннями [4, с. 172–173].

Один із перших граматичних посібників підготував український культурний діяч, педагог, лікар Модест Левицький (1866–1932), який закінчив історико-філологічне, згодом медичне відділення Київського університету. Активна політична діяльність, розуміння потреби у навчанні рідною мовою підштовхнули його до створення «Української граматики для самонавчання» (Ч. 2), що вийшла 1918 р. у друкарні Міністерства шляхів. Наголосимо на тому, що М. Левицький тоді обіймав посаду головного санітарного лікаря залізниць України й очолив культурно-освітній відділ Міністерства шляхів. А вступні лекції до навчального курсу вийшли під назвою «І ворогам і добрим людям». Від 1927 р. він викладав українську мову в Луцькій українській приватній гімназії. Сучасники називали його «батьком Волині» [3, с. 89].

Книжечка адресована для широких кіл населення, котре прагнуло вивчити українську мову, бо саме брак навчальної літератури гальмував цей процес. Через більш як століття передмова до «Української граматики» М. Левицького не втратила своєї актуальності. «Од віку заборонена, загнана в куток, наша мова враз стала державною, урядовою. Говорить тою мовою 35 мільйонів селян, гречкосіїв, а з інтелігенції досі нею цікавилась, кохала і плекала її тільки кучка мазепинців, як їх звали вороги

відродження України. І на цей нечисленний гурток свідомих українців упало тяжке завдання: навчити рідної мови всіх тих українців, що досі не могли, не хотіли або не встигли вивчити. Завелися скрізь курси української мови: для народних учителів, для урядовців усякого ступіня й сорту, для шкільної молоді, яка щиро хоче працювати для свого народу» [9, с. 3]. Для кращого опанування української граматики автор використав методичний прийом, котрий базувався на порівняльних характеристиках української та російської мов.

Після поразки революції волинські землі опинилися у складі відродженої Другої Речі Посполитої. Зважаючи на те, що польська освітня концепція вибудовувалась у рідній асиміляційній державній політиці, то одним зі способів протидії їй була підготовка й поширення українських книг, які закладали національну ідентичність і формували світобачення нового молодого покоління. Поступове витіснення української мови в початковій освіті, стрімке зростання кількості утравістичних шкіл, заборона впровадження історії України як окремого шкільного предмета, спонукало українців до боротьби за національні права в культурно-освітній царині.

Українська навчальна література міжвоєнної доби представлена виданнями у трьох напрямках шкільної освіти/самоосвіти – арифметики, граматики та історії України. Підручники для початкової школи з арифметики – «Рахунки»

видані державним коштом кураторії Львівського шкільного округу в приватних друкарнях Львова. Для виконання завдань на прості математичні розрахунки першокласникам пропонували ілюстративні ряди різних предметів живої і неживої природи, а для старшої вікової групи – текстові завдання, адаптовані до різних ситуацій повсякденного життя [12; 13].

Для формування граматичних знань з української мови використовували декілька навчальних посібників. Автори «Короткої граматики української літературної мови» Микола Угрин-Безгрішний (1883–1960) та Антін Лотоцький (1881–1949) – активні учасники національно-визвольних змагань, громадські діячі та вчителі Рогатинської приватної гімназії у Галичині. У вступному слові вони зазначили, що їхній посібник адресований радше для приватного вжитку, аніж для українських шкіл, кількість яких зводилася нанівець. Тут подано вправи для вироблення в учнів практичних навичок правильного вживання слів різних граматичних категорій у простих і складних реченнях, грамотного пунктуаційного оформлення різнотипних синтаксичних конструкцій (напр., § 44, § 52). Підвищенню культури усного й писемного мовлення учнів присвячені параграфи «Дещо про ясність, чистоту й бездоганність в говоренні й писанні» (§ 49), «Словничок поганих висловів» (§ 50), «Чужі, непотрібні слова в українській мові» (§ 51) [14]. На користь того, що вчителі Рівненської української гімназії (1923–1939 рр.)

послугувалися навчальним контентом цієї книжки свідчить те, що — гурток плекання рідної мови пропагував літературну українську мову серед гімназистів і прагнув очистити її від «усяких провінціалізмів та варваризмів» [4, с. 102], що повністю відбиває зміст § 49.

У шкільному підручнику В. Богацького «Грамматика» значну увагу звернуто на проблему усвідомлення учнями структурно-семантичних особливостей різних типів синтаксичних одиниць (насамперед простого, ускладненого і складного речень), схарактеризовано конструкції з прямою та непрямою мовою. До вправ дібрані фрагменти з творів класиків української літератури Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, П. Мирного та ін., а також сучасних письменників. Дидактичний матеріал підручника спрямований на вдосконалення пунктуаційної грамотності мовців [2]. Аналізовані підручники поглиблювали знання учнів про системну організацію української мови, сприяли унормуванню усного й писемного мовлення її носіїв.

Частина галицької української навчальної літератури на Волинь потрапляла завдяки громадському й політичному діячу Роману Могильницькому, котрий на Волинь прибув зі Львова. За його сприяння товариство «Рідна школа» надсилало у волинські школи українські підручники [4, с. 156].

Ще одна книжка М. Левицького «Українська читанка», надрукована у Львові, першочергово призначена як для слухачів курсів позашкільної освіти, так і учнів. У ній вміщено різноманітні тексти: невеличкі оповідання повчального й пізнавального характеру, народні приказки, вислови відомих осіб. До кожного з них автор пропонував здійснити розбір речень («1. Щодо змісту; 2. Щодо складні; 3. Щодо словотвору»). Такий методичний прийом був зорієнтований на опанування української фонетики, лексики, фразеології та практичного закріплення отриманих знань [10].

Відсутність історії України в шкільних програмах не позбавила інтересу українства до її самостійного вивчення. Історична серія видань представлена збіркою «Історія України для дітей» А. Лотоцького (Ч. 1. Київське князівство, 1934; Ч. 2. Галицько-Волинська держава, 1934; Ч. 3. Козаччина, 1935; 2-е вид., 1939) [5; 6; 7; 8]. Цікаво, що одна з книг належала українському письменнику Уласу Самчуку з власним екслібрисом, де у верхньому рядку зазначено його прізвище, а нижче подане речення «Україномоямила» (згідно з оригіналом). Візуалізацію минулого через художнє оформлення здійснив ілюстратор книжок Михайло Фартух (псевдонім художника Ярослава Фартуха-Філевича (1897–1979)). У 1934 р. у Львові було започатковане видання серійних книг «Дитячої бібліотеки». Окрім історичної літератури, друкувалися художні поетичні й прозові твори.

Володимир Полянський книжку «До сонця» адресував для неписьменних, зокрема тих, хто знав лише польську абетку. Вона була надрукована у Кракові в перший рік роботи «Українського видавництва» й вийшла у серії «Просвітня бібліотека». Епіграфом до книги слугують слова автора гімну «Просвіти» В. Щурата: «Виженом темряву з хати, ворог укритись не зможе – вирвем у нього всі втрати, ти допоможеш нам, Боже!» [11, с. 4].

Напередодні нового навчального 1941 р. Рівненська обласна управа ініціювала звернення до Краківського видавництва про надання школам українських книжок [1, арк. 6]. Українські навчальні посібники різних років використовувались у волинському шкільництві й упродовж нацистської окупації 1941–1944 років.

Отже, українська навчальна література розкриває нам дидактичні можливості тогочасної школи й слугує важливим джерелом вивчення розвитку освіти на західноукраїнських землях упродовж 1917–1944 рр., тоді коли українці відроджували національне шкільництво. Іntenції авторів посібників, здебільшого учасників українського руху початку ХХ ст., спрямовані на збереження й плекання рідної мови та історії в національному середовищі.

1. Державний архів Рівненської області. Ф. Р-33, оп. 8, спр. 5, 46 арк.
2. Богацький В. Граматика : підручник для шкіл. Ч. 2. Варшава : Наш край, 1929. 101 с.
3. Герасимова Г. П. Левицький Модест Пилипович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2009. Т. 6 : Ла – Мі. 784 с.
4. Доброчинська В. Рівненська українська гімназія (1923–1939 рр.): культурно-освітній феномен на тлі доби : монографія. Рівне : ПП Дятлик М., 2016. 224 с.
5. Історія України для дітей. Ч. 1. Київське князівство. Львів : Світ Дитини, 1934.
6. Історія України для дітей. Ч. 2. Галицько-Волинська держава. Львів : Світ Дитини, 1934.
7. Історія України для дітей. Ч. 3. Козаччина. Львів : Світ Дитини, 1935.
8. Історія України для дітей. Ч. 3. Козаччина. 2-е вид. Львів : Світ Дитини, 1939.
9. Левицький М. Українська граматика для самонавчання. Ч. 2. Ромни : Молодик, 1918.
10. Левицький М. Українська читанка : підручник на II ступінь курсів для дорослих. Рівне : Накладом Союзу польського учительства – народних шкіл Волинської округи, 1930.
11. Полянський В. До сонця. Початки письма й рахунків для старших класів. Вип. I. Краків : Українське видавництво, 1940.
12. Рахунки для III відділу вселюдних шкіл. Львів : Накладом держ. вид-ва шкільних книжок в кураторії Львівського шкільного округу, 1925. 152 с.
13. Рахунки для першого відділу вселюдних шкіл. Львів : Накладом держ. вид-ва шкільних книжок при кураторії Львівського шкільного округу, 1930. 160 с.
14. Угрин-Безгрішний М., Лотоцький А. Коротка граматика української літературної мови. Рогатин ; Львів : Накладом Вид-ва «Сині дзвіночки» в Рогатині, 1936. 97 с.

Віктор Гром

старший викладач кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства та
природокористування

**ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ТУМ) В
УКРАЇНСЬКОМУ ІНСТИТУТІ ІНЖЕНЕРІВ ВОДНОГО
ГОСПОДАРСТВА (1989-1990 РР.)**

Початковий етап діяльності Товариства української мови (ТУМ) в Українському інституті інженерів водного господарства (УІІВГ) з лютого 1989 по червень 1990 рр. найповніше висвітлений у звітній доповіді голови правління інститутського осередку ТУМ Йосипа Пацули (св. пам. 1935-2004 рр.). Зберігся також рукописний журнал з робочими записами про створення ініціативної групи (15 листопада 1988 р.), установчі збори інститутського осередку (28 лютого 1989 р.), персональний склад ради і правління, про стан використання української мови в УІІВГ тощо.

Ці матеріали, поряд з протоколами засідань Вченої ради та ректорату, публікаціями у пресі, спогадами сучасників, іншими документами та артефактами, є цінними джерелами до вивчення

перебудовчих процесів і національно-державного відродження у нашому університеті наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.

Деякі аспекти вказаної теми відображені у статті автора про передумови становлення в УПВГ кафедри історії України [2]. Натомість в узагальнюючих ювілейних виданнях про ТУМ і «Просвіту» на Рівненщині [3, 5] знаходимо лише поодинокі згадки про постаті та події цього періоду, пов'язані з нашою Alma mater.

Виникнення неформальних ініціативних груп та осередків ТУМ у Рівному розпочалося восени 1988 року. Знаковою подією стало створення Товариства шанувальників української мови та культури імені Тараса Шевченка при Палаці культури «Хімік» Рівненського виробничого об'єднання «Азот» (27 вересня 1988 р.). Завдяки активній діяльності Василя Червонія та його прихильників, товариство набуло загальноміського значення, воно нараховувало декілька сотень членів та прихильників. Крім РВО «Азот», осередки ТУМ сформувалися протягом наступних місяців на таких великих підприємствах, як Рівненський завод тракторних агрегатів (РЗТА), Рівненський завод високовольтної апаратури (РЗВА), «Газотрон», радіотехнічний, в багатьох наукових та проектних установах, організаціях, навчальних закладах тощо. В УПВГ створення ініціативної (згодом робочої) групи зафіксоване 15 листопада 1988 р. [7].

Піднесення національного руху та спроби самоорганізації українців відбувалися в умовах шаленого тиску і протидії

комуністичної системи. Найбільшу загрозу для неї становили вимоги надання українській мові статусу державної та утвердження національної символіки. Намагаючись перехопити ініціативу та не допустити політизації мовного питання, міський комітет Компартії разом із Спілкою письменників (відповідальний секретар Олександр Богачук) провели 19 листопада в органій залі установчу конференцію Рівненського міського Товариства української мови та культури імені Тараса Шевченка. Головою обрали директора філармонії Святослава Мельничука. Серед учасників зборів доценти УПВГ Павло Йова та Йосип Пацула брали участь у дискусіях, Ярослав Ткачук увійшов до Ради ТУМ.

11 лютого 1989 р. у Києві відбулася Всеукраїнська установча конференція республіканського Товариства української мови імені Тараса Шевченка (ТУМ). У складі делегації від Рівненщини УПВГ представляв завідувач кафедри іноземних мов Й.М. Пацула. У статуті ТУМ була задекларована вимога надання українській мові правового статусу державної мови в Українській РСР та фактичного його утвердження й дотримання в усіх ділянках суспільного життя.

Наскільки актуальним було мовне питання, засвідчують тодішні статистичні дані щодо книгодрукування та освіти. У 1988 р. кількість виданих в Україні книг українською мовою становила всього 18 % за назвами і 3 % за тиражем. У ВНЗ українською мовою читалося не більше 5% лекцій. На 1988/89 навчальний рік

не залишилося жодної повністю української школи в Донецьку, Луганську, Миколаєві, Одесі, Харкові, Чернігові [1, с. 30].

Установчі збори інститутського осередку ТУМ відбулися 28 лютого 1989 р. Керівними органами товариства визначалися Правління (11 чол.) та Рада (34 чол.). Головою Правління обраний завідувач кафедри іноземних мов Йосип Пацула, заступники – Андрій Погореляк і Ярослав Ткачук, секретар – Володимир Шевчук.

Ця подія знайшла відображення в короткій хронології відродження Рівненської "Просвіти", що її уклав Голова правління обласного Товариства Борис Степанишин. Під датою 28 лютого 1989 р. він зазначив: "Виник осередок ТУМ в Українському ПВГ – 150 чол. До Ради обрано Володимира Мороза, Володимира Пилипчука та Ярослава Ткачука" [5, с. 381]. Насправді, до складу Правління, крім вказаних осіб, увійшли ще Андрій Кирильчук, Олександр Солодкий, Василь Сачок, згодом Анатолій Бобровський, від студентів – Оксана Бенько.

Цікаво, що запис про виникнення осередку в УПВГ (за кількістю – один з найбільших у місті) у переліку Б. Степанишина розміщено відразу після таких знакових для просвітян подій, як засідання ініціативної групи у Палаці «Хімік» (29 вересня 1988 р.) та проведення установчої конференції ТУМ в органній залі (19 листопада 1988 р.).

До літа 1990 року чисельність інститутського Товариства зросла у понад 2 рази – до 302 чоловік, у т. ч. 257 викладачів, аспірантів і співробітників та бл. 50 студентів, об'єднаних у 34 кафедральних та інших групах [4, с. 2].

На першому етапі діяльності головним завданнями визначалася боротьба за надання національній мові статусу державної. Після ухвалення 28 жовтня 1989 р. "Закону про мови в Українській РСР", що забезпечував українській мові статус державної, пріоритетним став максимально можливий перехід усіх підрозділів на державну мову.

Говорячи про зростання товариства, «стрибокподібного, в основному, на початковому етапі формування», Й.М. Пацула у червні 1990 р. самокритично зазначав, що інститутський осередок ТУМ мав би бути значно численнішим. «До участі в Товаристві досі не залучені широкі кола студентства, бібліотека, АГЧ (адміністративно-господарська частина – «маємо лише 1 члена із цього майже тисячного колективу»), ФПК (факультет підвищення кваліфікації), цілий ряд наших підрозділів». «Не можна вважати нормальним, що у ТУМ входить лише півсотні студентів, що тут не має жодного слухача ПВ (підготовчого відділення), жодного слухача ФПК» [4, с. 2, 4].

Очевидно, існувало чимало труднощів і перешкод на цьому шляху, насамперед, пов'язаних із протидією владних структур та проросійською пропагандою. Показовою була позиція кафедр

суспільних наук. «Лише 6 доцентів та викладачів (а їх бл. 60) – члени нашого об'єднання. Здавалося б, ця когорта вузівської професури повинна першою відгукнутись на благородні і високопатріотичні заклики нашого Товариства. Цього, на жаль, не тільки не сталося, але у ряді випадків наші колеги займають консервативну, а нерідко й радикально консервативну позицію у справі переходу на українську мову. Причину цьому не треба шукати далеко. Та нерозумна позиція, яку зайняли наші партократи на етапі створення ТУМ, насторожила суспільників, а багатьох навіть штовхнула на шлях конфронтації з Товариством... В інституті суспільники не тільки не підтримали ряд наших добрих і розумних починань, але дехто став їх і бойкотувати» [4, с. 3].

Навіть після ухвалення «Закону про мови в УРСР» публічно озвучувалися заперечення: «а чи варто взагалі переходити на українську мову у вузі, в місті, в республіці, а чи підраховали, у скільки карбованців це обійдеться державі?». Викладачі кафедр суспільних наук фактично проігнорували прохання ТУМ та звернення адміністрації прочитати на кожному потоці лекції з характеристикою Закону. «Стало дебатоватися питання, якою мовою треба читати цю лекцію студентам, хто підготує і дасть їм матеріал, а чому це треба читати саме їм і т. д.» [4, с. 4]. Варто додати, що на кафедрах суспільних наук всі методичні видання

були російськомовними, лише 2 викладачі проводили заняття українською та 8 виявили бажання вивчати державну мову [7].

В цілому мовна ситуація в інституті виявилася складною, насамперед, щодо лекційного і методичного забезпечення навчального процесу. Україномовні методичні видання за підрахунками Й.М. Пацули становили: у 1986 р. – бл. 2,4% (3 із 122), у 1987 р. – 1,8% (3 із 168), у 1988 р. – 4% (9 із 217), у 1989 р. – 5,5% (10 із 180). І лише з 1990 року статистика почала покращуватися [4, с. 13].

У 1989-1990 навчальному році 57 викладачів проводили навчальний процес українською мовою, але україномовними підручниками забезпечувалося лише 8% навчальних дисциплін [4, с. 10, 13].

У нашій Alma mater, що іменувалася УКРАЇНСЬКИМ (!) інститутом інженерів водного господарства та у якому до 80% всіх викладачів і студентів були українцями, всі урочисті і публічні заходи, збори і засідання, вся документація проводилися російською мовою. Маркер «Ровно, УИИВХ» позначав всю навчально-методичну літературу, що множилася в інститутській друкарні до початку 1990-х рр. Це стосувалося навіть виданого тут у квітні 1989 р. Статуту ТУМ тиражем 150 примірників [6].

Українська громада значно активізувалася після утворення в інституті восени 1989 р. досить потужного осередку Народного

руху України за перебудову, що його очолив доцент кафедри фізики Євген Никонюк (св. пам. 1936-2018 рр).

Спільними зусиллями вдалося підготувати та провести цілу низку змістовних заходів національно-патріотичного спрямування: шевченківські свята, народознавчі та літературознавчі вечори («Згадаємо забуті імена», «Слово рідне, мово рідна», «Роде наш красний, роде наш прекрасний» та ін.), лекції, зустрічі, виставки, концерти (наприклад, хор «Журавлі», лауреати фестивалю «Червона рута»), театральні вистави («Шлях на Берестечко»), поїздки у Пересопницю тощо. Надзвичайно велелюдними та добре організованими були «Велика злука» до Дня соборності у січні 1990 р. та вшанування пам'яті героїв Берестецької битви на «Козацьких могилах» у червні 1990 р.

Для викладачів і співробітників інституту було організовано спецсеминар з вивчення історії України, що у ньому брали участь до 100 чол. Співорганізаторами та лекторами виступали викладачі УПВГ Я. Ткачук (кафедра електротехніки), Є. Никонюк (кафедра фізики), В. Гром, П. Йова, В. Цибульський (кафедра історії КПРС), В. Сobotюк (кафедра фізичного виховання) та ін.

У «Воднику» зацікавлено зустрічали директорку літніх курсів україністики Гарвардського університету Наталю Пилип'юк, американського юриста українського походження Івана Гейка, голову Рівненського відділення Спілки письменників України Євгена Шморгуна, доктора історичних наук Владислава Верстюка

(м. Київ), багатьох інших відомих громадських діячів, митців та науковців.

Обговорювалися актуальні і дискусійні питання, поширювалися періодичні видання («Вітчизна», «Дзвін», «Дніпро», «Київ», «Україна», «Літературна Україна», «Молодь України», «Наше слово»), праці видатних українських істориків (М. Грушевський,

Д. Дорошенко, М. Костомаров, І. Крип'якевич, Д. Яворницький та ін.).

Весною 1990 р. започаткувала свою діяльність Міжвузівська студентська народознавча спілка (МСНС), що нею опікувався член правління Товариства, доцент кафедри нарисної геометрії Володимир Мороз (у 1994-1998 рр. – міський голова Рівного).

Згадуючи активну громадську діяльність Товариства, не можна обминути його участі у виборах народних депутатів до Верховної Ради, обласної та міської рад у 1990 році. «Товариство інституту вийшло на передвиборний герць спільно з інститутським осередком НРУ за перебудову. Цій кампанії було віддано надзвичайно багато зусиль, енергії і ентузіазму. Як результат, маємо одного депутата Верховної Ради – члена правління доцента Пилипчука В.М., голову комісії ВР УРСР, 6 депутатів обласної ради, в тому числі, членів правління доцентів Ткачука Я.В. і Пилипчука В.М., активістів Товариства Зиму, Рогалевича, Бялика і 7 депутатів міської ради, знову таки наших членів і активістів Солодкого, Гладуна, Антонюка, Зарівняка, Шевчука, Мороза,

Чернягу...Міську депутатську комісію з питань реалізації Закону про мови очолює теж наш активіст Ю.І.Шевчук» [4, с. 8].

Як бачимо, цілеспрямована діяльність інститутських осередків ТУМ та НРУ за перебудову (рухівцям належала провідна роль в організації передвиборної кампанії) увінчалася визначним успіхом у консолідації національно-патріотичних сил не лише нашого навчального закладу, але й міста, області та України. Згадані події були важливою складовою частиною національно-державного відродження всього українського народу.

Саме на основі зростання національно-патріотичного світогляду «створюються сприятливі умови для відродження нашої мови, формування інтересу, любові і поваги до неї, бажання поглиблювати її знання, внутрішню потребу користуватись нею в побуті, праці, громадському житті» [4, с. 9].

Виконання масштабної програми «українізації» інституту вимагало значних зусиль та скоординованих дій ректорату, Вченої ради, деканів факультетів і завідувачів кафедр, керівників усіх структурних підрозділів та виконавців. Після проголошення державного суверенітету та незалежності у цьому процесі вдалося досягти позитивної динаміки. Але роль та значення діяльності Товариства у переломних 1989-1990 рр. важко переоцінити.

Джерела та література

1. Алексеев Ю.М., Кульчицький С.В., Слюсаренко А.Г. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985-1999 рр.). Київ, 2000. 296 с.

2. Гром В. Кафедра політичної історії та історії України в Українському інституті інженерів водного господарства: передумови становлення. *Сучасні проблеми україністики та журналістики*: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, НУВГП, 20-21 травня 2021 р.). Рівне, 2021. С. 132-143

3. Державотворчі. «Просвіта» Рівненщини на шляху до української України (1917-2007) : Збірник статей, матеріалів та документів, присвячених 90-річчю створення «Просвіти» на Рівненщині / Упорядник М. Федоришин. Рівне, 2008. 234 с.

4. Пацула Й.М. Звіт про роботу правління і ради ТУМ УПВГ за період з лютого 1989 по червень 1990 рр. (рукопис, 22 с.). *Архів автора*.

5. Просвітянське століття Рівненщини: наукові статті, спогади / упоряд. Ветров І.В., Дідич З.В. Дрогобич, 2018. 948 с.

6. Статут товариства української мови ім. Тараса Шевченка. Ровно: УИИВХ, 1989. 11 с.

7. Товариство української мови ім. Тараса Шевченка УПВГ (рукописний журнал). *Архів автора*.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Ірина Бондар,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри історії України
Рівненського державного гуманітарного
університету

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ШКІЛЬНИХ КУСІВ ІСТОРІЇ

Аналіз сучасного наукового дискурсу свідчить, що не існує усталеного визначення поняття «державотворення» та поглядів щодо чинників цього процесу. «Державотворення» істориками, філософами, політологами розглядається як комплексний довготривалий процес, спрямований на утворення держави, який включає найрізноманітніші чинники: культурні, політичні, міфологічні, релігійні тощо. Однак, не в кожній державі поняття «державотворення» має таке тлумачення і виконує ту роль, які вони мають в Україні на нормативно-правовому та науковому рівнях.

Науковці дискутують щодо того, де починати українцям відлік. Зокрема, є твердження, що відлік української держави треба починати принаймні з 1917-го чи 18-го року, і є твердження, що треба з 91-го чи з 92-го року. Так, Є. Сверстюк, доктор філософії, колишній радянський політв'язень

уважає тривалий процес духовного пробудження і об'єднання нації головним у творенні держави Україна, наголошуючи на вирішальності фактору націєтворення. Він зазначив, що цей процес пройшли країни, які боролися за незалежність і вибороли її в період після Першої світової війни. «То була справді боротьба за незалежність, то була боротьба, полита кров'ю. Ну, хто виграв, хто програв – це інше питання. У нас ця боротьба була табуйована, пам'ять про неї була затоптана й заборонена, і через те ми прийняли чисто умовну дату, ненаповнену належним змістом» [2].

З огляду на вищезазначене, надзвичайної ваги набуває сьогодні проблема «наповнення належним змістом» історії українського державотворення шкільної історичної освіти. Щодо практичних аспектів викладання проблем українського державотворення у шкільних курсах історії, то важливим є тлумачення різних позицій, різних свідчень про одну й ту ж подію, презентація різних версії, різних перспектив, що сприяє розумінню природи історичних знань, усвідомленню учнями суб'єктивного характеру історичних оцінок, розвитку уміння критично сприймати інтерпретації історичного процесу дослідниками, різними науковими школами, здатності до власного бачення та аргументованого їх тлумачення та дозволяє «відчути себе» в іншому часі, в різноманітних історичних ситуаціях. У модернізованому змісті шкільної історії необхідно надавати пріоритет матеріалу, який упереджує стереотипи, подає образ

позитивної взаємодії між різними учасниками подій державотворення, незалежно від їх політичної, національної та релігійної приналежності. Виняткового значення набуває проблема рівноваги загальнолюдських, європейських, національних та етнорегіональних цінностей у процесі навчання. Таке розуміння викладання історії формує «європейський вимір шкільної історичної освіти», згідно якого акцентується увага на вивченні культурної спадщини народів, яка наочно демонструє взаємний позитивний вплив різних культур. Водночас, це не означає, що у шкільних курсах історії принижуються масштаби і значення етнічної та національної культурної різноманітності. Такий підхід передбачає звернення до досвіду відносин між людьми, різними спільнотами (як позитивного, так і негативного) і на цій основі формування в учнів здатності до міжкультурного діалогу. З огляду на вищезазначене, актуальності набуває вивчення тем, присвячених розгляду проблем державотворення, які носять суперечливий (контroversійний) характер і певному сенсі є дискусійними. Це вимагає створення у процесі навчання умов для діалогу, відкритого й толерантного порівняння поглядів, позицій. Успішне розв'язання проблем вивчення історії української державності на сучасному етапі стає можливим за дотримання таких вимог:

- вивчення фактів, які презентують політичні, економічні, соціальні, культурні процеси та їх вплив на життя людей, їх висвітлення

відповідно до вимог цивілізаційного та культурологічного методологічних підходів;

- розгляд суперечливих версії та протилежних інтерпретацій історії із залученням інформації з різноманітних джерел;

- спрямованість самостійної роботи учнів на формування вміння працювати з історичними документами (вміння інтерпретувати інформацію, аналізувати, порівнювати, співставляти факти, події, процеси і явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аргументація власного бачення і тлумачення, формулювання оцінних суджень тощо);

- застосування у навчанні історії групових форм роботи, дискусійних методів навчання, рольових ігор, проєктів, ситуативного моделювання;

- використання комплексу завдань, розробленого на основі широкого кола історичних джерел з урахуванням багатоперспективності та полікультурності;

- використання освітнього потенціалу міжпредметного та мультидисциплінарного підходів, через встановлення зв'язків з іншими навчальним дисциплінами, зокрема з українською літературою, правознавством, краєзнавством.

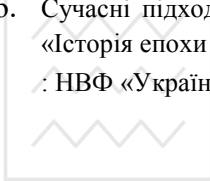
Джерела та література

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування

загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258 (дата звернення: 25.05.2022).

2. Євген Сверстюк. УРСР була підміною держави. Інтерв'ю BBC news Україна від 10 червня 2010 року. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/06/100611_sverstyuk_ie_is (дата звернення: 25.05.2022).
3. Нестерович В.Ф. (2020). Поняття «державотворення в Україні» та його сутнісні риси. *Право і суспільство*. 2020. № 1. с. 77.
4. Рекомендації Res (2001) 15 про викладання історії в XXI столітті в Європі. Рада Європи; Комітет Міністрів: Ухвалена Комітетом Міністрів 31 жовтня 2001 р. URL: [http://www.coe.int/T/F/Coop % E9ration culturelle /Education/ L 'enseignement de l'histoire/ Histoire du 20e /Recommandation/ Recommandation Ukr.asp](http://www.coe.int/T/F/Coop%20E9ration%20culturelle/Education/L%20enseignement%20de%20l%27histoire/Histoire%20du%2020e/Recommandation/Recommandation%20Ukr.asp) (дата звернення: 25.05.2022).
5. Страдлінг Р. Викладання історії Європи ХХ ст. URL: <http://eu.prostir.ua/library/8081/html> (дата звернення: 25.05.2022)
6. Сучасні підходи до історичної освіти. Метод. додаток до навч. посіб. «Історія епохи очима людини. Україна та Європа в 1900-1939 рр.» Львів : НВФ «Українські технології», 2004. 128 с.

Національний екологічний центр України
та природокористування

Валентин Старков,
аспірант кафедри масової
та міжнародної комунікації
Дніпровського національного
університету ім. Олеса Гончара

ІСТОРІЯ І СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: УКРАЇНА ПРОТИ ІМПЕРІЙ

Одним з основних нормативно-правових засад української держави є державотворення. Тридцять років тому, в 1991 році, з розпадом Радянського Союзу, утворенням незалежної України перед молодого країною постало питання формування державотворення. Історіографія Радянського Союзу всіляко заперечувала існування українського народу, історію його державності, наголошуючи та розглядаючи території проживання українців як невід'ємну частину Російської держави [2, с. 42].

Становлення державотворення набуло великої значущості з перших років української незалежності, що стало не тільки ознакою самоідентифікації народу, але й важливою складником суверенітету та існування України на політичній мапі світу. В результаті процесів національного державотворення формуються державні інституції, на яких в подальшому базується економічний

і політичний, розвиток. Від успішності процесів державотворення цілком залежить міцність та єдність соціальних інститутів суспільства, які в складних моментах історичних випробувань забезпечують та визначають цілісність держави [2, с.44].

На превеликий жаль, для українського народу впродовж тривалого часу історії, становлення державності мало трагічні особливості. Перебіг подій минулих століть, відзначається в сучасній історії України. В часи широкомасштабного вторгнення росії в Україну та повномасштабної війни країни-агресорки проти українського народу та його державності, особливо чітко постають історичні уроки становлення української державності, які багато в чому відповідають на запити сучасності [3, с.54].

Розглянемо основні етапи розвитку української державності: державність Київської Русі – княжа доба, Галицько-Волинська держава, Запорізька Січ і Українська козацька державність (Гетьманщина) XVI – XVIII ст.; Українська держава П. Скоропадського, державність Української народної республіки за Директорії та ЗУНР, державність Радянського періоду, сучасну Українська державність, після набуття Незалежності – 24 серпня 1991 року.

Дослідження науковців доводять, що територія України представляла не тільки східнослов'янську, але й європейську культуру. Історія державно-правового розвитку починається від середини I тис. до. н.е. В ті часи у народів і племен Північного

Причорномор'я — на території Миколаївської, Херсонської, частково Одеської, на Кримському півострові – формувалися перші державні утворення. Ранні середньовічні держави виникли у процесі занепаду первіснообщинного ладу із встановленням більш досконалого суспільного ладу та з часом перетворилися в державу [3, с.64].

Етапи становлення української державності – це історія боротьби українського народу за свою державу, яка завжди мала єдину мету: визволення з під панування іноземців та здобуття державної незалежності. В довготривалі періоди українська державність переривалася, а територія нашої країни перебувала в складі інших держав. Політика поневолювачів українських земель, насамперед, Російської Імперії, негативно позначилася на етнічній свідомості українців, через послідовне винищення мови, історично-культурологічних символів. Тим не менше, природі українського національного характеру притаманні волелюбність, із довічним прагненням мати свою державу. За часів відсутності власної державності український народ завжди підіймався на боротьбу за її відродження. Подекуди боротьба не була рішучою та агресивною, як у інших східно-європейських народів, але за всіх часів неволі, крок за кроком українці рухалися до створення власної незалежної держави. Багаторічна боротьба обернулася можливістю створити власну незалежну державу, лише в 1991 році ХХ століття, через розпад Радянського Союзу [3, с.67].

В перші роки української незалежності спостерігалася стриманість і повільність процесів у створенні і розвитку інструментів та впровадження механізмів державності. Історія сучасної України – це період переходу від тоталітарно-комуністичного режиму до демократичної правової держави. Навіть, після прийняття, в 1996 році головного документу України – Конституції, розвиток інститутів державності, продовжував носити більше декларативний характер. Український народ вбачав розгорнення державотворчих процесів та будівництво незалежної, самоврядної, правової, відкритої, демократичної держави – найголовнішими пріоритетами розвитку. Досвід країн Центральної та східної Європи вказує на прискорені темпи таких цілей [3, с.87]. Натомість в Україні перехідний період від спадщини радянської державності до справжніх економічних ринкових відносин, значно затягнувся та отримав специфічний напрямок. Саме в ньому слід шукати основну причину чи не всіх сьогоdnішніх негараздів. За тридцять років сучасної української державності суспільство так і не згуртувалося навколо єдиної національної ідеї. Інститути державної влади хоча і суттєво розвинулися в останнє десятиріччя в бік вдосконалення системи місцевого самоврядування, але як і раніше, мало вирішують проблеми пересічних громадян. Сучасний стан українського суспільства вплинув на розвиток українського державотворення, став на заваді втілення соціально-економічних реформ та зміцнення української держави. Зубожіння населення,

корупційність державного апарату, відсутність вдалої стратегії розвитку країни суттєво зашкодили прогресивному поступовому розвитку країни [4, с.103].

На цьому тлі перебігу подій в нашій державі правонаступниця Радянського Союзу – Російська Федерація не тільки успадкувала від комуністичної імперії велику територію, але й методи великодержавної політики, яка ніколи не рахувалася з новими історичними умовами – існуванням незалежної України. Більш ніж за двадцять останніх років російська влада проводила системну політику міфологізації історичних подій Другої Світової війни, привласнюючи подвиг народів колишнього Радянського Союзу, насамперед українців. Такий підхід сформував ідеологічні засади сучасної імперії, громадську думку всередині країни, що врешті рещт, привело до прямої загрози української державності.

Волелюбний характер українського народу, прагнення демократичної зміни влади, знайшли свій прояв у подіях 2004 року та Революції Гідності 2013–2014 років. Якщо у першому випадку, реакція з боку Росії залишилася лише у вигляді антиукраїнською пропаганди, то в 2014 Росія анексувала Кримський півострів, та всіляко надавала допомогу сепаратистам, так званим ополченцям окремих територій Донецької і Луганської областей. Визнавши та фактично підтримавши створення квазіутворень ДНР і ЛНР – Росія зазіхнула на територіальну цілісність України, спотворила її суверенітет та державність. На цьому тлі воєнні дії на сході

перетворилися в засіб, унеможливує перспективи України щодо європейської інтеграції [4, с.112].

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, 24 лютого 2022 року – окреслило втілення головної мети країни-агресора, налаштовану на знищення української держави, тотальний геноцид її народу. Вперше за всі часи існування Незалежної України суспільство нарешті об'єдналося в важкій, часом трагічній, але конче необхідній боротьбі. Повномасштабна загарбницька війна Росії обнажила всі моменти, які заважали зміцненню державності України [5, с.123].

На жаль, тільки війна змогла консолідувати українське суспільство. Військові дії агресора поставили перед кожним громадянином найважливіше завдання: на різних фронтах долучитися задля збереження країни, її державності. Відтепер стають зрозумілі причини сьогочасних проблем нашого розвитку, більш чіткими бачаться практичні шляхи, політичні рішення та економічні важелі, які забезпечать вихід з політичної нестабільності, чвар та непорозумінь між гілками влади, окремими суб'єктами політичних процесів [5, с.135].

Запроваджені в останні вісім років досвід парламентаризму, досвід розбудови інституцій державної влади проголошують національну українську ідею як об'єднуючу та загальновизнану, що має позитивно впливати на українське державотворення [7, с. 205].

Досвід, пов'язаний із згубною спадщиною розбрату, загострення соціально-політичних конфліктів між різними прошарками суспільства має залишитися в минулому. Захист від загрозової руйнації української державності з боку сучасної російської імперії безпосередньо пов'язано із єднанням всіх гілок влади на тлі світової підтримки України заради майбутнього країни.

Людські втрати, руйнування економіки, спричинені війною, потребують чітко вираженої позиції всіх рівнів державної влади, яка насамперед рахуватиметься з проблематикою людей, а не політичними амбіціями. Сьогодні зрозуміло, що відбудова країни потребує не одного десятиліття. Захист від імперії – непросте завдання, але саме в площині практичного її вирішення залежить існування України на політичній мапі світу, відтворення та зміцнення і розвиток її державотворення.

Джерела та література

1. Авраменко Л.А. Українська державність і культура. Харків : ХТМТ, 2015. 232 с.
2. Актуальні проблеми суспільно-політичного розвитку України. Львів, 1992. 118 с.
3. Бойко В.М. Європейська інтеграція : монографія. Київ, 2020. 225 с.
4. Коцур А.П. Українська державність: історія та сучасність. Чернівці, 2000. 352 с.
5. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. Київ 1998. 278 с.
6. Малік Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів, 1995. 264 с.
7. Холод О. Соціальні комунікації : тенденції розвитку : Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. й доп. Київ : Видавництво «Білий Тигр», 2018. 370.
7. на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258

(дата звернення: 25.05.2022).

8. Євген Сверстюк. УРСР була підміною держави. Інтерв'ю BBC news Україна від 10 червня 2010 року. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/06/100611_sverstyuk_ie_is (дата звернення: 25.05.2022).
9. Нестерович В.Ф. (2020). Поняття «державотворення в Україні» та його сутнісні риси. *Право і суспільство*. 2020. № 1. с. 77.
10. Рекомендації Rec (2001) 15 про викладання історії в XXI столітті в Європі. Рада Європи; Комітет Міністрів: Ухвалена Комітетом Міністрів 31 жовтня 2001 р. URL: [http://www.coe.int/T/F/Coop % E9ration culturelle /Education/ L'enseignement de l'histoire/ Histoire du 20e /Recommandation/ Recommandation Ukr.asp](http://www.coe.int/T/F/Coop%20E9ration%20culturelle/Education/L'enseignement%20de%20l'histoire/Histoire%20du%2020e/Recommandation/Recommandation%20Ukr.asp) (дата звернення: 25.05.2022).
11. Страдлінг Р. Викладання історії Європи XX ст. URL: <http://eu.prostir.ua/library/8081/html> (дата звернення: 25.05.2022)
12. Сучасні підходи до історичної освіти. Метод. додаток до навч. посіб. «Історія епохи очима людини. Україна та Європа в 1900-1939 рр.» Львів : НВФ «Українські технології», 2004. 128 с.

національний університет
водного господарства
та природокористування

УДК 101:140.8(477)

Ольга Наконечна,

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та культурології

Національного університету водного
господарства та природокористування

КУЛЬТУРНА КАРТИНА СВІТУ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Геополітичні процеси, що відбуваються у сучасному світі, динамічні взаємодії між країнами, народами, культурами, суперечливі процеси глобалізації і збереження (пошуку) власної ідентичності посилюють потребу осмислення потенціалу культури в усій її багатоманітності для вирішення сучасних проблем людського буття.

Картина світу це конструкт свідомості певного роду, що формується на рівні світорозуміння і виступає як певна цілісність, в якій в системній формі усвідомлюється світ в тому вигляді, в якому його осмислює людина. Вона поєднує різні аспекти людського світовідношення, виступаючи як історична, наукова, філософська, художня, релігійна, культурна картина світу.

Культурна картина світу – концепт, що виражає цілісність буття певної культури; система образів, цінностей, уявлень, знань про культурний устрій світу і місце людини в ньому. Культурна картина світу будується, виходячи з того, що світ означає для людини (сенси і значення): багатство, вся цілісність буття певного народу формує певний спосіб усвідомлення світу й форми існування в ньому.

Означення смислів і осмислення значень – процес розвитку людини і суспільства й подальший рух у напрямі свободи як роздуми про смисл буття, самоусвідомлення особистісних вимірів життєтворчості.

Культурна картина світу – це система значень, в якій вираз структурованості світу людини з погляду співвіднесення речей і їхніх функцій, набуває цілісності життєвої практики людини і людства. До культурної картини світу належать первинні інтуїції, національні архетипи, образний устрій, способи сприйняття часу і простору, наукові й позанаукові знання, характер творення, збереження і тлумачення артефактів. Це пам'ять, вибір і доля як сукупність часово-просторових вимірів людського буття, що допомагає людству усвідомлювати себе. Культурна картина світу і за своїм генезисом, і змістовно опирається на ціннісний вимір буття, містить ціннісні судження. Опертість на історичну традицію, збереження культурного тла буття, з одного боку, його розпредмечування в конкретних видах життєдіяльності і

примноження як ціннісний вибір подальшого шляху, з другого боку, що власне і визначає долю людини, народу, країни, цивілізації, людства в цілому.

Світ відкривається людині як процес життя, як життєвий світ, тобто саме в життєвому світі особа розкриває смисли і значення. Саме світ значень забезпечує кожного індивіда інтерсуб'єктивним набором засобів і цілей; вони значущі тому, що практично апробовані, а тому розумні і зрозумілі в межах життєвого світу. Взаємозв'язок між життєвим світом як концептом та кожним конкретним життєвим світом є одним із механізмів історичного розвитку культури: адже входження особистості у світ культури здійснюється шляхом формування і розв'язання її власних смисложиттєвих проблем.

Культурна картина світу вибудовується як життєвий світ що є, за Е. Гуссерлем, конкретно-історичною основою взаємо погодженого досвіду, інтерсуб'єктивною ідентифікацією будь-якого смислу, універсумом первинних вірогідностей, що формуються анонімно, які апіорні щодо логіко-теоретичної схематизації природи, культури, життя.

Життєвий світ у культурній картині світу є «горизонтом для розуміння смислу людських дій, цілей та інтересів, оскільки пов'язаний як з висвітленням людської екзистенції, так і з можливістю виникнення граничних ситуацій, у яких людина вимушена робити вибір»; «задає можливі перспективи будь-яких

видів культуротворчої діяльності», оскільки «включає у себе науку, мистецтво, техніку, традиції тощо, що й робить його світом культури» [3]. «Кожен окремих індивід, – писав Г.-Г.Гадамер, – що піднімається від своєї природної сутності, в сферу духа, знаходить у мові, звичаях, суспільному устрою свого народу задану субстанцію, якою він намагається оволодіти» [1, с.56].

Культурна картина світу українського народу виявляє реальне буття культури в просторово-часовому континуумі життя суспільства і людини, «той глибинний смисло-життєвий зміст, який формує важливі риси національного характеру та світосприйняття українцями особливостей їх культурного поступу» (В.Горський).

Д. Чижевський, опираючись на основні риси національного характеру українців, виділяє наступні риси української ментальності: емоціоналізм та «філософія серця», «нахил до духовного усамітнення та визнання великої цінності за окремою особою» в етиці, «мир між людьми та мир людини з Богом», «ідеал гармонії внутрішньої», «релігійне забарвлення» [4, с.186-187].

Важливим для розуміння особливостей української культурної картини світу є положення С. Кримського про софійність як установлення знаково-символічного ладу буття, що укорінений у ментальності української культури, її ціннісно-смыслових інтенціях. «Це світлоносне начало софійності осягає

смишли київської культури» [2, с.27], що визначає мудрість самого життя, осяяного благодаттю.

Розглядаючи різні конфігурації території буття і їхній вплив на духовний досвід нації, тематизацію її менталітету та становлення особистості, філософ аналізує три фундаментальні архетипи «Дім – Поле – Храм», як такі, що виявляють взаємозв'язок людини і природи (втілення «ноосферного передчуття українців»), сприяють формуванню «духовного розуму» (відсутність гострого розриву між інтелектом та почуттями, між духом та тілом, вірою та раціональною сферою) та кордоцентризму («посилання на серце як джерело індивідуальності та моралі»). Архетипічним для українського менталітету, національного духу був, вважає С.Кримський, ідеал свободи, що проходить крізь увесь масив української історії, при цьому «істотного значення набуло моральне розуміння свободи. Вона виступала як честь та гідність людини» [2, с.293-296].

Узагальнюючи, можна стверджувати важливість дослідження взаємозв'язків культурної картини світу і життєвого світу людини, вплив загальнолюдських і національних особливостей на формування і функціонування культури, що дозволяє краще зрозуміти взаємовідношення і взаємозалежність національного і загальнолюдського на ґрунті перетворень сучасної світової цивілізації.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Джерела та література:

1. Гадамер Г.Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики. Москва, 1988. 704 с.
2. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії. Київ, 2008. 367с.
3. Наконечна О. П. Життєвий світ. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/>
4. Чижевський Д. Українська філософія. *Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича*. Київ : Либідь, 1993. С.167-188.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Олександр Крупка,

кандидат історичних наук, доцент кафедри

журналістики та українознавства

Національного університету водного господарства та

природокористування

ПЕРЕСОПНИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ У МОДЕРНІСТСЬКІЙ ПАРАДИГМІ

Одним із продуктивних теоретико-методологічних підходів до пізнання та інтерпретації українського історичного досвіду може слугувати концепція модернізації. Модерна доба (Нова доба) – важлива віха в історії людства, вона є цілком визначеним часовими рамками історичним періодом, який охоплює XV – XIX ст. Одночасно модерність є певною інваріантною історичною категорією, принципом, властивістю, якістю, цінністю буття, яка проявляє себе у різні історичні періоди руйнуванням архаїчних форм і започаткуванням нових прогресивних явищ. Ідеї модернізації – це ідеї змінності, розвитку, інновації та прогресу. Тож історія людини та історія людства – це своєрідна боротьба і єдність двох протилежностей, на одному полюсі яких непохитна традиція, консерватизм і прагнення до самозбереження, а на

іншому — усвідомлена потреба, бажаність чи вимушеність нововведень, модернізація.

Україна як східноєвропейський регіон і широка контактна цивілізаційна зона є доброю ілюстрацією наслідків і форм боротьби, способів і шляхів взаємопроникнення старого і нового. Зрештою Україна як окремішне та самобутнє явище на світовій історичній арені постала внаслідок послідовної взаємодії традиції та інновації. Особливістю українського історичного та культурного досвіду є спроба гармонізації двох фундаментальних начал буття, поєднання традиції з викликами модерності, органічного засвоєння здобутків модерності без втрати національної культурної ідентичності.

Пересопницьке Євангеліє було одним із текстів, які започаткували Модерну добу в Україні. Створення Пересопницького Євангелія тривало впродовж 1556 – 1561 рр. Внаслідок старань ченця, архімандрита Пересопницького монастиря Григорія та Михайла Василієвича, сина протопопа із Сянока з'явився не тільки переклад новозавітної частини Святого Письма, сакральний за змістом і важливий для церковної практики текст, а й оригінальний твір, позначений виразними рисами модерності.

Перші модерні твори з'явилися у консервативному середовищі русько-українського духовенства за ініціативи та матеріальної підтримки місцевої провідної верстви – князівських і шляхетських

родів. Культурна та геополітична ситуація в Україні XV – XVI ст. підштовхувала до прийняття викликів модерності, могутній імпульс якої йшов із європейського Заходу, зокрема із конфліктного та революційного, але водночас плідного на інноваційні ідеї протестантсько-католицького порубіжжя [1, 5]. Власне і сама Україна була у XV – XVI ст. тим цивілізаційним порубіжжям-фронтиром, на якому сходилося кілька етнічних, конфесійних, політико-правових традицій, які по різному відгукнулися на ідеї західної модерності, які мали різну цивілізаційну ідентичність та неоднаковий потенціал до засвоєння інновацій.

Ще у добу Русі українські землі перебували на культурному роздоріжжі норманського та візантійського світів. Руська цивілізаційна ідентичність X – XII ст. була досить універсальною, симфонічною та багатоголосою культурою, яка тривалий час черпала ідеї для розвитку та прогресу з різних цивілізаційних джерел, збагачувалася різними культурними традиціями. Перманентні, але системні удари Великого Степу, крах візантійської церковно-культурної митрополії та модерний виклик європейського Заходу у XV – XVI ст. викликав рух тектонічних плит «руського» культурного суперетнічного материка. Тріщини, які утворилися, стали обрисами нової культурної реальності, нового протонаціонального самоусвідомлення, яке спиралося на «руську» спадщину як історичний фундамент і легітимну

традицію, і одночасно передбачало можливість самозбереження та розвитку за умов історичного Транзиту – входження до змінної, часом плинної, а часом і вибухової реальності, адаптації до нових умов, нового культурного ландшафту, нових модерних часів, які невблаганно наступали.

Результатом цих змін, синтезу «руської» візантійсько-православної традиції із викликом протестантсько-католицького Заходу у вигляді доби Відродження та Реформації, стало формування нового культурного, а потім і соціального, і зрештою, політичного і національного феномену України-Русі. Україна, як самобутнє історичне явище, як частина європейського цивілізаційного простору, була охоплена модернізаційними процесами впродовж XV – XVIII ст., вона зазнала сильних і плідних стимулів західної європейської цивілізації, зберігаючи при цьому свої локальні традиції, володіючи місцевою специфікою, рухаючись своїм темпом і специфічною траєкторією модернізації. Україна відтак є продуктом модерності, модерної доби в історії європейської цивілізації.

Модерна доба приносить ідею змінності. Але не меншим потенціалом є ідея збереження через прийняття потреби та глибокого усвідомлення незворотності змін. У цьому полягає практичне функціонування механізму засвоєння викликів і свідомого прийняття нового, свідомого започаткування змін із метою виживання, імпульсу до росту і розвитку з метою

уникнення історичного занепаду та ентропії у формі культурної асиміляції. Ця стратегічна і гнучка властивість живих спільнот – виживати і приймати нові знання і буттєві сенси, набувати нових форм і далі повноцінно функціонувати в часі, опановуючи нові сфери та завойовуючи нові простори – є важливим культурним надбанням людства, як різнорідного, множинного і водночас цілісного та універсального феномену.

Пересопницьке Євангеліє, поза сакральністю змісту тексту, є передусім мовною пам'яткою, віхою русько-українського перекладного мистецтва, етапним твором у формуванні норм української літературної мови XVI ст. Текст Святого Письма перекладений староукраїнською літературною мовою (в оригіналі – «руською»), мовою писемності, літератури, освіти та науки, яка у різних регіональних відмінах, і з різним співвідношенням мовних запозичень і стандартизації використовувалася в освітніх та інтелектуальних осередках на русько-українських землях упродовж XIV – XVIII ст. У цьому сенсі Пересопницьке Євангеліє є зразком насамперед конфесійного стилю староукраїнської літературно-писемної мови, який зароджувався. Водночас аналіз мови пам'ятки дає матеріал для розуміння тенденцій розвитку інших стилів літературної мови. Частина тексту містить, хоч і не значні, але виразні ознаки художнього та ділового стилів книжної мови.

Цікавим дослідницьким завданням є спробувати відтворити образ творців Пересопницького Євангелія, спираючись на мову пам'ятки. Окрім текстів чотирьох Нових Заповітів від Марка, Матвія, Луки та Івана, складовими пам'ятки є розділи з інформацією про перекладачів і переписувачів – ченця Григорія та Михайла із Сянока. Особливо цінними з мовної точки зору є коментарі та роздуми творців Пересопницького Євангелія, які містяться у кількох частинах тексту: у суммаріях та післямові. Суммарії – це стислий переказ змісту попереднього розділу [2, 26]; це стилістично формалізовані частини тексту, вони майже позбавлені авторської індивідуальної мови.

Післямова є окремою мовностилістичною складовою тексту, автором яких був Михайло Василювич. У цій частині пам'ятки знаходимо найбільше прямої авторської мови і відсилань до світогляду особистостей, які творили пам'ятку. Зміст післямови, у яких присутні характеристики обох творців, можна з певними застереженнями тлумачити як своєрідне життєве кредо, як інтелектуальний і духовний колективний портрет його творців, адже обидвома рухали спільні мотиви діяльності, обидва поділяли спільні цінності та устремління.

Архимандрит Григорій був наставником, керівником і, вирогідно, вчителем М. Василювича. Писар згадує про часи свого учнівства, коли він тільки починав займатися перекладом і каліграфією; він визнає межі своїх знань, констатує відсутність

достатніх умінь, необхідних для перекладу та рукописання – «Прото иже єсми еще недоумель, пре несталость розума моего». Михайло відверто говорить про себе, про свою колишню недосвіченість і невміння, використовуючи яскраві художні засоби, вдаючись до творення порівнянь і метафор – «Був мій розум у ті дні мутний, як води, які з гори в річку приходять, як польові трави від вітру коливаються» [2, 392-393]. Тож учитель своєю «пильністю і любов'ю до писання цієї книги», своєю відданістю та самопосвятою богоугодній справі показав гарний приклад учню, долучив його до великої роботи, захопив його уяву місією виконання грандіозного масштабного задуму.

І навіть після завершення створення рукопису Васи́лівич критично оцінює результати своєї праці як переписувача. Він просить вибачення священників і дияконів, які будуть користуватися книгою, за помилки у тексті перекладу Святого Письма; він закликає виправляти помічені огріхи і не поминати злим словом автора. Це свідчить про особисту скромність та поміркованість одного з авторів Пересопницького Євангелія, розуміння ним меж людських сил і можливостей, про притаманну йому справжню християнську доброчесність, здатність вчитися і виправляти неадаптованості.

Авторська позиція авторів пам'ятки яскраво засвідчує ренесансний тип мислення – прагнути наблизити зміст Святого Письма до духовних потреб ширших християнських кіл – «то для

ліпшого розуміння люду християнського посполитого» [2, 392]. Попри належність до православ'я та щире відданість русько-візантійській церковній традиції авторам не є чужою ідея універсалізму християнської етики, базованої на визнанні сакральності змісту Біблії. Автор передмови зазначає, що текст Євангелія у богослужбній практиці можуть використовувати вірні західного обряду християнства. Як впливає із цього уривку тексту, він знає західні інновації у рукописанні та книговидавництві, не відкидає їхнього впливу на місцеву культурну традицію. Саме для «людей закону римського» у тексті містяться доповнення – приписки «дробного писання», які ділять усю книгу на окремі частини-глави [2, 392].

Впливом рукописної літературної традиції на перекладну богослужбну літературу та на формування конфесійного стилю книжної мови є використання лексичної форми звертання до читачів словами «товаришу милий», «читачу милий», очевидно, з метою зменшити ментальну, а зрештою і соціально-станову дистанцію між духовенством і суспільним групами посполитих вірян, налагодити живий духовний зв'язок із читачами, підкреслити важливість універсальної християнської солідарності та загальнолюдської єдності у спільній вірі, не зважаючи на земні, профанні, соціально та біологічно зумовлені відмінності.

Свідомість творців Пересопницького Євангелія в основі своїй ще релігійна. Історичну реальність, сучасність та візію

майбутнього вони сприймають через призму християнської етики та есхатології. Михайло Василювич висловлює сподівання, що за богоугодну працю творцям буде винагорода. Аргументація автора передмови збагачена відсиланнями до тексту Святого Письма; він цитує уривок із Євангелія Павла – «все доброе есть поспішно, а найбільше, хто з пильністю просить» та з Євангелія Івана – «Всякому просящому буде дано» [2, 393]. Однак цей тип свідомості не є догматично-консервативним, його можна означити як християнське просвітництво: на традиційній релігійній основі виростають модерні уявлення про знання як благо, про індивідуальні зусилля для самоутвердження та істинного сповідання віри, про суспільне служіння як чесноту. Ці паростки нового мислення ще поки несміливі, але вже досить помітні на культурному та інтелектуальному полі України II половини XVI ст.

Авторська свідомість перекладачів і переписувачів Пересопницького Євангелія належить до ранньомодерних типів сторичної свідомості, яка була характерна для вихідців із середовища русько-українського православного духовенства. Саме вони в силу власної освіченості, знайомства з іншими культурними та церковними традиціями, через близькість до духовних запитів і життєвих потреб місцевого поспільства були найбільше готові до адаптації на українському ґрунті європейських гуманістичних ідеалів, ренесансних і навіть реформаційних ідей [3, 46].

Поява Пересопницького Євангеліє на початку другої половини XVI ст. засвідчила включеність українських земель до європейського християнізованого простору, який входив у добу Модерну, продемонструвала здатність русько-українських інтелектуальних діячів творити якісно нові твори літератури, науки, мистецтва пізнаючи, засвоюючи та впроваджуючи у традиційні форми діяльності інноваційні модерні ідеї та практики. Пам'ятка ввібрала в себе як найвищі досягнення місцевої русько-української книжної писемності та вченості, так і здобутки європейської інтелектуальної та культурно-мистецької спадщини доби пізнього Відродження та ранньої Реформації.

В особах авторів, перекладачів і переписувачів Пересопницького Євангелія, ігумена Григорія та Михайла із Сянока можна побачити як представників духовного стану, які в умовах пізнього середньовіччя продовжують тримати духовні кордони православного церковного обряду та конфесійну чистоту релігійної свідомості, так і паростки нової суспільної верстви, яка виникає під впливом модерних ідей Ренесансу та Реформації, змістом діяльності якої є розумова праця, просвітництво та світське суспільне служіння.

Джерела та література

1. Волинські грамоти XVI ст. Упоряд. : В. Задорожний, А. Матвієнко. К., Наукова думка, 1995. 246 с.

2. Пересопницьке Євангеліє 1556 – 1561. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик. Уклад.: І. Чепіга, Л. Гнатенко. К., 2001. 750 с.
3. Шевчук В. Муза Роксоланська : Українська література XVI – XVIII ст. У двох книжках. Книга перша : Ренесанс. Раннє бароко. К., Либідь. 2004. 400 с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

УДК 111.11:17.023.36

водного господарства
та природокористування

Алла Залужна,

доктор філософських наук,

професор кафедри філософії та культурології

Національного університету

водного господарства та природокористування

**ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ Г. СКОВОРОДИ У
ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ ВІТЧИЗНЯНОЇ
КОРДОЦЕНТРИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ**

Ідеї кордоцентризму є домінуючими в українській культурі, адже саме серце набуває значення релігійного символу, органу світовідчуття та первинної та найпотаємнішої духовної цінності. І якщо дух веселий, серце мирне, а думки спокійні, то все для людини стає щасливим і бажаним, і це, за Г. Сковородою, є справжньою сутністю людини. Людина з таким щирим серцем, будучи істотою богобоязливою, в горі може зібрати корисні плоди.

Григорій Савович Сковорода – відомий вітчизняний мислитель, філософ, поет, мораліст, богослов, композитор і досить неординарна особистість, без якої важко уявити становлення української культури. Питання, які були поставлені українським любомудром, стосується специфіки людської присутності у світі у всій її складності, непередбачуваності, суперечливості, багатовекторності, де має місце як позитивний, так і негативний

досвід особистісної самореалізації. Адже стрижневою ідеєю усіх творів Григорія Сковороди була проблема людини та її становлення як духовної істоти на усіх рівнях буття. Людини, яка шукає «сродну працю», в якій серце веселе, чисте, а тому і в найскладніших моментах життя здобуває ціннісний досвід, здійснюючи пошук вищих смислів і сенсу власного існування в цілому. Окреслені питання посилюють свою значущість в найбільш переломні, кризові, трагічні моменти суспільного буття, тому що саме тоді з особливою гостротою ставляться питання цінностей, смислів, ідеалів, переосмислення власного буття.

У свій час П. Величковський, спираючись на біблійну і святоотчу традицію щодо триєдинства тілесного, душевного і духовного життя людини, наводить думку щодо споконвічної потреби в релігії як закономірного прояву духовного життя, головними ознаками якого є любов до Бога, жадання Бога, всезагальне прагнення до вседосконалого блага. Звідси і всезагальність релігії як прояву духовного життя. Серце, як основу життя душевного, на думку П. Величковського, необхідно очистити від пристрастей, оскільки в ньому зосереджується все, що виробляється мисленною діяльністю та волею. Саме тому «...серце необхідно тримати в смиренномудрії.., адже чистим серцем і умом можна споглядати Розумне Сонце» [1, с.27].

Філософія серця характерна також для Г. Сковороди, І. Вишенського, М. Гоголя, П. Куліша, М. Костомарова, Т.

Шевченка, набувши найбільшого теоретичного обґрунтування у П. Юркевича. Серце у даному контексті постає найпотаємнішим центром та первинною духовною сутністю; осердям почуттів та емоцій; джерелом всіх пізнавальних властивостей; зосередженням морального життя людини; поєднанням всіх душевних здатностей індивіда,

До серця зводиться вся духовна діяльність, і саме воно здатне до відчуття Вищого начала, до найглибиннішого зв'язку з Абсолютом. Власне це і давало підстави робити висновки щодо споконвічної закоріненості релігійності людини на природному ґрунті, розкриваючи серце в модусі специфічного органу сприйняття сакрального, недосяжного для екстравертного мозку, адже холодне мислення про Бога в кращому випадку здатне до створення послідовної доктрини, але не до істинної віри, оскільки релігійність живиться вогнем почуття сердечного. Релігійне почуття зосереджене в серці саме тому, що воно є органом любові.

Найвагоміший вплив серця простежується у сфері моральній, де значимість і етичну гідність вчинків визначає не холодне розуміння явищ та ригоричне усвідомлення необхідності виконання обов'язку, а саме чистота щирого серця, його любов до добра. Згідно з християнським вченням, саме любов чистого серця стає джерелом істинних моральних вчинків. Саме обожнення людини й культивування гордості й самолюбства назавжди закривають шлях, достотній моральності навіть у найбільш

науково систематизованих етичних теоріях. Лише метафізична сила любові серця до добра та безкінечне вдосконалення духу обумовлювало відкритість й прилучення до сокровенних істин Святого Писання й усвідомлення цінності людини як образу і подоби Божої.

Так, для Г. Сковороди Біблія слугувала важливим джерелом ствердження вищих світоглядних орієнтирів і мислилась як світ символів, у якому «...зібрані небесних, земних і глибинних створінь фігури, щоб вони були монументами, які ведуть нашу думку у поняття вічної природи, прихованої у тлінній так, як малюнок у фарбах своїх» [2, с.137]. Український філософ акцентує увагу на диференціації видимого і невидимого, історичного і алегоричного, на вмінні адекватного пошуку, прихованої внутрішньої істини Святого Писання. Біблія розглядається не як предмет історичних подій чи геніальна теорія життя, базована на епістемології, а як мудрість містерій, зміст яких непояснимий законами фізичного світопорядку, розкривається через Одкровення завдяки чистому серцю, готовому до його сприйняття.

Розробка українськими філософами «філософії серця» й особлива акцентація її ролі в етичному аспекті, спрямована проти суворого ригоризму й абсолютизації розумових інтенцій, констатувала незамінне значення християнських моральних цінностей як у галузі філософічного знання, так і в бутті кожної людини та суспільства загалом. Мислителі кордоцентризму значно

формували філософський поступ української культури та доповнили цікавими ідеями скарбницю всесвітньої філософської думки.

Джерела та література

1. Величковский П. Крини сильные или цветы прекрасные. Одесса: Тип. Александровский проспект, 1910. 76 с.
2. Сковорода Г. Имя ему – потоп змеиный. *Повне зібрання творів у 2-х томах*. Т.2. К.: Наукова думка, 1973. С. 135-173.
3. Сковорода Г. Начальная дверь ко христианскому добронравию. *Повне зібрання творів у 2-х томах*. Т.1. К.: Наукова думка, 1973. С. 144-153.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Світлана Гуменюк,

кандидат філософських наук, доцент,

Національного університету

водного господарства та

природокористування

ТВОРЧИСТЬ СКОВОРОДИ У ДЗЕРКАЛІ БАРОКОВОЇ ЕПОХИ: СОФІЙНІСТЬ ТА АДОРАЦІЯ МИСТЕЦТВА

Ювілейний рік для Григорія Сковороди щедрий на нові наукові розвідки та наукові конференції, присвячені його пам'яті. Український філософ, поет, педагог, що народився в селі Чорнухи Полтавської губернії, навчався в Києво-Могилянській академії, багато подорожував країнами Європи, знав десяток мов, вивчав давню і новоевропейську філософію, є тією постаттю, що завжди цікавила дослідників як глибиною своєї думки, так і парадоксально протилежними оцінками своєї творчої спадщини. Значна частина його життя пройшла в мандрах. Офіційна наука вважає Сковороду першим українським філософом. Його творчість, невіддільну від барокових контекстів та епохальних контрастів, доглибно досліджували О. Білецький, М. Возняк, Г. Хоткевич, П. Тичина, І. Драч, С. Кримський, М. Попович, О. Матюхіна та багато інших. Чимало дослідників маємо і серед зарубіжної української діаспори. Особливо цінними є наукові розвідки Д. Чижевського, Ю.

Так, С. Кримський, апелюючи до феномену софійності у творчості Сковороди, підкреслює, що на перший план у нього висувається ідея смислоповненості самого буття, того софійного початку життя у його просвітленості надією та гармонією, що завжди в українському менталітеті позначає протистояння хаосу, «пільмі зовнішній», ворожим силам зла [1].

Щасний той і без утіх, хто подужав смертний гріх.

Душа його – Божий град, душа його – Божий сад [2, с.142].

Творчість Сковороди спрямована на утвердження нерозривності слів і дій, викриття бездуховності, захист прав і свободи людини. Літературознавці відзначають, що душею пісень Сковороди є високе почуття *адорації мистецтва*. Біблійні епіграфи до віршів переважно їх гармонізують, хоча є випадки дисгармонії між ними. Цією контрастністю, дисгармонійністю автор досягає великого сатиричного ефекту, а протиставленням небесного земному, високого низькому, красивого потворному яскраво ілюструє барокову антитетику – одну з найхарактерніших ознак власного барокового стилю й вислову. У багатьох піснях «Саду...» поетичний погляд автора скерований до небес, до Бога, до Христа. Сковорода дав нам свою поетичну хвилю, що утверджувала в нашому народі пошуки дороги до щастя. Дворядкові поетичні

строфи не тільки «божественно» афористичні за змістом, а й милозвучні за формою.

Входження в український народний репертуар барокових літературно-музичних творів та їх фольклоризація найактивніше виявилися у XVIII ст. Збереження усної традиції виконання сквородинівських пісень мало двосторонній характер: значущість кобзарів і лірників та виняткова роль самих пісень Сковороди у кобзарському спадку. Важко уявити собі українську усну народну традицію без Г. Сковороди і його пісень.

П. Білоус звертає увагу на любов до мандрів філософа. Він досліджує постать Сковороди як мандрівника: текст і контекст [3]. Отож, мандрівка в осмисленні Сковороди асоціюється передусім із християнським тлумаченням життєвої дороги, визначеної наперед Законом Божим – «блажен в путь ходящий в законі Господнем». Із цього постулату, взятого із псалтиря, вимальовується традиційна алегорія: дорога ніби повторення путі і подвигу Ісуса Христа. У «Пісні 8-й» скорбна душа прагне спасіння «на горах», аби, пізнавши на Голгофі муку Ісусову, зцілитися від ран смертоносних. У «Пісні 15-й» у медитативній формі проголошується: «Даждь мні ходить в Твої сліди». Це також близька до псалмів Давидових думка Сковороди. У такій мандрівці провідником для Сковороди є «дух», який веде «на гори». Протиставляючи гори «земляним містам» (профанний простір), поет малює ідилічну картину кінцевої мети «горнього путі»: на

горах «правда живе́т свята», там «покой, тишина од вічних царствует літ». Смысл «горного пути» – «даби ти виспрь возлетел», тобто рух угору, який мислиться поетом хоч і важким, проте єдиним, аби залишити «земни печали и суетность мірских діл», – так розгортається алегорія «горного пути» [4].

Щодо образу Homo viator – «людина, що йде», тобто постатей мандруючих людей різних епох, то в усі віки дорога символізувала рух до істини. Вона розпочиналася в людині і завершувалася у людині. Прикладом для Сковороди, якоюсь мірою був Демокріт, котрий із батькового спадку вибрав гроші і витратив їх на десятирічні мандри, обійшовши десятки країн, сотні міст, але не привізши звідти ні товарів, ні більшої суми грошей. Адже Демокріт був виправданий тим, що мандруючи, нагромадив знання, мудрість. Подібне можна сказати і про Юрія Дрогобича, і Павла Русина, і Станіслава Оріховського, котрі мандрували Європою, та й, урешті, Івана Вишенського, який називав себе «странником», що подався в афонські монастирі, щоб протистояти дияволу-миродержцю. Так і Сковорода, котрий шукав дорогу до щастя, був апологетом мандрованого способу життя, що провадить до мудрості.

Цікавим у нашому контексті є дослідження філософа О. Філоненка, який звертає увагу на паралелі творчості Сковороди і дохристиянського уродженця Мілету Олександра Полігістора, чие ім'я стало називним щодо використання бібліїстики. О. Філоненко

вживає термін «deskрипція», тобто використання християнської символіки задля певних натяків на паралелі думки, але не у контексті їх канонічного чи релігійного тлумачення.

Для прикладу візьмемо сквородинівський твір «Книжечка, названа Silenus Alcibiadis, тобто Ікона Алквіадська» або «Авігеа», маючи на увазі ім'я жінки біблійного царя Давида, яка була обдарована особливо гострим розумом. Тут ім'я жінки асоціюється з жіночою постаттю самої мудрості. Таким чином, тема сквородинського твору «Ікона Алквіадська» може бути в перекладі з мови символів розкрита так: день, або світло філософської мудрості, і таємний смисл біблійних творів.

Мислитель розвиває філософський погляд на життя як театр. І у цьому також відлунює барокова зацікавленість театральним мистецтвом. Хоча цей погляд з'явився у Епіктета і був підхоплений Шекспіром та Гете. Але, на відміну від них, Скворода не хоче бути глядачем «вселенського цього чудотворного театру». Він фактично розігрує різні ролі: біблійного старця Варсавви, проповідника. Це вже були справжні екзистенційні експерименти з власним життям, які дисонують з уявленням про схоластичність філософії Києво-Могилянської академії. Не абстрактна схоластика, а експериментальне вторгнення у буття, в життєву долю – в цьому, на думку Сквороди, ключ до філософської мудрості.

Вчитель, митець, поет, творець притч, співак, музикант, мандрівник, філософ... Скворода, як представник барокової доби,

приміряючи різні ролі, використовуючи християнську дескрипцію проблеми, яку береться розв'язати, не бажає сприймати християнство з точки зору святоотцівської, патристичної традиції. Навпаки, він намагається дати відповідь на основне питання: «Яка користь людині?» оминаючи церковний, усталений авторитет, використовуючи лише інтенференцію традицій, як мовних, так і християнських, впроваджуючи екзистенційні експерименти, стаючи бароковим полігістором свого часу, використовуючи християнські імена, назви біблійних міст і подій, але інтерпретуючи їх лише алегорично, відірвано як від усталеного церковного авторитету, так і від апокрифічних джерел.

Отже, можемо зробити висновок про те, що попри укоріненість творів Григорія Сковороди у біблійні тексти, його філософські пошуки часто є діаметрально протилежними до патристичних, усталених, канонічних тлумачень. Цей ракурс погляду на сквородиніану потребує подальших наукових розвідок, особливо у контексті сучасних екзистенційних підходів до його вивчення.

Джерела та література

1. Кримський С. Філософ, якого «не спіймав світ» : збірник науково-публіцистичних і філософських статей. Київ : Либра, 2010. 464 с.
2. Сковорода Г. Повне зібрання творів. Київ : Наукова думка, 1972, Т.1,2. 531 с.
3. Білоус П.В. Українська література XI—XVIII. Григорій Сковорода: випробування часом - Барокова доба (друга половина XVI-XVIII ст.). URL: https://ukrlit.net/info/xi_xviii/28.html (дата звернення: 16.05. 2022)
4. Філоненко О. Григорій Сковорода: перевідкриття. URL: https://uk.telegram-store.com/catalog/channels/art_kava/177 (дата звернення: 16.05. 2022)

Національний університет
водного господарства
та природокористування

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ СТУДЕНТІВ

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Сучасний ефективний заголовок медійного тексту.....	177
Надія Томчук	
Пропаганда та медіаманіпуляція у ЗМІ.....	182
Володимир Бондарєв	
Тематичне наповнення та типологія матеріалів аналітичних жанрів у газеті «Рада» (1908-1914 рр.).....	190
Богдан Чмерук	
Тематична і жанрова специфіка публікацій газети «Діло», присвячених голодомору (1932-1933 рр.).....	197
Роман Крупко	
Дохристиянські обряди сучасного Полісся.....	203
Анастасія Мельникова	
Реалізація проєкту кінця ХІХ ст. «Поліська залізниця».....	215
Дарина-Людмила Рижевська	
Вплив української духовної освіти на Московщину.....	221
Катерина Чміль	
Актуальність філософії щастя Г. Сковороди в умовах сьогодення.....	234
Катерина Демчук	
Символічний світогляд Григорія Сковороди.....	244
Анастасія Боровець	
«Мужність бути» Тіллїха у вимірах буття сучасної людини...	252

Вплив смислового світогляду на стиль в архітектурі..... 258

Анастасія Сокол

Архітектура як культурний феномен..... 264

Богдан Романовський

Вплив історичних подій на зміну архітектурних
тенденцій у суспільстві..... 269

Софія Петрина

Вивчення аспектів ідентичності українців на прикладі
соціологічних опитувань напередодні повномасштабного
вторгнення російських військ в Україну..... 275

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Юлія Гапоненко,

студентка спеціальності «Журналістика»

ВСП «Фаховий коледж інженерії та
управління Національного авіаційного університету».

Науковий керівник – старший викладач І. Козловець

СУЧАСНИЙ ЕФЕКТИВНИЙ ЗАГОЛОВОК МЕДІЙНОГО ТЕКСТУ

Сьогодні інтерес до написання ефективних заголовків пояснюється тим, що засоби масової комунікації активно переходять в цифрову форму, що призводить до збільшення функцій заголовка, його роль трансформується в структурі журналістського тексту [7, с. 258]. Заголовок у засобах масової інформації відіграє важливу роль, тому що він не просто елемент поданого до публікації матеріалу, але й відображення основної ідеї тексту [6, с. 63]. Першим, на що ми звертаємо увагу, відкриваючи газету, журнал, статтю або стрічку з новинами, — це заголовок. Вже потім ми вирішуємо, чи буде нам корисна ця інформація. Тому цікаві заголовки – це 50% успіху. Влучні назви приваблюють, роблять статтю популярною і захоплюючою. Проте, через невдалі назви, читачі можуть не помітити матеріал з важливою та цікавою інформацією. Незважаючи на те, що

заголовок складається всього з декількох слів, при його написанні часто виникають труднощі. З'являються різні варіанти, багато думок, тому часом нелегко написати заголовок, що вразить читача. Витративши чимало часу та сил, будь-який автор хоче, щоб його тексти читали. Тому на питання: «Яким повинен бути заголовок статті?», досвідчені фахівці відповідають: «Звичайно таким, щоб спонукати людей прочитати матеріал» [1]. У виконаній роботі йдеться про те, які є види заголовків, як влучно їх підбирати та писати, чому вони відіграють важливу роль та ще безліч цікавинок. Під час написання власного дослідження були використані здебільшого інтернет-джерела та набута інформація з першого семестру другого курсу коледжу з дисципліни «Основи журналістики»; також було витрачено багато часу на пошук зображень для естетичного вигляду роботи.

Заголовок, як відомо, є одним із основних, постійних елементів будь-якого друкованого періодичного ЗМІ. У заголовку відображається головна ідея твору, головна думка автора, яка є лаконічною, максимально стислою, чіткою, конкретною та зрозумілою читачу. Заголовки допомагають читачеві ознайомитися з номером, швидко отримати уявлення про зміст його матеріалів, вибрати головне й цікаве. Є багато прикладів того, як унаслідок невдалого оформлення заголовка різко знижується вплив важливих матеріалів на читачів: змістовну статтю з невиразним заголовком

не помічають і, отже, не читають. Тільки яскравий та влучний заголовок підвищить ефективність сприймання статті [6, с. 64].

Метою дослідження є заголовки, їх вдале написання, їх види, оскільки власне за допомогою них можна звернути увагу потенційних читачів або глядачів на певні публікації чи на випуск загалом [6, с. 64].

Виконавши дослідницьку роботу, можна виокремити наступний матеріал:

1. Найперше, на що ми звертаємо увагу в будь-якому матеріалі – це назва, тож якою вона має бути [1]?

2. Зазвичай банальність та сухість – це риси звичайного заголовку. Чому важливо перетворити його на привабливий та різниця між ними [4]?

3. Типи заголовків. Розмовні та заголовки-гачки. Використання трендових висловів, списку, поради, сильних слів, чисел та даних, гумору, питання, цитати у них [1; 2; 3; 4].

4. Формула 4U для вдалої назви: унікальність, корисність, ультраспецифічність, терміновість [5].

5. Стислість, запис усіх думок, уникання брехні – важливі поради [1; 2; 5].

6. 5 власних прикладів ефективних заголовків медійного тексту.

Отже, заголовок – це така ж важлива частина статті, як і основний текст. Тому до його написання треба підійти дуже

відповідально та уважно, щоб одразу зацікавити користувача привабливою назвою, після чого він сам захоче прочитати весь текст повністю [4].

Упродовж виконання роботи набуто таких компетентностей: здатність збирати та опрацьовувати інформацію; здатність до ефективної комунікативної діяльності; здатність до критики і самокритики; здатність до неперервного навчання і дослідницької діяльності; здатність знаходитись у контексті подій; уміння здійснювати моніторингову діяльність; знати характеристики різних ЗМІ; здатність створення матеріалів на основі аналізу потреб медіаринку; здатність оперативно збирати інформацію; дотримуватись балансу думок; вміти працювати з джерелами; взаємодіяти з аудиторією; здатність до виокремлення новини (факту); володіння інструментарієм перевірки інформації; здатність до вибору інформації на основі релевантності; вміти створювати матеріал для різних медіаплатформ; вміти інтерпретувати контент.

Перспективи подальших досліджень з проблеми є високими, тому що заголовки, на мою думку, завжди будуть актуальними і їх вдале написання з кожним роком може змінюватись відповідно до інтересів цільової аудиторії.

Джерела та література

1. Копаньова А. Як швидко придумати інтригуючий заголовок? Textum. URL: <https://u.to/exweGw> (дата звернення: 05.06.2022).

2. Ковтало О. Идеальный заголовок: психология, правила, рекомендации. Таємниця SEO. URL: <https://cutt.ly/HJYsv1a> (дата звернення: 05.06.2022).
3. Довженко О. Як вигадувати заголовки і зберігати спокій. MediaLab. URL: <https://medialab.online/news/headlines/> (дата звернення: 05.06.2022).
4. Завірюха А. Як написати заголовок, на який кожен натисне? PRESSA. URL: <https://cutt.ly/qJYf7G2> (дата звернення: 05.06.2022).
5. Як придумувати цікаві заголовки для статей? Використовуємо техніку 4U. AG Marketing. URL: <https://ag.marketing/blog/cikaviy-zagolovok-dlya-statti/> (дата звернення: 05.06.2022).
6. Лебедь І., Білограць Х. Заголовки публікацій у ЗМІ на прикладі газети «День» і журналу «Країна». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістські науки». 2020. Вип. 4. С. 63–67.
7. Монахова Т. В., Тулузакова О. Г., Монахов С. Д. Ефективні заголовки як проблема медіагалузї та об'єкт лінгвістики. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Том 32 (71) № 2 Ч. 2 2021. С. 258–262.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Надія Томчук,

студентка спеціальності «Журналістика»

ВСП «Фаховий коледж інженерії та

управління Національного авіаційного університету».

Науковий керівник – старший викладач І. Козловець

ПРОПАГАНДА ТА МЕДІАМАНІПУЛЯЦІЯ У ЗМІ

Сьогодні, в умовах не лише фактичної, а й інформаційної війни, розповсюдженою темою для роздумів і обговорень стали такі засоби впливу на суспільну думку як пропаганда та медіаманіпуляція.

Для початку, термінологія:

Пропаганда – це ідейний вплив на широкі маси або певні групи людей, що носить політичний або релігійний характер; Система засобів масового поширення ідей, поглядів тощо.

Медіаманіпуляція – вид психологічного впливу, що здійснюється через пресу (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, інтернет, кінематограф, звукозаписи та відеозаписи, відеотексти, телетексти, рекламні щити та панелі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерний та інші лінії зв'язку, соціальні мережі, що призводить до

пробудження у об'єкта впливу намірів, які змінюють його бажання, настрої, поведінку, погляди тощо.

Основними завданнями дослідження є:

- 1) визначити роль цих засобів впливу у медіапросторі на сьогодні;
- 2) на конкретних прикладах розглянути використання цих засобів;
- 3) відповісти на запитання: «Пропаганда та медіаманіпуляція – добре чи погано?»;
- 4) шляхом опитування визначити, чи розуміють пересічні громадяни всю повноту понять «пропаганда» та «маніпуляція інформацією»;
- 5) зрозуміти, як використовувати ці засоби впливу у медіапросторі так, аби це йшло на користь розвитку суспільства і нації.

Отже, роль засобів пропаганди та медіаманіпуляції у ЗМІ на сьогодні. Звісно, найзрозумілішим буде розглядати ці явища на прикладі війни Росії з Україною, котра триває з 2014 року. Так, з медіапростору РФ можемо одразу позначити журналістів-пропагандистів, котрі активно використовують засіб медіаманіпуляції, свідомо транслюючи неправдиву інформацію: Ольга Скабеєва.

Одним із прикладів пропагандистської риторики тележурналістки є наступна репліка в ефірі програми «60 хвилин» на телеканалі «Росія 1», ведучою котрої є Ольга:

«Захід продовжує дотримуватися радикально русофобського курсу, веде проти Росії тотальну гібридну війну»

Володимир Соловйов:

«Щоб знищити українські війська, навіть не потрібно перетинати кордон. Брову піднімемо – і Україна зрозуміє все! І не треба жодних ілюзій! І візьмемо Київ».

Таку заяву журналіст зробив незадовго до початку широкомасштабного вторгнення армії РФ на територію України.

Маргарита Симоньян:

«Я все-таки повинна відповісти пану Нікуліну, котрий дозволив собі назвати себе патріотом. Патріотом дозволила назвати себе людина, яка називала Крим стійлом. Говорив, що він досі, ще в 19-ому році, скептично ставиться до повернення Криму. У 19-ому році пан Нікулін помітив, що нічого не відбулося в Херсонській області, але не помічав усього, що 5 років відбувалося в Донецькій та Луганській. І мерзенної каральної операції в Одесі не помічав. Маючи таку позицію, Ви не маєте жодного морального права забруднювати слово «патріот». Ви не патріот, Ви зрадник».

Проте основою успіху політичної пропаганди в Росії є не талант подання такої інформації у медіа, а пасивність росіян.

Нещодавно в інтерв'ю російській опозиційній журналістці Катерині Гордєєвій інша опозиційна журналістка, донедавна ведуча «Ехо Москви», Світлана Сорокіна сказала про це явище так:

«Коли настає час неприхованої пропаганди, а особливо пропаганди воєнного часу, все стає дуже плакатно і дуже просто для сприйняття великою кількістю людей, котрі в принципі не привчені до якихось складних роздумів. Тому нам транслюють дуже прості тези з постійним повторенням... Якою була опорна теза у президента (Володимира Путіна), коли він заявив, що ми змушені почати все це (війну). Там була теза, що ворог під ворітьми, що ми захищаємо інтереси Вітчизни, що, якщо ми не виступимо першими, то загинемо. Ось така проста тема... Яку думку треба транслювати, коли йдеться про «незгодних»? Це їхня вигода, вони зрадники Батьківщини і вороги народу... Все дуже просто... Що таке (глобально) любити Батьківщину? Складні категорії. А тобі кажуть : «Батьківщину любиш – підтримуєш це. Хочеш захиститися – рубай цих». Все просто. «Складна людина» існує, але вона в меншості і існує на периферії з клеймом «ворог народу» на лобі».

Головний ідеолог нацистської Німеччини Йозеф Геббельс описав це дуже стисло: *«Найгірший ворог будь-якої пропаганди – інтелект».*

Щодо політичної пропаганди в українських ЗМІ, то до подій 24 лютого 2022 року її було значно менше, аніж у РФ. Проте сьогодні, під час війни, наші медіа теж займаються політичною пропагандою, транслюючи ненависть до ворога. З огляду на людський фактор – цілком вмотивована реакція на події, але попри це, пропаганда є пропаганда. Різниця лише в тому, що представники українських медіа зараз своєї упередженості і суб'єктивізму не заперечують, на відміну від їхніх російських колег.

Що стосується медіаманіпуляції, то цей засіб впливу існував і продовжує існувати як в російських, так і в українських ЗМІ. Особисту думку можна сформуванати лише у тому випадку, якщо людина була учасником або безпосереднім свідком подій. Інакше вона стає об'єктом впливу медіаманіпуляції, адже їй у будь-якому випадку транслюють вже оброблену кимось інформацію.

Попри все вище зазначене, пропаганда та медіаманіпуляція не є чимось абсолютно хорошим чи абсолютно поганим. Це інструменти. А як ними скористаються ЗМІ – питання наступне.

У своїй статті «Добре чи погано використовувати пропаганду?» публіцист Денис Чубко писав так:

«Уявімо, людині показують молоток і запитують, які асоціації він у неї викликає. Зазвичай, людина відповідь щось про будівництво, ремонт тощо. Це найперше, що приходить у голову. Дійсно, молоток – це корисне знаряддя праці. За

допомогою якого ви можете щось створити або полагодити. Корисна та незамінна річ у будь-якому господарстві. Так само і праска. Цей винахід людства допомагає нам у повсякденному житті виглядати охайно. Але ж молоток, так само, як і праска, можуть бути знаряддями вбивства. І таких прикладів, коли одна й та сама річ може приносити як користь, так і шкоду, можна навести скільки завгодно. Це стосується і такого інструменту розповсюдження і поширення інформації як пропаганда. Коли ви чуєте фрази «пропаганда здорового способу життя», «пропаганда сімейних цінностей», ви схвально хитаєте головою. Але коли кажуть «пропаганда «руського міра», то крім огиди це нічого не викликає. Тобто, пропаганда – це лише інструмент, за допомогою якого людям вкладається певна інформація, ідея. Розповідати про те, що пропаганда – це добре або погано, це так само, як розмірковувати про користь або шкоду води, за допомогою якої можна або підтримувати життя, або втопитись у ній».

Провівши соціологічне опитування на тему «Пропаганда та медіаманіпуляція у ЗМІ: добре чи погано», я отримала наступні результати: 80% відсотків учасників вважають пропаганду та маніпуляцію інформацією зброєю, котру можна використати як з метою розпалу ворожнечі, так і задля просування корисних ідей у соціумі. 20% у відповіді автоматично переходять на тему

політичної пропаганди агресії та неправдивих маніпуляцій від російських медіа в бік України.

Також не варто забувати, що існує поняття «пропаганда здорового способу життя», «пропаганда занять спортом», «пропаганда читання книг» тощо. Усе це приклади позитивної ролі пропаганди для суспільства.

Отже, пропаганда та маніпуляція інформацією – поняття дуже близькі за значенням, майже тотожні; пропаганда і медіаманіпуляція – потужні засоби впливу на суспільну думку і позицію. Попри приклад згубної дії політичної пропаганди та маніпуляції інформацією на свідомість громадян нашого східного сусіда, а на сьогодні ворога – Російської Федерації – ці засоби можна використовувати грамотно для формування міцної, сильної, здорової та культурної нації. Саме такою повинна бути мотивація для використання пропаганди нашими ЗМІ.

Джерела та література

1. Васильків І.Д. Підручник з Громадянської освіти. 10 клас- Нова програма [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uahistory.co/pidruchniki/vasilkiv-civil-education-10-class-2018/31.php> (дата звернення 15.05.2022 р.).
2. Банзерук А.С. Медіа-маніпуляції в засобах масової інформації [Електронний ресурс]. Електронні дані – [International Scientific Journal “Internauka” <http://www.inter-nauka.com/>].
Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15762360188239.pdf>
3. Романюк С. Мова пропаганди у спектрі сучасної лінгвістики [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/339933639_Mova_propagandi_u_spektri_sucasnoi_lingvistiki (дата звернення 15.05.2022 р.).

4. Чубко Денис. Добре чи погано використовувати пропаганду? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://postup.org.ua/novyny-i-publikatsii/226-dobre-chi-pogano-vikoristovuvati-propagandu> (дата звернення 15.05.2022 р.).
5. https://www.youtube.com/watch?v=03A5V_AiZzM (дата звернення 15.05.2022 р.).
6. https://mobile.twitter.com/M_Simonyan/status/149758444181168947 (дата звернення 15.05.2022 р.).
7. <https://tsn.ua/ru/lady/news/obschestvo/vladimir-ves-mir-v-truhu-solovev-hto-my-znaem-o-topovom-propagandiste-kremlya-2028757.html> (дата звернення 15.05.2022 р.).
8. <https://www.youtube.com/watch?v=uNiPZC0jikY> (дата звернення 15.05.2022 р.).

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Володимир Бондарєв,

студент 3 курсу спеціальності «Журналістика»

Національного університету водного
господарства та природокористування

Науковий керівник - Леся Малевич,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри журналістики та українознавства

Національного університету водного
господарства та природокористування

**ТЕМАТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ТА ТИПОЛОГІЯ
МАТЕРІАЛІВ АНАЛІТИЧНИХ ЖАНРІВ У ГАЗЕТІ
«РАДА» (1908-1914 РР.)**

Проблеми розвитку української преси привертали і привертають увагу у багатьох галузях знань і стимулюють до журналістських, історичних, архівознавчих, літературознавчих, бібліографічних досліджень, насамперед фахівців з історії журналістики [2, 4, 5, 6, 7].

На сучасному етапі розвитку українського журналістикознавства на особливу увагу заслуговують видання 1905-1914 рр., тобто відносно нетривалого періоду, коли було суттєво спрощено умови друку і послаблено попередню цензуру. Тема нашого дослідження актуальна ще й з огляду на те, що, як

доводить аналіз наукових праць, присвячених виданню «Рада» – першій щоденній українськомовній газеті Наддніпрянщини, газету «Рада» досліджують дещо однобічно – з погляду різних аспектів політичної історії України. Проте на дослідницьке опрацювання заслугоує, зокрема, жанрова палітра видання, що й зумовлює актуальність теми нашої роботи.

Мета нашого дослідження – з'ясувати особливості тематичного наповнення та типології аналітичних матеріалів, опублікованих у газеті «Рада» впродовж 1908-1914 рр.

Тематика матеріалів аналітичних жанрів, опублікованих у номерах газети «Рада» у досліджуваний період, була надзвичайно широкою. Як показує аналіз, основним аналітичним жанром у періодичному виданні «Рада» у 1908-1914 рр. була стаття (найпоширеніші аналітичні, передові статті). Важливе місце посідають огляди (насамперед політичні) та кореспонденції, які забезпечували зворотній зв'язок із читачами видання. У досліджуваних матеріалах знаходимо також зразки рецензій.

Наприклад, С. Єфремов, який відомий своїми гостро публіцистичними пропагандистськими статтями, звертався до полеміки, а також аналітики. Його публікації у «Раді» іноді демонструють аналітику з наближенням до публіцистики, наприклад публікація «Синиця серед політичних партій» (1907. 12 січня). Як видно з цієї публікації, С. Єфремов вміло знаходив у своїх опонентів непослідовність, суперечливість думок,

розбіжність між словом і ділом. Переконливо розкриваючи зазначені недоліки, за допомогою такого засобу, як виявлення суперечності, автор водночас надав їм сатиричного звучання. Щоб підкреслити ці риси, він звертається до парадоксальної, на перший погляд, манери письма: одна думка чи фраза, маючи підтвердити іншу, заперечує її. Саме за допомогою такого методу у публікації «Синиця серед політичних партій» С. Єфремов розвінчав антиукраїнську, антинародну суть деяких російських шовіністичних партій [1, від 12 січня 1907 р., с.3].

На підставі спостережень за матеріалами видання, можемо констатувати, що редакційний колектив видання проводив аналітику важливих подій суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя тогочасної України. Особливу увагу в аналітичних матеріалах приділено різним політичним подіям, які відбувалися в країні.

Важливою темою аналітичних матеріалів видання був розвиток тогочасної преси. Цій темі присвячені огляди, статті В.Доманицького, Д.Дорошенка, М.Гехтера та інших авторів видання. В.Доманицький, зокрема, у статті «Українська преса в 1906 році» позитивно оцінив і діяльність редколегії «Ради», відзначивши її підтримку молодих українських письменників та публіцистів. Натомість, Д.Дорошенко у цьому ж номері видання звертає увагу на підтримку газетою відкриття українознавчих

кафедр в Київському університеті та українізації всіх рівнів освіти в Україні [1].

М. Грушевський, відомий як один із співзасновників «Ради», був також активним автором-аналітиком, який працював із широким колом тем і проблем. Його аналітичний доробок заслуговує докладнішого аналізу.

За 1908-1914 рр. М. Грушевський опублікував на сторінках газети «Рада» цілу низку праць. Приводом до написання статті «Польський законопроект автономії й українці», опублікованої 21 квітня 1907 року у номері № 94. стало внесення Польським Колом на розгляд II Державної Думи законопроект про автономію Польщі (проектзакону опубліковано у газеті «Рада» за 21 квітня 1907 р. № 94). Це дало підставу для висловлення думки про загальне становище всіх недержавних народів Росії, розбудову їх національного життя та пере устрій імперії на автономних засадах, вироблення відповідного законопроект. Автор ставить за обов'язок українській думській фракції підносити цю важливу справу. У відповідь на статтю М. Грушевського відгукнулися і польські («Gazeta Polska»), і російські автори («Новое время»). Польське видання «Gazeta Polska» заявляло: «Тільки тепер один із стовпів українського руху, проф. Грушевський в статті, поміщеній у київській «Раді», намагається уґрунтувати вороже становище українських народів для автономії Польщі. Він робить це хитро («przebiegle»), переносючи справу на ідейний ґрунт, ховаючи

властиву мету свого виступу» (див.: З польського життя і газет. Рада. 5 травня. № 103. С. 3) [1].

У статті «Повернення Холмщини», опублікованій 8 вересня 1907 року, М. Грушевський підтверджує свою однозначну позицію щодо відокремлення українських територій від Царства Польського та утворення особливої Холмської губернії, оприлюднену вперше на початку 1907 р. на сторінках газети «Рада» (№ 2-4) у його праці «За український маслак (В справі Холмщини)» [3, с. 536-544].

У статті «Спустошене життя» у номері за 26 вересня 1907 року М. Грушевський торкається проблем виділення Холмщини з Царства Польського в окрему губернію та відродження національних прав української людності. «Моя стаття з поводу прилучення Холмщини до правобічних українських губерній накликала адміністраційну кару на нашу газету», – писав Грушевський. Документи Київського тимчасового комітету в справах друку підтверджують, що 12 вересня 1907 р. за публікацію «Повернення Холмщини» редактор «Ради» М. Павловський був оштрафований на суму 100 рублів [8].

Статтю «Праве українство» 11 листопада 1907 року, № 254, М. Грушевський відгукнувся на повідомлення відомого громадського діяча і публіциста В. Піснячевського з Петербурга, яке було вміщене у тому самому числі газети в рубриці «З невських берегів». Можливість заснування у новообраній III

Державній Думі української фракції викликала застереження щодо прогресивного складу українського представництва через чорносотенний характер самої Думи. М. Грушевський порівнює цей склад зі складом II Думи у коментарі до статті «Нова Дума і українці» і називає цей етап у розвитку українського руху «Антрактом» [1, с. 2].

Темі укладання союзу між поляками та росіянами для боротьби з українським рухом у Галичині присвячено статтю «Кінець «польської інтриги»» у номері 115 від 31 (18) травня 1908 року. Ця ситуація збіглася з процесом активізації русофільських настроїв поляків через запровадження в Росії конституційних норм. М. Грушевський докладно аналізує діяльність старорусинів (русофілів), періоди розвитку руху (від святоюрського до москвофільського), а також їхні політичні орієнтири.

Серед важливих тем, порушених в аналітичних матеріалах газети «Рада», є видавництво й поширення української книжки та періодичних видань. Наприклад, у статті «В оборону книги» у номері від 4 червня (22 травня) 1908 року автор вважає національним обов'язком підтримку цієї справи.

Отже, аналітичні статті, огляди, кореспонденції, частково рецензії, опубліковані в газеті «Рада» у період з 1908 до 1914 років, демонструють широке коло тем і проблем, яким присвячено публікації, насамперед зовнішньої і внутрішньої політики,

Джерела та література

1. Газета «Рада» за період 1908-14 рр. URL: <https://libraria.ua/all-titles/group/920/>
2. Баранник М.В., Голобуцький П.В. Історія преси в Україні // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.
3. Грушевський М. Твори: у 50 т. Львів, 2005. Т. 2. С. 353-357.
4. Животко А.П. Історія української преси. К.: Наша культура і наука, 1999. 368 с.
5. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX – перша чверть XX ст.). Львів: Світ, 1995. 184 с.
6. Михайлин І. Історія української журналістики. Книга. 1. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. Підручник. Харків, 2000.
7. Павлюк І. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917-1939 рр.): Анот. покажч. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики; Відп. ред. М. М. Романюк. Львів; Луцьк: Надстир'я, 1997. 180 с.
8. ЦДАУК, ф. 295, оп. 1, спр. 295, арк. 14

Богдан Чмерук,

студент 2 курсу спеціальності «Журналістика»

Національного університету водного
господарства та природокористування

Науковий керівник - Леся Малевич,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри журналістики та українознавства

Національного університету водного

господарства та природокористування

**ТЕМАТИЧНА І ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ПУБЛІКАЦІЙ
ГАЗЕТИ «ДІЛО», ПРИСВЯЧЕНИХ ГОЛОДОМОРУ
(1932-1933 РР.)**

Газетна періодика від часу її появи і до сьогодні посідає особливе місце в суспільному житті, оскільки виконує роль інформатора й аналітика з усіх сфер життя, виступає своєрідним дзеркалом суспільства і засобом формування громадської думки.

Проблеми історії української преси Галичини висвітлено, зокрема, у працях [2; 4; 5; 6; 7]. Історії одного з найбільш впливових періодичних українських видань Галичини, першої української щоденної газети «Діло» присвячено монографічне дослідження Ю.Г. Шаповала, яке відбиває історію газети за всі 59 років її існування [9].

Загалом публікації газети “Діло” різних років сьогодні залучено до досить активного наукового обігу й аналізу. Проте докладного журналістикознавчого аналізу потребують публікації газети, присвячені висвітленню політичних процесів у СРСР, зокрема подій Голодомору в Україні, які предметом уваги дослідників поки що не були, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета роботи – з’ясувати тематичну і жанрову специфіку публікацій газети «Діло», присвячених Голодомору 1932-1933 рр.

Об’єкт дослідження – архівні номери газети «Діло» за 1932-1933 рр.

Українська суспільно-політична газета «Діло» – це перша українська щоденна газета, одне з найбільш впливових періодичних українських видань Галичини. Газета виходила у Львові впродовж майже 60 років – з 1880 до 1939 року. Перерва у виданні газети була в 1918–1922 рр. У зв’язку з подіями Першої світової війни в 1914–1915 рр. газета виходила у Відні.

Для українського народу Голодомор 1932–1933 рр. Назавжди залишиться найстрахітливішою сторінкою його минушини. Штучно організована катастрофа мобілізувала всі громадсько-політичні сили західноукраїнського суспільства на порятунок нації. Тим самим було виявлено глибоке соборницьке розуміння загальнонародних наслідків трагедії.

Західноукраїнська преса міжвоєнного періоду традиційно проявляла зацікавленість ситуацією за Збручем. Звістки про голод на Наддніпрянщині надходили у цей край протягом усього 1932 р., а вже на початку 1933 р. у західноукраїнській пресі, зокрема в газеті «Діло», почастишали публікації про масовий мор людей у радянській Україні.

Газети друкували листи наддніпрянців до родичів, свідчення очевидців голоду – іноземних журналістів, дипломатів, утікачів, яким вдалось перейти кордон. Газета «Діло» впродовж 1932-1933 рр. опублікувала численні кореспонденції про голод, наприклад, оприлюднила лист робітника з Юзівки: «Зараз СРСР – країна жахливого голоду. Вулиці міст забиті нашим трудовим братом, який гине з голоду. З кожним днем більше прибуває голодних в міста. Для чого було забирати восени, зимою і весною останній хліб до зернини, для чого ходили залізні мітли, для чого залишали селян і цілі радгоспи, колгоспи без хліба і відправляли весь хліб за кордон, що внаслідок цього – країна Рад зісталася голодною, холодною, голою, босою?!» [3].

Позиція «Діла», як видно з аналітичних статей, була однозначною – голод є штучно створеним: «З опублікованих у нас листів ясно видно, що голод на Україні набрав небувалих досі розмірів. Він спричинений не посухою чи неврожаєм, а виключно безоглядною хижацькою та грабіжницькою політикою Москви супроти України та її, переважно селянського, хліборобського

населення. В цьому не може бути найменшого сумніву!» (Діло, 23 вересня 1933 р.)

Аналіз матеріалів газети дає змогу передати настрої різних середовищ поза межами СРСР щодо поширення відомостей про Голодомор. Багато статей, опублікованих чи передрукованих у пресовому виданні, надіслало Українське пресове бюро в Лондоні. Наприклад, 13 серпня 1933 р. поширювалось інтерв'ю «На Україні панує загальний голод, тому що замало землі було засіяно» неназваного баптиста з Черкаської області, якому далось втекти, уникнувши вивезення до Сибіру.

Відсутність правдивих даних з СРСР призвела до того, що деякий час українці Польщі не мали повного уявлення про трагедію Наддніпрянщини. Громадськість Галичини і Волині приділи належну увагу проблемі після появи статті депутата польського сейму від Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) Степана Барана в «Ділі» 21 травня 1933 р. з аналізом ситуації над Збручем [1].

Для населення Західної України не були таємницею як справжні причини Голодомору, так і його трагічні наслідки. Газета «Діло» писала: «Не спричинили голод ніповінь, ані посуха, ні інші нещастя, а тільки божевільні експерименти сьогоднішніх керманічів червоної влади».

Голова Української Парламентської Репрезентації (УПР) Дмитро Левицький, виступаючи в польському сеймі, зазначив, що

у радянській Україні політичний терор став ще жахливішим, свідченням чого були щораз страшніші новини про голод [15]. Газета ж «Діло» у статті, своєю чергою, писала: «Від стріла Хвильового й Скрипника, голодової катастрофи, розвіялися рештки галицького радянофільства, що вислуговувалося більшовизмові. Почали відскакувати від більшовицького табору всі чесніші одиниці, появилися заяви, каяття, самочинно припиняли своє животіння радянофільські часописи» [8].

Отже, у різножанрових матеріалах на сторінках газети «Діло» справедливо й послідовно висвітлювалася проблема штучно створеної катастрофи – Голодомору на Великій Україні. Протягом 1932-1933 р. на шпальтах видання друковано 18 матеріалів про голод. Характер матеріалів газети, навколо якої об'єдналася українська інтелектуальна національна еліта та простий народ, сприяв її широкій популярності і визначив унікальне місце «Діла» серед інших українських видань.

Джерела та література

1. Баран С. 23 нашої трагедії за Збручем, Діло, 21 травня, 1933, 1.
2. Баранник М.В., Голобуцький П.В. Історія преси в Україні [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.: іл. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Istorija_presy_v_Ukr
3. Газета «Діло» за період 1930-33 рр. URL: <https://libraria.ua/all-titles/group/192/>
4. Животко А.П. Історія української преси. К.: Наша культура і наука, 1999. 368 с.

5. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX – перша чверть XX ст.). Львів: Світ, 1995. 184 с
6. Михайлин І. Історія української журналістики. Книга. 1. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. Підручник. Харків, 2000.
7. Павлюк І. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917—1939 рр.): Анот. покажч. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики; Відп. ред. М. М. Романюк. Львів; Луцьк: Надстир'я, 1997. 180 с.
8. Українське характері, Діло, 6 серпня, 1933, 1.
9. Шаповал Ю. «Діло» (1880 – 1939 рр.): Поступ української суспільної думки. Львів, 1999. 384 с.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Роман Крупко,

студент 1 курсу спеціальності

«Середня освіта (історія)»

Національного університету водного

господарства та природокористування.

Науковий керівник – доцент Тамара Шевчук.

ДОХРИСТИЯНСЬКІ ОБРЯДИ СУЧАСНОГО ПОЛІССЯ

Аксіологічне значення міфологічної спадщини кожного з народів важко переоцінити. Видатний швейцарський філософ і психолог К.Г. Юнг писав: «Якщо плем'я втрачає свою міфологічну спадщину, воно одразу розпадається і розкладається, як людина, котра втратила душу. Міфологія племені – це його жива релігія, втрата якої – завжди і всюди, навіть серед цивілізованих народів – є моральною катастрофою» [1]. На Рівненщині, в найвіддаленішому куточку Дубровицького району, серед лісів та боліт розмістилось село Сварицевичі. Село, на перший погляд, нічим не відрізняється від тих сіл, що розкидані на Поліссі. Люди в ньому живуть справами і думками сучасності, але є те, що відрізняє це село від інших – у Сварицевичах зберігся (прадавній пласт глибинної культури, унікальний дохристиянський древлянський обряд «Водіння (ходіння) Куста».

Описати обряд «Водіння Куста», не зробивши належний акцент на Зелених святах неможливо. Саме вони повністю

залежали від природи місцевості та від Паски – їх відзначають на сьому після Великодня неділю, і здебільшого вони збігаються з червнем-місяцем (скажімо, з 1983 по 2000 рік Трійця лише тричі припадає на кінець травня, а решта – в червні). В цей час пишно розквітає природа і люди намагаються опоетизувати її різними обрядами та діями. Тому тиждень перед Трійцею називають «зеленим», «кличальним» або «русальним», а три останні дні цього тижня і три перші дні трійцького тижня називаються «Зеленими святами».

У народі це свято особливо шановане, хоч про його походження серед простого люду нема чіткої думки. В одних випадках інформатори, відповідаючи на запитальник, розісланий в 20-х роках Етнографічною комісією Всеукраїнської Академії наук (надійшло понад 15 тисяч відповідей з усіх сільських регіонів України), стверджували, що в цей день начебто Бог створив землю і засіяв її зеленню, інші вважали, буцімто Христос, Петро і Павло, йдучи дорогою, присіли під зеленою короною дерева, а тому й триденне свято; дехто вважав, що Христос, в'їжджаючи до Єрусалима на осликові, обрав собі шлях не по килимах, що їх розстеляли багаті, а по галузках, якими прикрашали путівець бідняки, - звідси й прикрашення обійсть зеленню. Чимало анкет підтверджували думку, що триденність

свят пов'язана з Богом-отцем (неділя), Богом-сином (понеділок) та Богом-духом святим (вівторок) [2].

Трійця, після Різдва та Великодня, вважалася в народі одним з найбільших свят. На наше переконання, його початки сформувалися ще в дохристиянських віруваннях. Поетичний настрій свята, пов'язаний з живим спілкуванням природи, був настільки живучим і шанованим, що християнство змушене було залишити його в ранзі великих.

У давнину наші прашури пов'язували трійчані свята з буйністю і живосиллям природи, в яку вони свято вірили. Про це наочно підтверджує вся сукупність дійств – оздоблення помешкань різноманітними травами та гілками дерев, а також русальними дійствами, проти яких виступала церква.

Під час Зелених свят, за народним віруванням прокидаються мерці, виходять із води русалки. Люди квітчають свої житла клечанням і встеляють пахучими травами, дівчата завивають вінки, а також виконуються інші цікаві обряди [2].

Зелений тиждень починається з четверга. Про це так згадує жителька с. Сварицевичі Хартина Наумівна Галушко: «В гетой день усі дівки йшли на поля чи в ліс і там завивали вінки - на всі святки і при гетому співали пісень:[6]. Наплевши віночки, дівчата одягали їх на голови і носили цілий день. Батько-господар ставив стола в дворі під берізкою, а на стіл - випивку і закуску. Серед закуски завжди була смажена яєчня. В п'ятницю дівчата йдуть

знову у той самий ліс, де завивали вчора вінки, щоб їх розвивати. Кожна дівчина оглядає свій вінок: чи ще свіжий, чи вже зів'яв. По цьому судять про своє щастя чи нещастя і співається пісень знову [6].

Жінки до сходу сонця йшли до лісу, щоб заготувати лікарських трав. Дехто намагався нарвати їх «на дев'яти межах» і давав коровам, щоб було багато молока. В цей день збирали також росу, якою лікували хворі очі.

У суботу, а по-народному в «кличальну суботу», напередодні Трійці, ще до сходу сонця дівчата й молодиці йшли на поля чи луки і рвали запашне зілля: материнку, чебрець, полин, лопух, айр. Зірваним зіллям прикрашали домівки, обтикуючи стіни, лави, вікна, образи, а лепехом (айром) притрушували долівку. Дітвора також приймала участь у підготовці до свята. Засипати усі стежки в дворі лепехом – це завдання лягало на плечі молодших членів сім'ї. «Діти його наносять кошелюками, що аж голова кругом ішла од того запаху в дворі і в хаті», – згадує Чудінович Катерина Гнатівна [6].

Ввечері на «кличальну суботу» чоловіки йшли босоніж до лісу (щоб дерево не всохло), аби запастися гілками клена, берези, липи, ясена чи осики, і «кличали» ними обійстя – ворота, тини, хлів, одвірки хати й стріху, а також оселю. Крім того, стежку, яка вела від дороги до порога («глетчану алею»), обтикували високими галузками окремо. Осикові гілки намагалися

приправити лише в глухих кутках подвір'я «щоб відьми не заходили». Загалом це дерево вважалося в народі «грішним», оскільки, як переповідає легенда, лише осика пропустила цвяхи, коли розпинали Христа; відтак у народі з неї не будували хат (бо гроза влучить у «грішне дерево»); не виготовляли ритуальних речей, не цямрували криниць і т. ін...[5].

У селах всі хати ще звечора вбиралися зеленим гіллям. «Стріхи хат в нашому селі квітчали кленом і березою. У нас говорили, що то душі померлої рідні приходять до хати й ховаються в клечанні. Не квітчати хату – було гріх» – розповідає Катерина Гнатівна.

«Квітчаємо, бало, хату в суботу: за ікони материнки, чебрецю накладемо. Засвічуємо лампадку перед образами, або свічку запалимо, долівку посипаємо лепехом, – воно й пахло добре, і гарно було. Жили, як люди» – ділиться своїми спогадами Хартина Наумівна. А ще в суботу перед Трійцею побутує серед жителів села і до нині обряд «Діди»: (під ними розумілися всі мертві предки, незалежно від віку і статі), про якого мешканка села Віра Зиль розповідає: «Діди» – це поминальна субота, вона ще й зараз в нас є. У нас «Діди» зимові, весняні, літні й осінні. Зимові – маєляньчні, весною – перед Великоднем і в понеділок після Паски – Радуніца. Літні – в суботу, перед Трійцею. Осінню – дмитрівські, перед Пилипівкою. На «Діди» мусово треба було помити хату, прибрати, щоб було чисто. Вже в суботу на «Діди»

боронь Бог що робити. Кажуть, що родичі-покойники прийдуть на обід. Колись мати казала: «Діди», «Баби». На «Баби», я знаю, пісне було, а «Діди» – щоб були повсігди. На «Діди» кашу варять, борщ. Борщ і каша, то для поминання завжди обізатильно. Ше яечню жарили, млинці, коливо роблять. «Діди» приходили вранці, тоді мати свічку запальовують і споминають. Так само поминають як покойників. Потім сідали за стіл, давали «Дідові» чи «Бабі», а потім самі їмо. Пообідали, а свічка хай погорить. Зі стола не прибирали, бо прийдуть померлі душі вгощатися» [5].

Неділя Зеленого тижня називається П'ятидесятницею, або Трійцею. Ось як описує цей день в українському селі середини ХІХ століття відомий етнограф Олекса Воропай: «Там куди не подивишся – все і скрізь зеленіє. Біля порога хати поставлені зелені дерева; перед вікнами – зелень, тини також уквітчані зеленим гіллям. Увійдеш у білу чисту хату – і там запашна зелень. На покутті стоїть зелене кленове дерево, що відтіняє собою стіл, накритий білою скатертиною. На столі хліб-сіль за образами – бузок і гвоздики; на стінах і на стелі теж бузок і гвоздики. Долівка встелена травою, а серед трави є запашний чебрець і гіркий полин від чародійства. В полив'яних горнятах і глечиках, що стоять на вікнах і на столі, красуються півонії. лілеї, фіалки. пижма і боже дерево. Перед іконами жевріє лампадка або воскова свічечка, тьмаво світло якої ледве пробивається крізь

густу зелень рослинності. Все ще навіває на серце и почуття радості, і почуття благовоління» [8].

Парубки в чорних і сірих суконних свитах, підтягнені червоними, зеленими, і чи білими поясами, ідуть чинно, весело ступаючи. Всі люди, порівнявшись поважними людьми, скидають перед ними шапки, а ті вітають їх: – Добрий день, зі святою неділенькою, будьте здорові! Старші люди одягнені простіше, але теж чисто й охайно. Набожність просвічується в їх лицах; до церкви вони наближаються поважним, рівномірним кроком. Жінки похилого віку в довгих свитах, в кольорових хустках на голові, ідуть скромно, подаючи собою приклад дітям і внукам. «Бало всі ходили до церкви: і старі, і малі – не то що тепер обминають церкву, – жаліється Хартина Наумівна, – всім то було вельми великою радістю» [6].

Перш ніж описувати обряд «Водіння Куста», слід вказати на його органічну частину, без якої унікальна пам'ятка давньої української дrevлянської культури буде неповною – вшанування предків жителями села Сварицевичі [2]. Дійство це, як і обряд збереглося і донині. Воно відбувається напередодні «Водіння Куста». Після церковної служби всі мешканці села збираються на цвинтарі. Цвинтар прикрашали, як і зараз зеленим лепехом, гілочками клену, липи, червоної горобини та квітами.

Старші жінки викликають на розповідь своїх померлих родичів – у формі речитативу вони оповіщають небіжчиків про

найважливіші події, які сталися протягом року. Той, хто хоч раз побував на таких дійствах, на все життя запам'ятає цю хвилюючу й бентежну хвилину – весь цвинтар озвучується «розмовою» бесідою з предками. Очевидно, що розмова односельчан з померлими один з варіантів давньої древлянської традиції [6].

З історичної літератури ми знаємо: наші пращури свято шанували своїх предків, що було невід'ємною формою їхнього світогляду. За кожної пори року - весною, влітку, восени та взимку – вони відзначали в такий спосіб пам'ять про померлих – так звану Вечерю дідам. Щоразу у визначені дні прибирали могилки, приносячи до них їжу. Крім того, обрядову вечерю для дідів готували і вдома. Це дійство увійшло в науковий обіг як культ предків. Очевидно, сварицевська розмова з померлими - один з варіантів давньої древлянської традиції [7].

Зайве переконувати про високо гуманність і шляхетність таких обрядів. Віддати повагу, пом'янути, прибрати могилки своїх батьків-матерів, що може бути почеснішим і святішим? Скажемо так: у наш час дехто зовсім призабував стежку до цвинтаря. Позаростали бур'янами, подичавіли поховання найдорожчих найближчих людей, і німим докором печуть наше сумління занедбані могилки як ознака бездуховності поколінь [4].

У селі зберігся також цілий комплекс давніх язичницьких поховань у заруби. Замість хрестів могилки позначали дерев'яними зарубами – з усіх сторін надгробка клали по три

деревини і ув'язували їх на кутах у замок. Ця давня зарубна форма кріплення плах збереглася на залишках Золотих воріт у Києві й досі. Крім зарубів, на багатьох похованнях, замість хреста, клали камінь, що свідчить про язичницьке їх походження. Як стверджують старожили, в давніші часи, коли ліс належав панам, заруби могли робити лише заможні селяни, а бідні клали каменя чи висаджували деревця – горобину, березу, рідше клен. Таких форм поховань, на думку наших науковців істориків, прибережених до нашого часу, на Україні немає, і тому сварицевицький цвинтар також є унікальною обрядовою пам'яткою [7].

Обряд «Водіння Куста» має тисячолітню історію й сягає своїм походженням у дохристиянську епоху. Ймовірно, що «наші предки язичники пошановували Куст поряд з іншими язичницькими божествами. Про це свідчать вже перші згадки про обряд. У Софіївському першому літописі 1145 року сказано: «Ни поклонися Кусту; ни идоламы его». Це був період боротьби християнства з поганськими звичаями. «Іпатіївський літопис» 1150 року знову вказує на те, що невірні, – «водяще около Куста и поклоняющиеся им» [7]. Тим більше дивовижним є те, що й донині обряд цей побутує на Поліссі [7].

Впливає запитання: яким чином пощастило вберегтися на Україні цьому унікальному явищу? Щоб дати відповідь варто згадати історію села. Перша писемна згадка про Сварицевичі

датується 1450 роком. Небагато знайдеться сіл з такими історичними свідченнями. Розташоване село в найглухішій місцині Дубровицького району, що неподалік від білоруського пограниччя. Складний географічний рельєф, болотиста місцевість, ліси, бездоріжжя – зменшило згубність зовнішніх впливів, воєн, революційних процесів, міграцій на цих землях. Саме такі обставини - певна законсервованість села й допомогла зберегти в первозданності осередок з давньою духовною культурою наших пращурів.

«Водіння Куста» – один з найцікавіших обрядів у селі Сварицевичі. Обряд, в якому брали участь лише дівчата та жінки тривав три дні. Започатковували його наймолодші дівчата, потім «водили Куста» літні жінки.

Кожного року в селі Сварицевичі проводяться районні та періодично обласні фестивалі народного мистецтва «Водіння Куста в селі Сварицевичі». Члени етнографічних експедицій з Польщі, Канади та освітніх установ України, досліджуючи культуру с. Сварицевичі, називають її унікальною. Так село знамените багатьма оригінальними жанрами веснянок, купальських, петрівчаних пісень, колядками, щедрівками, весільними піснями, плачами – голосіннями, давніми самобутніми обрядами та звичаями. Слід відмітити, що гостями села були члени експедиційної групи з Польщі, Канади. Згодом більша частина Європи мала можливість побачити по

телебаченню наш древлянський обряд. В 2017 році Сварицевицький обряд «Водіння Куста» занесений до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Гості села завжди звертають увагу на своєрідність мови та звичаїв сваричан. Що вже ж говорити про дослідників-етнографів, які своїм професіоналізмом зразу вловлюють незвичайність нашого села і його жителів.

Ось як описує свої враження етнограф Богдан Столярчук: «Якось мені пощастило побувати у Сварицевичах у товаристві рівненських записувачів і дослідників поліського фольклору Степана Шевчука, Раїси Терешко, Сергія Левчука. День видався сонячний, теплий. Уранці в селі було тихо, але ось-ось мало початися водіння кустів (їх, кажуть, сьогодні буде сім-вісім, але колись бувало й більше). Бачимо на одному з дворів біля входу в хату заяскравіла вервечка дівчаток. Усі в святковому одязі білі вишиті з льону сорочки, літники, підперезані червоною крайкою чи поясом. Враження надзвичайно поетичне, особливо, коли дівчата заспівали кустових пісень. Після того як кустові гурти обійшли двори, жителі села зібралися на місцевому стадіоні, оглядаючи виставку творів та виробів своїх народних умільців: рушники, простирадла, сорочки, килими, намітки, серветки... А через деякий час тут відбувався конкурс на краще виконання кустових пісень. У творче змагання включилися сім фольклорних

груп. Односельці з великим інтересом слухали своїх співачок.
Прекрасне свято!» [3].

Отже, вивчення писемно-фольклорних джерел переконує, що християнство довго залишалося релігією верхівки суспільства та міського населення. Реально в давньослов'янське село воно почало проникати пізніше і особливо на території важкодоступні, такі як Полісся, де проживали древляни, які стали християнськими набагато пізніше. Таким чином, язичництво зберігало свій вплив на світогляд древлян ще кілька віків після офіційного прийняття християнства, тому ми і сьогодні на Поліссі бачимо збережені обряди наших дохристиянських пращурів.

Джерела та література

1. Юнг К. Душа и миф: шесть архетипов. Пер. с англ. / Юнг К.Г. К.: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. 384 с.
2. Матвеева Н., Голобородько А. Святі і свята України. *Календар церковних свят і народних традицій*. Київ : Український центр духовної культури, 1995. 240с.
3. Дем'янчук Г. Обряд «Водіння Куста» [в с. Сварицевичі Дубровицького р-ну Рівненської обл.] *Звідки тече та річка : тайнопис природи рідного краю у легендах, переказах*. Рівне : Азалія, 2001. С. 118-122.
4. Етнокультура Рівненського Полісся. Упоряд. В. П. Ковальчук. Рівне, 2009. С. 157-158.
5. Кітова С. «Водіння Куста» на Поліссі. *Народна творчість та етнографія*. 1972. № 3. С. 67.
6. Найдавніший звичай: водіння Куста. Трійця. Село Сварицевичі Дубровицького району. *Міжнародний туризм*. 2017. № 3. С. 124-125.
7. Скуратівський В. Т. Скільки століть Кусту? *Народна творчість та етнографія*. 1988. № 5. С. 63-64.
8. Степовий О. Звичаї нашого народу. Київ. Фоліо. 2013. 508 с.

Анастасія Мельникова,
студентка 2 курсу
спеціальності «Середня освіта (історія)»
Національного університету водного
господарства та природокористування.
Науковий керівник – професор Юрій Олексін.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ КІНЦЯ ХІХ СТ. «ПОЛІСЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ»

Сьогодні залізничний транспорт є провідною галуззю економіки України, яка забезпечує її внутрішні та зовнішні транспортно-економічні зв'язки та потреби населення у перевезеннях. Діяльність залізничного транспорту як частини єдиної транспортної системи країни сприяє нормальному функціонуванню всіх галузей суспільного виробництва, соціальному та економічному розвитку. Тому знання історії виникнення та становлення залізничного транспорту в Україні та її регіонах є важливим. Одним із будівництв залізничного сполучення на Волині і Поліссі в ХІХ ст. була реалізація проекту «Поліська залізниця».

29 травня 1882 року було видано розпорядження російського імператора – Олександра ІІІ, про реалізацію та будівництво проекту «Поліська залізниця». 14 лютого 1883 року розпочалось будівництво. Метою прокладання «Поліської залізниці» стало

поєднання важкодоступних регіонів Волині з центральними та іншими районами Російської імперії.

25 травня 1873 року жителі Рівного вперше побачили потяг. На думку дослідниці Світлани Калько, реакція жителів міста була, ніби, на перший у світі перегляд фільму в кінотеатрі. «Зі сторони Здолбунова рухався, пихкаючи ніби закликаючи усіх до станції, потяг. Прийшли представники міської думи, військових, рівненського дворянства, новопризначений начальник станції, гімназисти, прості містяни, робітники, які працювали на будівництві. Рівне з нетерпінням чекало цієї події, бо про неї «розкричали» практично усі місцеві газети». Часопис «Волынские губернские ведомости» 12 травня 1873 року повідомляв, що 25 травня відкриється рух вантажних потягів через станції Оженин, Здолбунів, Рівне, Клевань – до Бреста. Читачі газети ділилися новиною з родичами, близькими, знайомими. Так 145 років тому розпочалася нова історія Рівного – містяни уперше побачили потяг [1].

Будівництво залізничної колії розділило місто на західну та східну частини. Рівне наприкінці XIX століття отримало статус залізничної станції Південно-Західної залізниці. Будівлю Рівненського вокзалу було зведено в стилі, характерному для тогочасних російських залізничних станцій. Рівненський вокзал був одним із найбільших на західній гілці залізниці. Два муровані двоповерхові службові флігелі з'єднали просторим

одноповерховим приміщенням. Побачити, яким був перший залізничний вокзал Рівного можна на старих світлинах [1].

Досліджуючи питання будівництва залізниць Світлана Калько прийшла до висновку, що дуже багато людей збиралось на Рівненському вокзалі, коли до міста приїжджала важлива персона наприклад імператори Олександр III та Микола II, відбувалось – це у 1890-у, та відповідно, в 1914, 1915 та 1916 роках.

У 1883 році розпочалося будівництво ще однієї гілки залізниці Вільнюс-Пінськ-Лунінець-Рівне-Барановичі-Білосток-Гомель. Хоча сам цар Олександр III відвів на роботи три роки, через брак коштів вони тривали аж 15 років до 1898 року. З уведенням у дію відрізка Рівне-Вільнюс через Сарни, Рівне стало великим, залізничним вузлом, через який курсували потяги Брест-Київ і Рівне-Вільнюс. Російський уряд планував з'єднати Рівне з Радивилівим, продовживши транспортне сполучення до австрійського кордону, що для царської Росії на той час було дуже важливо. Однак через непорозуміння між власником міста князем Любомирським і забудовниками цьому проекту не судилося здійснитися. Але потяги через Рівне курсували, даючи можливість усім охочим скористатися послугами нового швидкісного засобу пересування [1].

У період з 1882 по 1907 рік на Поліссі розгортався масштабний будівельний проект – прокладали «Поліські залізниці». Вони проходили через Волинську, Віленську,

Гродненську, Вітебську, Мінську, Могилевську, Чернігівську, Орловську губернії. Мета будівництва цього проекту – з'єднання Російської імперії з українською Сіверщиною та Прибалтійським, Північно-Західним, Центрально-промисловим районами. Від початку ідея побудови залізниці на Поліссі належала тодішньому російському імператору Олександрю III, який звернув увагу на нестачу шляхів сполучення у стратегічному західному напрямку. Поліська залізниця вводилася в експлуатацію в міру готовності ділянок [2].

Ми дослідили, що передбачалося, будівництво залізниці в напрямку Рівного буде відкриватися тільки у воєнний час. Потім мали намір здійснювати рух паротягів у денний час по три пари потягів на добу. І тільки при остаточному розгляді питання вирішили експлуатувати дороги в звичайному порядку [4, с.22].

Погоджуючись з думкою Тетяни Яцечко-Блаженко, що Поліська залізниця мала військово-стратегічне значення, наголошуємо, що вона ще й призначалася для вивезення лісу з Полісся, і так само, як і всі інші залізниці, призначалася для з'єднання великих торгово-промислових центрів з метою зміцнення їх економічного зростання і товарообміну. Сьогодні Поліська залізниця на Рівненщині може стати в нагоді при складанні туристичних маршрутів. Адже залізничний круїз по лініях старих Поліських залізниць може стати цікавою атракцією для туристів [2].

Досліджуючи історію будівництва залізниць Рівненщини, не можна не згадати місто Здолбунів – місто залізничників. Воно відіграло велику роль у розвитку залізничного транспорту всієї області. Тут діє «Здолбунівське вище професійне училище залізничного транспорту», яке розпочало свою історію, ще за часів панування Російської імперії. Саме цей заклад тісно пов'язаний зі спорудженням 1873 року залізничних гілок Козятин–Брест та Козятин–Радзивилів (завершена 1874-го), що розгалужувалися на новоствореній станції «Здолбунів». При станції розмістилося депо для малого ремонту паротягів та вагонів, що вперше згадується в документах 1874 року [3].

Швидкими темпами зростала кількість мешканців на той момент залізничного селища, адже залізничне господарство вимагало кваліфікованих працівників відповідних спеціальностей, які, приїздили до Здолбунова зі своїми сім'ями. Саме тому у 1877 році на кошти Південно-Західної залізниці, що перебувала в державній власності, при станції Здолбунів відкрили однокласне залізничне училище. За Положенням 1869 року, у ньому, здебільшого, навчалися діти працівників залізниці. Після реорганізації у 1905 році училище отримало назву «двокласне міське залізничне училище» [3].

У щорічному статистичному збірнику «Памятная книжка Волынской губернии на 1908 год» (Житомир, 1907), вперше згадується 2-класне міське залізничне училище м. Здолбунова.

Варто відзначити, що попри назву «2-класне училище», повний курс навчання в училищі тривав шість років [3].

Отже, будівництво залізниць на Поліссі вплинуло на регіональний розвиток та містобудування у другій половині XIX – поч. XX ст. Полегшений доступ та робоча сила суттєво змінили розподіл ресурсів і становище соціальних груп населення; виникають та розбудовуються малознані поселення – Ковель, Козятин, Королево, Сарни, Стрий, Жмеринка та ін. [5, с.30]. Прокладання залізниць вимагало кваліфікованої інженерної та будівельної праці, тому стимулювалася освіта та розвивалося підприємництво. Також становлення залізничного транспорту значно вплинуло на розвиток торгівлі.

Джерела та література

1. Калько С. Побачивши потяг, налякані рівняни хрестилися й утікали
URL: <http://retrorivne.com.ua/pobachivshi-potjag-naljakani-rivnjani-hrestilisja-j-utikali/>
2. Яцечко-Блаженко Т. Залізниця через Полісся до Рівного. Будова століття
URL: <http://retrorivne.com.ua/zaliznicja-cherez-polissja-do-rivnogo-budova-stolittja/>
3. Історія закладу URL: <http://zplzt.com/about-the-place/history-of-the-institution>
4. Тишкевич Р. Сарни URL: https://nibu.kyiv.ua/media/uploads/2019/03/14/tyeshkevych_sarny.pdf
5. Богатчук С. С. Політика царського уряду щодо будівництва залізничних доріг в Україні у 80-90-х рр. XIX ст. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzvdpu_ist_2001_3_7.pdf

Дарина-Людмила Рижевська,
студентка 1 курсу спеціальності
«Архітектура та містобудування»
Національного університету водного
господарства та природокористування.
Науковий керівник – доцент Світлана Гуменюк.

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ НА МОСКОВЩИНУ НАПРИКІНЦІ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТ.

Україна – це держава з тисячолітньою історією, якої не було в Росії. Росія привласнила українську історію, історія Московії не мала нічого спільного зі слов'янським етносом Київської Русі. Відомий історик Ярослав Дашкевич з цього приводу писав: «Московщина по суті загарбала назву Русь, яка своїм питомим змістом – етнічним, географічним, устроєвим, цілком відповідає сучасному термінові Україна. Це дало Московщині, хоча й штучний, але все ж таки блиск культурної, цивілізованої держави з давньою історичною традицією, з візантійсько-київською церковною метрикою». Тому встановити історичну дійсність та назавжди розвінчати міфи про «вищість великоросів» дуже важливо і актуально.

Отже, темою дослідження є вплив української духовної освіти на Московщину. Мета роботи: дослідити та порівняти

процес формування духовної освіти в Україні та Московщині в кінці XVII – на початку XVIII століття, з'ясувати роль Києво-Могилянської академії в становленні духовно-культурного середовища московитів, встановити внесок українських духовних просвітителів в утвердження православ'я на території Московії. Дослідженням цієї теми займалися такі історики: І. Власовський, В. В'ятрович, С. Кульчицький, І. Огієнко, К. Харлампович, З. Хижняк, О. Удод, Л. Цегельський, М. Яременко та інші.

Попри несприятливі соціально-політичні умови розвитку періоду Руїни освіта в українських землях у другій половині XVII - першій половині XVIII ст. залишалася на доволі високому рівні. Про це свідчать іноземні автори. Так, арабський мандрівник Павло Халебський, який побував в Україні в 1653-1656 рр., писав: «У країні козаків усі діти вміють читати, навіть сироти». За неповними даними, в Слобідській Україні в 1732 р. було 129 шкіл, в 1740-1748 рр. у 7 з 10 полків Гетьманщини діяло 866 шкіл [7].

На землях Війська Запорозького часів Нової Січі мала добру славу січова школа, де навчалися діти, зібрані з різних міст. Сільські і міські школи утримувалися громадою. У більшості шкіл дітей вчили з Букваря, Псалтиря і Часослова, поширеним було також навчання хорového співу і нотної грамоти. Для читання вибирали традиційні церковнослов'янські тексти, але вимовлялися вони на український лад.

Ще одним показником відносної масовості початкової освіти є тиражі навчальних посібників; так, букварі, які вироблялися друкарнею Львівського братства, виходили в XVII ст. тиражами від 600 до 2 тис. примірників, а на початку XVIII ст. - по 6-7 тис. примірників [7]. В Україні у цей період діяли вищі навчальні заклади: Києво-Могилянська академія, Львівський університет, були засновані колегіуми у Чернігові, Переяславі, Харкові.

Багато українців навчалось у Лейпцигу, Кенігсберзі, Страсбурзі та інших містах Європи. Через цих вихованців західних шкіл приходили в Україну нові культурні віяння. Зацікавлення наукою виявлялося і у шанобливому ставленні до книжок. Великі бібліотеки, які виникали при навчальних закладах ще в XVI ст., особливого поширення набувають у XVII-XVIII ст.

Як найбільший навчальний науковий центр України Києво-Могилянська академія мала виняткове значення для розвитку освіти, науки, культури України, утвердження національної самобутності. Із стін академії вийшли такі видатні політичні діячі, вчені, письменники, композитори, художники: Єпифаній Славинецький, Симеон Полоцький, Стефан Яворський, Григорій Сковорода, Артем Ведель, гетьман України Іван Самойлович. У 1734 р. в академії навчався Михайло Ломоносов.

Незаперечним історичним фактом є те, що Київ, як духовно-культурна столиця українського православного народу в XVII -

XVIII ст., мав велике культурне та духовне значення і для сусідніх країн і народів. Це підтверджують такі факти (за І. Огієнко): признання «Православного сповідання віри» митрополита Петра Могили катехизисною книгою й для інших православних народів; визнання й використання церковно-богослужбових та інших видань, друкованих в українських друкарнях, іншими слов'янськими народами; навчання й виховання в Київській Братській Колегії чи Академії студентів із-за кордону; допомога київських просвітителів організації освітніх закладів в інших краях.

Історичні документи свідчать, що в 1640 р. Петро Могила, на звернення волоського воєводи Василя, послав до нього «благочесних ченців і добре вчених учителів, для заведення шкіл на своїй батьківщині».

Та найбільшого культурного впливу Української Православної Церкви в XVII –XVIII ст. зазнала на собі Московщина, адже стан освіти у цей період тут був дуже низьким. Про це свідчать дослідження навіть російських істориків: П. Безсонова, О. Пипіна, М. Костомарова, які наводять для прикладу у «Нарисі історії Української Православної Церкви» Іван Власовський. «Кожний знає, - писав в 1871 р. професор П. Безсонов, - як українські (в тексті «малорусські») й білоруські впливи були багаті й сильні для Великороси й особливо Москви. Пришельці зайняли тут найбільш видні та впливові становища, від

ієрархів до управліннь духовних консисторій, ними влаштованих, від вихователів царської родини до настоятелів монастирських, до ректорів, префектів і вчителів ними ж запроєктованих шкіл, до кабінетних і друкарських учених, діловодів, приказних дяків і секретарів. Майже все підпало їхній реформі, їх впливові: богословська наука, справлення священного і богослужбового тексту, друк, діла розколу, церковна адміністрація, проповідь, церковні, товариські й домові співи, ноти, зовнішність архієрейських домів, спосіб їх життя, виїзди й зброя, одяг слуг і півчої, рід і склад шкіл, предмети і способи навчання, склад бібліотек, правопис, вимова усна і в читанні (церковне м'яке «г» замість твердого), громадські ігри й видовиська і т. д. і т. д.» [4, с.242].

«У той же період у Московії шкіл було мало, та й на науку там завжди поглядали скося, вважали її за дияволів плід. Відомий архієпископ Новгородський Геннадій наприкінці XV віку так скаржився на темноту в Москві: «От, пише він, – приведуть мені мужика на посвяту, я дам йому читати Апостола, а він і ступити не вміє; я дам йому Псалтиря, а він і тут насилу бреде. Я його вижену, а на мене за це скаржаться: «Земля, кажуть, така; не можемо роздобути людини, щоб грамоти вчила» [1, ст. 329].

У 1645 році у Москві побував грецький митрополит Феофан. Він дуже радив цареві завести школу, покликати вчителя-грека, щоб той навчав філософії та богослов'я. Він навіть згодом

послав у Москву до царя Олексія, архімандрита Венедикта, чоловіка великої освіти, що в нього й він сам колись учився. Але Венедиктові відмовили, бо в Москві тоді ще не розуміли навіть самого слова вчитель.

Про життя московське академік О. Пипін писав, що там були «церковный фанатизм, вражда к науке, упрямый застой, нравственное одичание и ожесточение» [2, с. 261]. Західної науки й культури боялись і уникали її. Склалось навіть прислів'я: «Кто по-латыни научился, тот с правого пути совратился» [6].

Москва бачила культуру українців, охоче приймала їх до себе і добре платила. І тому в «далеку Московію» перейшло багато людей, що заслужили там слави і собі, і своїй Україні. Ці наші земляки понесли свою культуру на далеку північ, збудили її від віковичного дрімання й заклали там міцні підвалини нової культури. Серед професорів Слов'яно-греко-латинської академії – першого вищого навчального закладу Росії було 95 професорів з Києво-Могилянської академії. Це було пов'язано з тим, що загальний рівень культури й освіти в цілому на Україні в той час був вищим, ніж у Росії. Наприклад, перший університет у Росії – Московський – було створено у 1755 р., а в Україні подібний заклад – Києво-Могилянська академія – існував з 1632 р., а Острозька Академія – з 1576 р.

У Москві визнали потребу в реформах, для проведення яких необхідні були освічені люди, і цар Олексій звернувся до Києва. У

липні 1649 р. в Москву прибули українські учені з Київського братського монастиря Арсеній Сатановський, Єпифаній Славинецький, старець Феодосій, Дамаскін Галицький, щоб навчати і перекладати з грецької мови церковні книги та богословські твори.

Серед них найбільше прославився Єпифаній Славинецький, який придбав собі славу чоловіка «вельми ученого і мудрого» і мав великий вплив у Москві. У зв'язку з працею над перекладом Біблії, немало переклав Славинецький творів отців Церкви з пояснення Св. Письма – Афанасія Олександрійського, Василя Великого, Феофілакта Болгарського. Ще більше переклав він чисто богословських творів отців Юстина Філософа («Проти еллінів»), Афанасія Великого («Про Божество і втілення Сина Божого»), Григорія Богослова (біля 50 догматичних проповідей), Іоана Золотоустого (6 Слів про священство), Іоана Дамаскина («Про Православну віру»). Він добре знав декілька мов і лишив по собі «Лексикон греко-слав'яно-латинський» [5, с. 250].

Молодий боярин Федір Ртищев заснував біля Москви Андріївський монастир і покликав туди з Києва ченців, які створили вчене братство, що стало осередком церковно-освітнього життя. До послуг учених Київської академії звертався Патріарх Никон для виправлення богослужбових книг за давньогрецькими оригіналами.

Цій реформі та культурному і духовному впливу Києва на Московщину чинили великий опір прибічники патріархальщини та неучтва, через що в Московській церкві виник розкол. Розкольники XVII століття у Московщині відомі як старовіри чи старообрядці. «Київська наука була в Москві справою нечуваною і викликала різне ставлення, – пише академік О. Пипін, – одні віднесли до неї з повним розумінням і бажали відправитися у Київ для більш широкої освіти; інші, вірні старому звичаю, запідозрили в ній щось зловредне і небезпечне!» [2, с.318].

Однак вплив освіти Києва на Московщину не послабився. У 1654 р. прибув до Москви вчений чернець Києво-Печерського монастиря Симеон Полоцький, покликаний туди навчати царевичів Олексія й Федора та царівну Софію. Навчав він і царевича Петра. Це була освічена людина західного зразка. Він мав великий вплив у Москві і в державному житті, і в літературі, де здобув визнання як поет, а також як наставник в духовній освіті. Симеон Полоцький відновив живу проповідь у церквах, яка не практикувалась тут майже 200 років, бо її вважали ерессю. Він видав власні проповіді під назвою «Обід душевний», де було 111 проповідей на дні недільні, починаючи від Великодня, і «Вечеря душевна», в якій було 73 повчання на свята і 29 на різні випадки. Завдяки ним у Москві перестали боятися проповідей і вже не вважали їх «дивацтвом». А «Псалтир рифмований» Симеона Полоцького був так розповсюджений, що за наказом царя його поклали на ноти.

Із працею київських учених пов'язане заснування у Москві, за зразком Києво-Могилянської академії, Слов'яно-греко-латинської академії – вищої школи, реорганізованої пізніше в Московську духовну академію.

Російський цар Петро I проводив свої реформи з допомогою не тільки іноземців - вихідців із Західної Європи, а й українців - переважно вихованців Києво-Могилянської академії. Так, у церковній реформі, яка полягала у скасуванні патріаршества та створенні Святого Синоду, найбільшу роль відіграв архієпископ Феофан Прокопович, колишній ректор Києво-Могилянської академії. За написаним ним «Духовним регламентом» був установлений новий порядок управління в Російській Православній Церкві - синодальний, а також створилася система духовної освіти. В Московії були організовані духовні школи в кожному архієрейському домі, засновувались семінарії. А от учителями були у них лише українці, бо їх вважали найкращими педагогами, та й самі архієреї були українцями.

Наприклад, у 1703 році таку школу для священнослужителів у Ростові заснував митрополит Димитрій Ростовський (в миру Данило Туптало), який був сином козацького полкового сотника родом з Макарова, що на Київщині. У школу приймалися не тільки діти священників, а й особи інших станів, усього за час існування школи в ній навчалося 200 осіб. Школа була загальноосвітньою, а не спеціальною. У ній викладалися

граматика, латинська та давньогрецька мови, нотний спів, віршування, риторика. Навчання було побудовано за тогочасними українськими принципами.

Ще в юному віці Дмитрій Ростовський виявив особливу любов до науки, юнаком постригся в ченці Кирилівського монастиря у Києві. Проповідував Слово Боже в кафедральному соборі в Чернігові, а згодом став проповідником у Києво-Печерській Лаврі. Тут прийняв на себе послух – складання Четій Міней – дослідження і написання чотиритомника житій святих.

У 1702 році Петро I призначив його митрополитом Ростовським і Ярославльським. Тут протягом семи років він піклувався про благо своєї пастви, не припиняючи наукової праці над дослідженням життя святих. Використовуючи у своїй роботі як руські джерела, так і латинські, грецькі та польські, багато з житій, складених Дмитрієм Ростовським, можуть вважатися оригінальними агіографічними творами.

Його твори: «Четї Міней (Життя святих)», «Алфавіт Духовний», «Пошук, або Огляд про Розкольницьку Бринську віру», «Літопис», «Повчальні слова», «Дзеркало Православного Віросповідання» та інші» й стали основою розвитку російської богословської думки й розглядаються як «святе слово» нині.

Невтомна праця вихідців з України на ниві християнізації російського суспільства, піднесення рівня його культурно-релігійного життя сприяли тому, що таких славних представників

української науки, як Дмитрій Ростовський (Данило Туптало), Інокентій Іркутський (Іван Кульчицький), Іосаф Білгородський (Яким Горленко), Іоанн Тобольський (Іоан Максимович), Павло Тобольський (Петро Конюшевич) та Арсеній Ростовський (Олександр Мацієвич) Московська церква згодом визнала своїми святими.

Так, святий Інокентій, ставши першим Іркутським єпископом, приклав багато зусиль для навернення до Христа сибірських іновірців, зокрема бурятів. А святий Іосаф Білгородський, онук Гетьмана України Данила Апостола та рідний дядько класика української літератури Григорія Квітки-Основ'яненка, ревно дбав про піднесення церковного життя, відбудову храмів, піклувався про Харківську колегію і, взагалі, багато уваги приділяв розвитку освіти в Слобожанщині. За переказами сучасників, був дуже милосердний до всіх страждених, таємно допомагав їм, часто відвідував хворих і навіть приносив зілля.

Отже, у XVII та XVIII століттях Україна за рівнем розвитку освіти набагато випереджала Московію. Українці, зокрема освічені вихованці Києво-Могилянської академії, поширювали тут науку, свою культуру, сприяли становленню православ'я. Саме українці заклали у 1649 р. в Москві першу школу, працювали вчителями, використовуючи тогочасні українські принципи освіти. На принципах і на зразок Києво-Могилянської академії заснували у

1687 році Слов'яно-греко-латинську академію – вищу школу, реорганізовану пізніше в Московську духовну академію.

Могутній вплив мали на піднесення рівня культури у Московщині й українські книжки. Завдяки працям Єпифанія Славинецького, Симеона Полоцького, Феофана Прокоповича, Дмитрія Ростовського та інших українських богословів у Московській Церкві був установлений новий порядок управління, внесено зміни в богослужіння, їх твори стали основою розвитку російської богословської думки й розглядаються як «святе слово» і нині.

Джерела та література

1. Києво-Могилянська академія в іменах XVII- XVIII ст. : енциклопед. вид. / відп. ред. В. С. Брюховецький, упоряд. З. І. Хижняк. Київ : ВД «КМ Академія», 2001. 367 с.
2. Костомаров Н. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей: монографія. Санкт-Петербург : типографія М. М. Стасюлевича, 1888. 1024 с.
3. Пыпин А. История русской литературы: в 4 т. Санкт-Петербург : типографія М. М. Стасюлевича, 1898. Т.2. 484 с.
4. Слобідський С. Закон Божий: підруч. для сім'ї. Київ : Видавничий відділ УПЦ КП, 2004, 655с.
5. Харлампович К.В.«Ведомости Московского государства» 1702 года: Известия отделения русского языка и словесности Российской академии наук,1918. 380 с.
6. Хижняк З.І., Маньківський В.К. Історія Києво-Могилянської академії. Київ:ВД «КМ Академія», 2008. 204 с.
7. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви : веб-сайт. URL: hram.in.ua/biblioteka/istoriia/64-book64/370-title77
8. Огієнко І. Ізборник. Вплив української церкви і культури на Московську: веб-сайт. URL: <http://izbornyk.org.ua/ohienko/oh15.htm>
9. Духовні впливи Києво- Могилянської академії. Релігієзнавство: веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/19580519/religiyeznavstvo/duhovni_vplivi_kiyevomogilyansk_oyi_akademiyi

10. Димитрій Ростовський. Вікіпедія: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
11. Інокентій Іркутський .Вікіпедія: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
12. Юсаф Білгородський. Вікіпедія: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Катерина Чміль,
студентка 3 курсу спеціальності
«Архітектура та містобудування»
Національного університету водного
господарства та природокористування.
Науковий керівник – професор Ольга Наконечна.

АКТУАЛЬНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ЩАСТЯ Г. СКОВОРОДИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Останнім часом усе більше звертаємо уваги на визначних людей минулого, якими можна пишатися та вважати їх загальнонаціональними героями. Серед таких історичних діячів України – Григорій Сковорода.

Постать Григорія Савича Сковороди в українській філософії – одна з найпомітніших. Вона належить до тих, що з плином часу дедалі більше ваблять уми поколінь. Володимир Соловйов називав його своїм учителем, поруч з Памфілом Юркевичем. Дмитро Чижевський неодноразово відзначав мислення Сковороди, а в 1934 році опублікував відому монографію про філософію мандрівника. Про Сковороду писав і Микола Костомаров: «Мало можна вказати на таких народних осіб, яким був Сковорода і яких би так пам'ятав і поважав народ. На усьому просторі від Острогозька (Воронізької губернії) до Києва, у багатьох будинках висять його портрети; всякий грамотний українець знає про нього; ім'я його відоме дуже

багатом з неписьменного народу; його мандрівницьке життя - предмет народних оповідань; у деяких місцевостях нащадки від батьків і дідів знають про місця, які він відвідував, де любив перебувати, і вказують на них з повагою; добра прихильність Сковороди до деяких з його сучасників складає сімейну гордість онуків» [1, с. 1-39]. Ім'я Сковороди посідає поважне місце в ряду тих видатних діячів минулого, які збагатили філософську думку нашої країни.

Філософи і публіцисти постійно досліджували і продовжують досліджувати й оцінювати творчість українського мислителя. Його цінна та унікальна спадщина не втратила актуальності і сьогодні, адже проблеми та питання, які підіймав в своїх байках, віршах та роздумах мислитель, вічні й дуже гостро постають в нашому житті. Він поєднав загальні філософські і національні риси. Невипадково за відомим ученим міцно закріпилося визначення «перший розум наш...» [2, с. 216] та визнання вітчизняною і світовою громадськістю феномену неординарності мислителя, творчість якого є предметом постійних наукових пошуків як на Батьківщині, так і далеко за її межами.

Метою роботи є дослідити спадщину Григорія Сковороди, що він залишив після себе для нас, його нащадків, та оцінити наскільки це все є корисним і актуальним у наш час; висвітлення впливу філософа на своїх сучасників та українське суспільство.

Життя Сковороди є його філософією, а його філософія є його життям. Пройшовши складний шлях боротьби із зовнішнім «світом», який, попри всі зусилля, так і «не впіймав» його, Сковорода дійшов висновку, що «коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне – то й усе світле, щасливе, бажане. Оце є філософія» [3, с. 153]. Саме таку філософію – філософію життя й прагнув створити «український Сократ», гармонійно поєднуючи основоположні принципи своєї філософської творчості та власний спосіб життя.

Формально філософська система Григорія Сковороди укладається в «один рядок». Основа цієї системи полягає в існуванні «двох натур» і «трьох світів». Розшифровка існування «двох натур» слідує безпосередньо з трактату «Про Бога». Весь світ складається з двох натур: видима натура, яка зветься твар, а друга - невидима. Невидима – Бог.

В основу філософських поглядів Г. Сковороди лягло вчення про три світи: макро, мікро і символічний світ. Першим і головним світом у Сковороди є весь Всесвіт – макро. Макро включає в себе все народжене в цьому великому світі, складеному з паралельних незліченних світів. У цьому світі немає ні початку, ні кінця – він вічний і безмежний. Другим з «трьох світів» є малий світ – мікро - світ людини. Ну і третій, останній світ, символічний світ - Біблія.

Особливо виділяється у його філософії теорія пізнання. Він вважав, що людський розум може пізнати світ, зрозуміти обидві

його натури – зовнішню і внутрішню, адже пізнання розвивається в тісному зв'язку з людськими знаннями, воно нескінченне так само, як і світ, що є об'єктом пізнання.

Сковорода розглядав ще низку різних філософських проблем, але основне спрямування його праці зводиться до дослідження людини, її існування. Науку про людину та її щастя Г. Сковорода вважав найважливішою з усіх наук.

Що таке щастя? Кожен із нас, хоча б раз у житті, ставив собі це питання. І по-різному відповідав. У чому воно? Для чого воно? Хтось вбачає його в любові, сім'ї, дітях, хтось – у праці, в яку він вкладає свою душу, ще інший – у владі, достатку. Для кожної людини воно своє, неповторне. А, може, в тому щастя, щоб прагнути до нього, у його вічних пошуках? Часто люди шукають вимисливе задоволення, намагаються відшукати таке зрозуміле і таємнице водночас, але не приходять до успіху.

Таким пошуковцем щастя є Григорій Савич Сковорода, для якого це було справою життя. Великий філософ розгадав найбільші таємниці Всесвіту. У його філософії категорія щастя займала провідне місце. Григорій Сковорода у своїх творах давав практичні поради, як його досягнути.

Мислитель говорив: «Ми шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами; як риба в воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих. Нема його ніде від того,

що воно скрізь. Воно схоже до сонячного сяйва – відхили лише вхід у душу свою» [3, с. 147]. Г. Сковорода вважав, що щастя не треба шукати навколо, бо воно в людині. Поглянувши в себе, пізнавши себе, дослухавшись до свого серця, людина знайде душевний спокій, радість, відкриє царство Боже у собі. Такою ідеєю пройняті, наприклад, притчі «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті», «Етика».

Люди самі творці свого щастя, тобто щастя знаходиться в нас самих, це відбувається через осяяння себе, ми відшукуємо внутрішній спокій та душевну рівновагу. Можливість досягнути щастя велика, якщо людина йшла стежкою віри та любові. Мислитель вважає що кожна людина створена на те, щоб отримати щастя, але не всі досягають цієї мети. Дуже велика помилка людей про щастя, це коли людина вдовольняється багатством, владою, почестями, та іншими атрибутами для зовнішнього існування. Так як насправді це не щастя, а лише образ, недійсність, яка згодом перетворюється в прах. Нажаль у більшості випадків люди вступають на цей шлях, бо ця ж сама більшість впевнена, що при цих атрибутах вони будуть щасливими.

Отже, основну увагу філософ зосередив на проблемі людини і її щастя. Він невтомно шукав шляхів до цього щастя. На думку мислителя, важливу роль у створенні ґрунту для добробуту людини і всього людства повинна відігравати творча праця. Саме з цих думок і виникла його ідея «сродної праці».

Природа чи Бог кожній людині від народження дає певні здібності і головне не занедбати їх, а відчуті і жити згідно з ними. Тобто, потрібно втілити в життя всі свої здібності, щоб потім не жалкувати про даремно прожите життя. Якщо ви будете поєднувати свою улюблену справу з працею, то тоді жити буде в задоволення, і ця робота буде корисною для суспільства. Григорій Сковорода закликає і наполягає не робити довгим нічого, що припиняється, не називати щастям нічого, що руйнується, не любити життя, що закінчується смертю. Він стверджує, що створити щастя на тлінному не можна. Прислухаючись до цього внутрішнього голосу, людина має обрати собі заняття не тільки не шкідливе для суспільства, а й таке, яке приносить їй внутрішнє задоволення і душевний спокій. Всі заняття добрі лише тоді, коли виконуються у відповідності з внутрішньою схильністю.

Сковорода наполягав, що праця повинна виступати як творчість. Для нього дуже важливим критерієм щастя є наймення чистої совісті, чистої душі, а досягнути цього можна лише через працю. Спорідненість праці Г. Сковорода взаємопов'язує із почуттям покликання. Вони й утворюють шлях до щастя людини. Мандрівний філософ розробив концепцію «сродної праці». Вважав, що кожна людина мала займатися тим видом праці, до якого вона має хист, талант. Тоді вона могла відчуті себе щасливою. Адже в такий спосіб вона займатиметься справою «душі» і зможе принести ще більше користі суспільству. Цю ідею

Сковорода розвиває у своїх творах «Собака і Кобила», «Кукушка і Косик», «Дві Курки», «Орел і Сорока», «Зозуля та Дрізд» і в багатьох інших. Серед цих байок особливо виділяється твір «Бджола і Шершень». Бджола за покликанням збирає мед. Без роботи вона не мислить свого життя, таке життя є для неї природним. Люди ж типу Шершня - це паразити, прагне довести Сковорода. Вони живуть крадіжкою чужого для того, щоб «їсти, пити». В образі Шершня засуджуються представники панівних кіл. А Бджола – це образ мудрої, працьовитої людини, для якої сенс життя в її «сродній» праці. Байкар вшановує Бджіл як символ чесності та працелюбства й ганьбить Шершнів як нетрудових елементів суспільства.

У байках Сковорода розкриває благородство людей, життя яких проходить у «сродній» праці. Він писав: «Щасливий той, хто об'єднав споріднену працю із загальною. Це є істинне життя» [3, с. 434]. Сам філософ ніколи не порушував принципів, які проповідував у своїх творах.

«Сродна праця» приносить щастя, додає сил, потрібне робить неважким, важке – потрібним, бо ж з людиною Бог.

Отож, Сковорода вважав, що щастя людини залежить від її самопізнання, на основі якого визначається її покликання – «сродна праця».

Принцип «сродності» є принципом відповідності тому вищому, розумному і справедливому началу, що визначає сенс

людського буття. «Закон сродності» не знає винятків. У кожної людини є нахил до «сродної» собі справи. Головним принципом розрізнення життя відповідно до принципу «сродності» чи всупереч йому, вважав Г. Сковорода, є ступінь доступності потреб, на задоволення яких спрямовує свої зусилля людина.

Ось чому поняття «потрібне» і «непотрібне» у філософії Г. С. Сковороди зіставляються з парою понять «легке» – «важке».

Таким чином філософ наполягає, щоб людина робила своє життя радісним так, як тільки вона спроможна себе цим забезпечити. Сковорода підтверджує, що щастя досяжне для кожного: «Коли ти твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий». [3, с. 415]

Можна зробити висновок, щоб знайти щастя, потрібно бути сердечним, справедливим, вдячним і працьовитим. Це і є найглибша думка, на яку можна опертися при рішенні сучасних проблем людства.

Філософія Г. С. Сковороди – вірець існування філософії українського духу як динамічної, здатної до розвитку і постійного вдосконалення системи поглядів, ідеалів, вірувань, надій, совісті, гідності й порядності. Вона є своєрідним пошуком і визначенням українським народом свого місця в суспільно-історичному процесі,

закликом до гуманізму, людяності. Філософ вірив і був переконаний у силу суспільства, в якому він народився. Своїми філософськими трактатами прагнув «розбудити» народ для подальшого розвитку.

Отже, внесок Григорія Сковороди у філософію дійсно колосальний. Вся його робота спирається на єдине – вирішити проблему, зрозуміти природу людини та значення її існування. Сковорода звертав увагу в основному на моральні якості, та їх проповідував очищення душі через самопізнання. Ми можемо відмітити, що в наш час люди часто нехтують цими моральними якостями. Варто їх дотримуватися й намагатись віднайти щастя в душевному спокої, в створенні для себе радості, не матеріальним способом, а душею. Тому люди повинні вчитись розкривати в собі все нові й нові можливості, розвивати свої здібності, і намагатись досягнути справжнього, необхідного стану, стану щастя! І для цього не потрібно досягати складну філософію чи стати вибраним.

Таким чином можемо стверджувати, що й досі українці та світова громада можуть почерпнути з творів Г. Сковороди мудрість віків. Творча спадщина великого філософа стала невичерпним джерелом мудрості й життєдайної наснаги для українського народу на довгі віки. На мудрість мислителя можна спиратися в наш непростий час. Вона злободенна сьогодні. Вона актуальною буде і завтра.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Джерела та література

1. Сковорода Г. Повне зібрання творів у двох томах. За ред. С. М. Перевертун, Київ, 1973. Т. 1.
2. Слово про Сковороду. «Основа», 1862, № 8.
3. Тичина П. Вибрані твори в трьох томах. Т. III. Київ, 1957.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

УДК 111.11:17.023.36

та природокористування

Катерина Демчук,
студентка 1 курсу
спеціальності «Культурологія»
Національного університету водного
господарства та природокористування.
Науковий керівник – доцент Тетяна Коберська.

СИМВОЛІЧНИЙ СВІТОГЛЯД ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

У викликах сьогодення, коли в суспільстві панує неспокій, хаос, війна, серед хитких основ життя й втрати опори в навколишньому світі, варто глибше проаналізувати ті світоглядні ідеї, що були укорінені в бутті українського народу, які можуть укріпити життєве, моральне підґрунтя, здатні побороти смуту, відчай й безнадію, протистояти руйнуванню людської структури та «розлюдненню» людини.

У творчому доробку Григорія Сковороди – славетного українського просвітителя-гуманіста, філософа, поета, та педагога віднаходимо життєдайні орієнтири, які надихали самого мислителя й ставали ідейним підґрунтям життєвої снаги багатьом поколінням українців. Сковорода розумів філософію як мудрість – уміння жити істинно. Людина настільки мудра, наскільки морально зріла й сильна духом. Враховуючи «символічний характер» усього світу,

мислитель вибудовує власну концепцію духовного преображення людини.

Численні дослідники переосмислили багато аспектів його теоретичних засад, серед них, насамперед, Д. Багалій, В. Горський, Г. Данилевський, Є. Глива, П. Житецький, І. Мірчук, М. Петров, Я. Стратій, Л. Ушкалов, Д. Чижевський, В. Шаян, П. Яременко та інші. Засвідчують про активний інтерес до витоків і джерел світогляду мислителя й значна кількість ювілейних конференцій у Харкові, а також відомі Сквородинські читання у багатьох містах України.

Актуальність даної розвідки полягає у висвітленні засадничих доміант образно-символічного пояснення Г. Сквородою філософських проблем призначення людини та людського щастя, оскільки кожна особистість потребує віднайдення внутрішньої гармонії. Метою дослідження постає аналіз концепту «внутрішньої», «дійсної», «правдивої» людини. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні цілісного бачення символічного світу Сквородинської «внутрішньої» людини.

Шляхи до порятунку людини шукає мислитель у своєму 18 столітті – епосі, що зазнала краху автономії України, закріпачення її населення, втрати оплоту свободи – Запорізької Січі. Порятунку людини – як істоти богоподібної, якій для щастя на землі не досить багатства та слави, а потрібний найбільше душевний спокій, злагода із собою та світом. Філософ запитує: «що дає основу? що

творить? що зберігає? що дає насолоду)? Знаходить відповідь – любов! «Хіба не любов все єднає, буде, творить, подібно до того, як ворожість руйнує»? Тільки любов здатна допомогти людині повірити в себе самого. Мислитель вважає істинною саме духовну любов. «Все минає, але не Бог і не любов». Трактуює любов як Божу присутність у світі. Переконаний, що відбувається у світі, «макрокосмі», те знаходить своє завершення в людині як в «мікрокосмі». Людина хоче зрозуміти Бога, однак вона – його породження, отже осягнення Бога є водночас і пізнання людиною себе. Чим глибше знання світу й себе, тим більш поміркованими стають потреби людини. Адже всі біди світу, на думку українського Сократа, від того, що ми заглиблюємося у пізнання інших – і зовсім не знаємо, не розуміємо своєї власної натури.

Уся творчість та життя Г. Сковороди просякнуті символізмом. Він звертається до образів, алегорій та символів наявних у природі й витворах людської думки, що сприяли віднаходженню прихованого смислу речей довколишнього світу та сенсу людського життя. Людина живе у символічному світі, що охоплює усі культурні феномени. С. Кримський вважає, що символізм є не тільки мовою культури, а й відображенням специфіки життєдіяльності й свідомості людини, а символізація – один із інструментів нашого образного осягнення дійсності [3, с. 277]. Звідси символ – універсальна форма вираження людського смислу і людських відношень, однак його неможливо витлумачити

однозначно, ніби раз і назавжди, оскільки рух мислення відбувається від понять до образів, від термінів до символів та їх наступних інтерпретацій. Символ здатен вмещувати в собі – як конкретне, одиничне, матеріальне так і загальне, абстрактне та ідеальне.

Для філософського підходу Г. Сковороди характерна символіко-метафорична інтерпретація Бога, всесвіту та людини. «Бог – цей найчистіший, всесвітній загальний розум вилив нам, як джерело, всі мудрості та мистецтва, необхідні для провадження життя» [1, с. 117]. Він вважав, що є дві природи – видима й невидима. Невидиму природу, тобто Бога, допомагає нам пізнати через свій символічний світ Біблія. Біблійні тексти філософ бачить як сукупність символів, які потрібно вміти розшифрувати, читати і знаходити в них потаємний зміст, а не розуміти буквально їх. Біблія – це не остаточна істина, а лише шлях, яким можна йти, говорить Сковорода. Як метафорично зазначає Д. Кирик – «Біблію треба розглядати як таку, що є плоттю і духом, божевіллям і мудрістю, морем і гаванню» [2, с. 119]. Символічний світ Біблії Сковорода сприймає як єдине й справжнє джерело свого щастя (бо у пізнанні істини він убачав й своє призначення у житті).

Г. Сковорода створює вчення про друге, духовне народження людини, яке позначене поняттям «внутрішньої» людини. «Є тіло земляне, а є духовне, сокровенне, таємне, вічне [4, с. 171]». Аналіз його концепту виділяє такі ступені пізнання:

перший – підготовчий і полягає в усвідомленні того, що внутрішня людина є, другий ступінь – намагання пізнати в собі внутрішню людину, третій – це боротьба внутрішньої людини, четвертий ступінь – розквіт внутрішньої людини, яка набуває божественних атрибутів. Народженням людини філософ вважає її фізичне, тілесне переродження як «тварі». Створення ж людини є її духовне народження. Відповідно перше положення про звільнення внутрішньої людини та її преображення в істинну, дійсну людину пов'язане з пізнанням, що внутрішня людина взагалі існує. Дійсна людина це – таємниця. Відповідно пізнання дійсної внутрішньої людини пов'язане з відкриттям її таємниць для того, щоб відбулося об'єднання з внутрішньою, дійсною, правдивою людиною. Через боротьбу внутрішньої людини із зовнішньою, в разі перемоги першої, відбувається «друге народження» людини, власне її утворення. Дійсна людина визначається атрибутами Бога: вона «створена за Богом у правді й преподобії істини [6, с. 202]». Долаючи в собі рабську свідомість, стверджує автор, піднявши над землею свої думки, людина перетворюється, без чого неможливе духовне народження людини її зростання і самовдосконалення. Саме «внутрішня», «дійсна» людина, душа стає значимою для Г. Сковороди. «Царство Боже всередині нас. Щастя у серці, серце в любові, любов же в законі вічного» [5, с. 114]. Відповідно душевний стан, до якого прагне людина, визначається внутрішнім духовним наповненням і не пов'язаний зі світом матеріальних

речей. «Щастя наше є світом душевним, але цей світ не відноситься до якоїсь речовини...» [5, с. 195].

Одним із переосмислених символічних образів Сковороди є емоційно-вольове єство людського духу – «серце» людини. Воно є основою людського буття, безоднею і божественною іскрою всередині людини. Саме з його надр здійснюються думки, виростають стремління та почуття. Вважається, що Бог говорить не до розуму, а саме до серця, тобто душі людини. У ньому, як в джерелі психічного життя людини, приховано все, що існує в цілому світі. Серце спрямовує вчинки людини, змушує її жити добром чи злом. Для Сковороди «любов у серці» – одна із фундаментальних духовних цінностей. З «безодні» серця – виникає любов до Бога, отже, і до себе, тому що «єством» внутрішньої дійсності людини є Бог. Серце виступає осередком морального життя. Людині потрібно здійснювати пізнання себе – серцем, і саме тоді вона відчуває свою природу, пізнає свою істинність і тим самим наблизиться до Бога. Образ «чистого» серця є вмістилищем любові як вияву доброти і людяності, шляху до «серця Божого». Отже, головним має бути пізнання внутрішнє, сердечне. Дану концепцію пізніше розвинуть П. Куліш, П. Юркевич, Д. Чижевський. Згодом філософія серця розглядається складовою ширшого символічного погляду на світ як архетип української культури.

Як учитель, Григорій Савич наголошував, що людям не вистачає найголовнішої науки – науки про людину та про шлях досягнення щастя. Людина прагне щастя й можливе воно, лише якщо віднайдена внутрішня натура людини. Для Сковороди подібне прагнення пов'язане з поняттями «чистої совісті» та «чесного життя». Досягається щастя через споріднену працю, як вільний потяг людини та насолода, а не примус. Відповідно споріднена праця, гідні вчинки, щастя людини можливі тоді, коли образ життя людини узгоджений з її природними здібностями. Філософ закликає зосередитись на собі, робити те, до чого є покликання, жити в злагоді з природою, в мирі з Богом. «Лише тілесним душу не можна вдовольнить, адже вона небесним сум хоче замістити... як до гір вогонь тремтить – то духу в небо літ...» [1, с. 330]. Попри свою тілесність, людина має душу, що пов'язує її зі світом духовним, небесним. І щоб досягти ідеального, повинна звільнитися від скверни, щоб бути як «той, в кого совість, як чистий криштал» [1, с. 332]. Коли людина визріває морально, їй у самопізнанні відкривається знання *життєвої програми її душі* – *відкривається Істина Життя*.

Отже, людей робить людьми тільки дух і духовність. Відсутність духовності призводить до відсутності чіткого бачення майбутнього. Сковорода відкриває перспективу внутрішнього чуттєво-розумового самопізнання людини. Навчитися себе чути, йти в житті за своїм «я», адже «найсолідше джерело мудрості,

миру та щастя» для людини – слідувати своїй природі, що й означає слідувати Богу. Формулою щастя за Сковородою постають – віра, свобода і любов. Його символічний світ є оригінальним прикладом втілення філософії українського духу як динамічної, здатної до розвитку і вдосконалення системи ідеалів, надій, совісті та гідності. Мислитель стає для нас символом птаха, тим який здіймається над загалом. Пізнаючи в собі «дійсну» людину, ми піднімаємося від землі до гарного світу як шлях самовибудови і в цьому розкривається сенс Сковородинського щастя людини.

Джерела та література

1. Антологія української поезії: У шести томах. Т. 1.
2. Кирик Д. Світ символів Г. С. Сковороди. Від Вишенського до Сковороди. Київ : Наукова думка, 1972, С. 116-125.
3. Кримський С. Культура як світ людини. *Мистецькі обрії 2003: Альманах: Науково-теоретичні праці та публіцистика*. Київ: КНВМП «СИМВОЛ-Т», 2004. С. 275-287.
4. Сковорода Г. “Наркіс. Розмова про те: Пізнай себе.” Переклад: В. Шевчук. Твори в двох томах. Том 1. Поезії, байки, трактати, діалоги. Київ: УНІГУ & НАН України, 1994. С. 150–195. <http://sites.utoronto.ca/elul/Skovoroda/Narkis.pdf>
5. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ : Наукова думка, 1983. 542 с.
6. Сковорода Г. С. Симфонія, названа книга Асань, про пізнання самого себе. *Твори: У 2 т.* Київ : Обереги, 1994. Т. 1. С. 196-262.

УДК 130.2+17.023.36:72

водного господарства
та природокористування

Анастасія Боровець,

студентка 1 курсу

спеціальності «Культурологія»

Національного університету водного
господарства та природокористування.

Науковий керівник – професор Ольга Наконечна.

«МУЖНІСТЬ БУТИ» ТІЛЛІХА У ВИМІРАХ БУТТЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

На початку ХХ століття відбувається модернізація релігійного світогляду та його пристосування до нових умов. У цей період зароджується новий напрямок релігійної філософії – діалектична\критична теологія. Одним із представників якої був протестантський теолог і філософ Пауль Тілліх, який намагався подолати розрив між богослів'ям та проблемами повсякденного життя. В основі його теології лежить метод кореляції християнського Одкровення з людиною в її метафізичному і історичному вимірі, християнської віри – зі світською культурою.

Тілліх був глибоко переконаний у тому, що християнська думка не може мати суттєвого значення для сучасної людини, якщо вона не намагається відповісти на ті питання, які ставить перед нею життя. П. Тілліх вказував на тісний зв'язок між Богом і людиною, що переростає у власне близькість Бога до людини.

Релігію він позначив терміном «вищий інтерес», стверджуючи, що таке визначення уже пов'язує релігію з людиною.

Спочатку Тілліх розглядає поняття мужність в історично-філософському аспекті спираючись на твори Платона, Арістотеля, Фоми Аквінського, Нітше. В онтологічному і теологічному аспекті мужність бути розглядається як бути назважаючи на небуття. Головне питання для людини – це її буття і небуття. Людина єдина істота у світі, яка знає про своє буття, про свою смертність. Розуміння про свою смертність породжує тривогу, але не страх. Тривожність онтологічна, а страх більше психологічний. Онтологічна тривога пов'язана з мужністю бути, патологічна тривога – із вимушеним захистом.

П. Тілліх аналізує стан тривоги, що веде до несправжності людського буття, а ствердження людського буття і його справжність розвивається через мужність бути. «Мужність бути – це етичний акт, в якому людина стверджує власне буття супроти тих елементів свого існування, які заважають її сутнісному самоствердженню» [3].

Тілліх виділяє три типи екзистенційної тривоги: 1) перед долею і смертю; 2) щодо вини та осуду (етична тривога); 3) перед безглуздістю (духовна тривога). Кожний тип відповідає певному періоду західної цивілізації: в період античності переважала тривога перед долею і смертю, в середньовіччі – етична тривога, а

в сучасному світі – тривога з приводу безглуздості людського існування.

Він вважав, що «тривога різних форм, потенційно можлива у кожному індивіді, стає всезагальною тоді, коли руйнуються первинні структури смислу, влади, вірування та надії [1, с. 15].

Онтологічне самовираження особистості виражає структуру буття. Виокремлюється два типи самовираження та зняття онтологічної тривоги: індивідуалізація та співучасть. Їм відповідають два типи мужності – мужність бути собою і мужність бути частиною (тоталітаризм, фашизм, нацизм, комунізм) тобто людина стає частиною соціального життя і втрачає свою самостійність.

Другий тип «бути самим собою» проявляється у таких формах індивідуалізму, як романтизм, натуралізм, екзистенціалізм.

Не заперечуючи трансцендентності Бога, Тілліх вважав, що Бог одночасно і трансцендентний і іманентний людині. Спираючись на філософію екзистенціалізму, він виводив необхідність релігії із потреби особистості подолати «екзистенціальний страх». Лише християнська релігія може, вважав Тілліх, надати людині мужності і таким чином здолати екзистенціальний страх. Поняття Бога у Тілліха – теологічний синонім категорії Буття. Це буття неможливо вивести з буття речей і неможливо звести до нього.

Як і екзистенціалісти, Тілліх вважав, що буття людини – єдиний ключ до буття як такого. Релігійність – це і є стан граничної турботи про безумовний смисл Буття, тому вона і визначається Тілліхом фундаментальною характеристикою людини. Спроба Тілліха примирити релігію з сучасним світом вилилась у доведення того, що релігія становить внутрішній смисл духовного життя. З його точки зору, релігія є сутністю культури, а культура – вираженням релігії. Все те, що реалізується в досягненнях людської культури, за змістом є глибоко релігійним. Релігія нібито внутрішньо пронизує як особисте так і суспільне життя людини. Проте за умов земної історії або релігія зовнішнім чином підкоряє собі культуру, або культура відокремлюється і замикається в собі [2].

Ідеалом для Тілліха є принцип гармонії релігії і культури. На відміну від Барта, він не тільки не заперечує впливу християнства на світську культуру, а, навпаки, всіляко підкреслює цей вплив. Саме християнство, на думку Тілліха, може оновити людину, забезпечити їй «нове буття», яке він тлумачить у дусі християнських заповідей. Справжня гармонія може досягатися лише в міру створення «теономної культури», при якій норми і цінності виражають переконання і зобов'язання вільної особистості у вільному суспільстві, що долає усталене протиріччя між культурою і церквою через прилучення до «основи буття» – до

Бога, хоча цей процес і не може бути повністю завершений в межах історії.

Варто зазначити, що «мужність бути», яка виходить з принципів релігії та культури – це саме можливість людини зустрічати виклики, які постають перед нею в процесі життя. Це насамперед, можливість не тільки обирати, а й нести відповідальність за свій вибір, яким би він не був. Немає такої конкретної сфери життя, повторює він, яку неможливо співвіднести з Богом, тому людина ніколи не повинна втрачати мужності. Красномовна кінцівка книги «Мужність бути»: «Мужність, яка приймає на себе тривогу відсутності сенсу, – ось та гранична межа, до якої здатна дійти мужність бути. По той бік – тільки небуття. А всередині неї всі форми мужності бути відновлюються – в силі Бога – над – Богом – теїзму. Корінь мужності бути – той Бог, який являється, коли Бог зникає в тривозі сумніву» [3].

Нині наша держава переживає непрості часи. Вона стоїть перед власне вибором Бути, тобто зберегти свою незалежність та цілісність чи Не бути. Вчений переконаний у тому, що страх, який є негативним началом, людина здатна перетворити на начало позитивне. Адже людина має майбутнє, різні «призначення» та «турботи» впродовж життя. Відповідно українці як нація сьогодні мають можливість самоствердитися через відродження власної культурної ідентичності.

Джерела та література

1. Варениця О. П. Осмислення шляхів розвитку культури та особистості у творчій спадщині П. Тілліха. О. П. Варениця, Т. В. Легкун. Філософські проблеми гуманітарних на- ук. альманах. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008-2009. №14-15. С. 15–20.
2. Зварич І.М. Екзистенційна та гуманістична психологія : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. 496 с. URL: <https://cutt.ly/pCvVVI>
3. Тілліх П. Мужність бути. Пер. Т.І. Вевюрка. М. : Юрист, 1995. С. 7–131. <https://psylib.org.ua/books/tillp01/index.htm>

Анна Гарань,
студентка 1 курсу спеціальності
«Архітектура та містобудування»
Національного університету водного
господарства та природокористування.
Науковий керівник – професор Ольга Наконечна.

ВПЛИВ СМИСЛОВОГО СВІТОГЛЯДУ НА СТИЛЬ В АРХІТЕКТУРІ

Нині, архітектурний стиль вважається сукупністю основних рис та ознак архітектури певного історичного часу і місця, яка проявляється не тільки у функціональних, конструктивних чинниках, а також у мистецьких особливостях будівель та споруд. Поняття стилю наукове мистецтвознавство було запроваджено у середині XVIII століття німецьким археологом Йоганном Йоахимом Вінкельманом. Основна маса праць, присвячених художньому стилю, була спрямована на дослідження природи самого явища та механізмів стилеутворення у філософському, культурологічному, семіотичному, системно-синергетичному аспектах. Тому в теорії архітектури та мистецтвознавства найбільш зручним та популярним «описовим засобом» для архітектурних форм стало поняття стилю [1, с. 336].

Актуальність теми полягає у тому, що ці зв'язки й утворюють наше сприйняття, нашу буденність та наше розуміння

архітектури в цілому. Це те, що оточує нас усе наше життя, тому є вагомим чинником у соціально-культурному сприйнятті. Низка понять, що ніби не може існувати одне без одного, адже говорячи про культуру ми даємо певне пояснення тої ж архітектури, що і показує культуру того часу, тієї епохи. Якщо розібратись детальніше, то можна окреслити стиль зароджує нашу культуру, а культура водночас породжує стиль.

Іноді доводиться читати, що архітектура «моделює» образ світу, або онтологічну дійсність. Це означає, що відношення архітектури до світу не вичерпується тим, що архітектура складає частину цього світу [2, с. 85]. Архітектура, як і культура входить у світ або включається в нього. Тобто, це означає, що не постаючи рівною всьому світу за обсягом і складаючи лише частину світу, архітектура символічно показує його структуру в цілому. Загалом, можна стверджувати, що гносеологічний аспект впливає з онтологічного аспекту. В цьому аспекті розкриваються зміст та логіка разом з цим у поєднанні становлення архітектурного простору та архітектурної форми, як єдиного поняття.

На мою думку, можна використати вислів Гете «Музика, що застигла в камені», так можна сказати й про архітектуру, адже це те, що лишає певний слід не лише у нашій пам'яті, але й лишається незмінним наочним прикладом, що скрізь часи можна доторкнутись та відчуту те буття минулих часів. Архітектура – це єдиний вид мистецтва, який ми можемо не тільки

пропустити крізь себе, але і самі пройти крізь нього. Саме таке мистецтво, потрібно не просто подивитись, а побачити.

Природно, що великий німецький письменник і вчений мав на увазі гармонію, властиву творам обох цих видів людської діяльності. І певну гармонійну повторюваність мотивів усередині одного творіння [3]. Таким чином, можемо провести паралель до вічності культури, великої музики, великої архітектури. Культура дає численні свідчення про тісні органічні зв'язки, як філософії, так і різноманітним чинникам науки та мистецтва.

Архітектура вивчає закономірності формування і розвитку «другої природи» – штучного середовища для життя людей, яке створене за законами краси та гармонії і є складовою системи культури, її підсистемою. Специфіка предмета архітектури не дозволяє віднести її ні до знань про суспільство, природу чи мислення. Вона однаково охоплює сферу гуманітарних, технічних та природничих наук [4, с. 436].

Проблематика певного смислового світогляду людства на стиль в архітектурі, представляє себе у тому, що існує стереотипність розуміння окремішніх чинників, що входять до архітектури та до культури. Розуміння таких важливих факторів наповнюють наш світогляд та розуміння усього, що ототожнюється зі світом. Адже, розвиток нашої культури прямо залежить від нас самих – це наше середовище. Розуміючи, як певний смисловий образ душі суспільства в архітектурі.

Як сказав Кастельс, «культурна ідентичність – це процес, за допомогою якого соціальні актори будують своє власне значення відповідно до культурних атрибутів». Архітектори збільшують продуктивність і дають суспільству привід на міркування, пишатию красою своєї країни. Іноді це має вирішальне значення для просування суспільного світогляду, що об'єднує. Архітектурні об'єкти, з одного боку, є утилітарними, і при їх сприйнятті ми звертаємо увагу на їхні характеристики, а саме – технічну конструкцію, застосовані матеріали, функціональність. З іншого боку, вони є витворами мистецтва, тому сприймаються психологічно-емоційно та розглядаються як цінність.

До прикладу такого образу, можна навести неймовірну будівлю, а саме Рівненський академічний український музично-драматичний театр. Ми можемо на підсвідомості відчутти, через стиль та форми будівлі, нашу культуру, яка зароджувалась ще від тоді. Класична строгість у поєднанні з мереживним коринфським ордером, таким чином мовчки розповідає історію нашого українського буття. Я вважаю, що це місце, де зупиняється час, потрапивши всередину одразу забуваєш про усі тривоги та проблеми, насолоджуючись вишуканими формами будівлі.

У паралель та для розуміння того, наскільки стиль об'єднує нашу культуру, хочу навести ще один приклад, а саме Полтавський театр. Ці дві будівлі ніби відтворюють один одного, хоча знаходяться по різних куточках нашої України. Тобто, беручи до

уваги поєднання стилю з формами, можемо беззаперечно сказати, настільки аспекти архітектури та культури тісно пов'язані між собою.

Архітектура завжди була тісно зв'язана з нашим життям. Усе в ній від форм, яким надавалась перевага, до вибору певних типів споруд – транслює умови часу та стилю, до якого вона відноситься. На архітектуру впливають різноманітні фактори: соціальні, економічні, наукові, технічні, етнічні. Істинний характер історичної епохи завжди проявляється в архітектурі, не залежно від того, чи відбувається наслідування минулого чи виявляється незвідане нове [5].

Отже, мистецтво проєктування дозволяє скласти безпомилкове враження про те, що насправді відбувалося у конкретний період, через те, що вона є "вільним від людських слабостей, витвором у якому проявляються чисті, не фальсифіковані тенденції часу та стилю". Адже, як казав Г. Спенсер «Архітектура, скульптура, живопис, музика та поезія справедливо можуть бути названі кольором цивілізованого життя». Тобто виявляється, що архітектуру неможливо відокремити від її способу навіть засобами всемогутньої філософії, культури, історії та економіки. Архітектура являє собою, проміжною та необхідною низкою системи, яка поєднує усі чинники, та прямо впливає на той смисловий світогляд людства.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Джерела та література

1. Давидич Т.Ф. Стиль як мова архітектури. Харків: Видавництво Гуманітарний центр, 2010.
2. Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, 2018.
3. Архітектура: застигла музика в камені. URL: <https://concert.ua/ru/event/anna-misyun-odessa#:~:text=>
4. Охрім Х. А. Філософське осмислення часу в архітектурі. Львів, 2014.
5. Архітектура як мистецтво творення споруд. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/10739/>

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Анастасія Сокол,
студентка 1 курсу спеціальності
«Архітектура та містобудування»
Національного університету водного
господарства та природокористування.
Науковий керівник – професор Ольга Наконечна.

АРХІТЕКТУРА ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

З плином часу, суспільство вдосконалювалося, з'являлися все нові і нові можливості для подальшого розвитку. Накопичений досвід який людина отримувала став фундаментом всієї нашої культури у якій архітектура відіграла важливу роль. Тоді виходячи з цієї позиції виникає проблема. Чи справді архітектура утворює серед людства той культурний феномен?

Актуальність теми полягає у понятті відчуття суспільством необхідності гармонійного поєднання матеріального та духовного початків цивілізації та культури. Саме за цих обставин велике значення відіграє архітектура. Вона допомагає гуманістично орієнтуватися на всі основні сфери цивілізації та культури, морально відстоювати їх.

Архітектурні форми та образи формують велику частину світової культури. Для моделювання культурного середовища необхідно формалізувати уявлення про архітектурний об'єкт, як джерело інформації, визначити особливості сприйняття

інформації, а архітектурне середовище розглянути як простір об'єктів, що посідають особливе місце серед культури.

Вагомий внесок в дослідження архітектурного середовища як культури виніс Аристотель. Він вважав, що мистецтво дає емоційне розвантаження, а почуття, викликані справжнім мистецтвом, сприятливо впливають на раціональну сферу. Для нього архітектурне середовище є важливою і складною категорією в культурі. Довкілля в якому ми з вами перебуваємо, поєднує в собі діалог різних мистецтв у системі єдиного художнього твору (твору образотворчого мистецтва) та стимулює постановку нових питань щодо категорії художнього простору, які також не мають однозначних ствердних відповідей.

Якщо розглядати його думки з гносеологічної риси, то можна сказати, що буття природних речей він вважав визначуваними, як існування будинку визначається наявністю загального задуму, ідеї або сенсу. Філософ звертався до будівельного мистецтва з наміром показати, що виникнення і буття природних речей не випадкове, а володіє внутрішньою розумністю і цілеспрямованістю: «І так, як робиться кожна річ, така вона і є за природою, і яка вона за природою, так і робиться, якщо це не є перешкодою. Робиться заради чогось, отже, і за природою існує ради цього [1]. От вона центральна ідея, природа показує нам щось неперевершене, що намагається повторити людина в архітектурі.

Із праць Аристотеля виходить, що є предмет природного уявлення, а цим предметом у першу чергу є сенс, що саме артикулюють або «ідеї», природних речей, які починають ділитися на більш приватні аспекти (походження, форма, призначення тощо), – виникає в мить, коли світ у цілому починає мислитися за аналогією зі спорудою або виробом, підлеглим раціональному задуму.

Архітектура існує як комунікація між людьми, що надає інформацію в опосередкованій формі, тобто через призму архітектурних об'єктів. Зрозуміло, що мета архітектури, як і культури виступає через служіння суспільству. Основне призначення архітектури виявляється у впливі на поведінку людей через емоції і свідомість. Принципово, перелік функцій архітектури подібний з основним переліком функцій культури, направлений на «забезпечення суспільства усім необхідним для його успішного протистояння із природою, для його постійного розвитку». Вдале проектування не означає, що будівлі можуть змінювати наше сприйняття, як вважали архітектори, він радше повинен давати мешканцям міста відчуття, що вони певною мірою можуть керувати своїм навколишнім середовищем. [2]. Разом з цим, особистість сприймає середовище архітектури екзистенціально. Архітектура нарівні, з будь-яким, візуальним мистецтвом є «дзеркалом» буття. Це так зване «дзеркало», яке сприймає та відображає усі прояви часу. Зодчество здатне на

надзвичайно довгий час втілити у матеріальній формі картини історії та пророцтва майбутнього. Архітектура – це складна і багатопланова система, яка не лише відображає світ, а й сама народжує щось нове, а саме – рукотворне середовище та простір проживання людини, її «Другу природу» наче спочатку люди народжують будинки, а потім будинки людей. Архітектура виступає мистецтвом споруди, але водночас вона є формою суспільства, що виражається через їхню свідомість. Культуру творить не лише людство, а людство творить середовище. Творіння відбувається через те, що кожен керується власною метою, зазначеному в самому імені, яку на загал публіки більша частина з нас хоче донести, адже для когось це справжній сенс життя. Кожен прагне представити твір в своїй книзі, тобто хоче максимально передати ту смислову суть змісту світобудови книги зі свого життя.

Таким чином, неможливо відокремити соціальне та просторове в системі культури, оскільки ці процеси цілком взаємопроникні, а особливо при політиці. Людина без творіння середовища та культури може втратити власне «Я». Із цього випливає, що кожна людина створює ідею відповідно до свого бачення. Кожен творець, в кінцевому результаті від збігу світосприйняття та відчуття створює той самий стиль, так само як ми з вами сприймаємо кожен витвір мистецтва архітектури, по-різному. Прикладом може слугувати стійка особливість процесу

розвитку культури, яка міститься у тому, що протягом сторічч здійснюються творчі прориви через діяльність культурних спільнот, які неможливі без безперервного спілкування. Говорячи про архітектурне середовище, то людина не фіксує лише форму, колір чи сукупність окремих характеристик, а створює цілісний образ цього середовища як систематизованого об'єкта культури. Тому не слід думати, що архітектор творить середовище, але і ми до цього не аби які зусилля прикладаємо, а тому й творимо самі ці неперевершені феномени нашого життя.

Джерела та література

1. Учення Арістотеля. URL: https://pidru4niki.com/15100827/prirodoznavstvo/uchennya_aristotelya.
2. Як місто впливає на наш настрій та поведінку. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-40186983>

Богдан Романовський,
студент 1 курсу спеціальності
«Будівництво та цивільна інженерія»
Національного університету водного
господарства та природокористування
Науковий керівник – доцент Світлана Гуменюк.

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ЗМІНУ АРХІТЕКТУРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У СУСПІЛЬСТВІ

Будівництво в будь-який час історії тісно пов'язане з людиною. Ще з часів історичного періоду палеоліту, почали появлятися щось до подоби будинків, оскільки люди розвивалися та потребували ширшого та окремого місця для проживання. Вивчення цієї теми дає нам згоду зрозуміти закономірність розвитку суспільства та розвитку будівництва, що в свою чергу допомагає детальніше вивчити історію в певних аспектах. Не знаючи цих фактів, історикам було б важче зрозуміти поведінку наших пращурів, адже «люди міняють місця, місця міняють людей».

Першим архітектурним періодом на території України вважають трипільську архітектурну культуру. Трипільці будували житло двох типів. Одні з них – «ковганки» – були поглиблені житла, які склалися з житлової частини і господарських ям. У основі ці «будівлі» нагадували вісімку або трійку. Стіни їх були

пологими, дно нерівним. У кожному з таких жителі знаходилося по два-три вогнища.

Другий тип житла – наземні глинобитні житла площею від 30 до 150 м² – мали складну конструкцією. Підлога з глиняних обпалених валиків викладалася на дерев'яному помості, а потім обмазувалася глиною. Стіни (що також обмазувались глиною) споруджувалися на дерев'яному каркасі. Двосхилий дах перекривався солом'яними або очеретяними снопами. Вікна були невеликими і округлими. В середині могла бути одна, дві або три кімнати. У кожній кімнаті була піч, лежанка і сімейний вівтар-жертовник. Житло трипільців виглядало дуже красиво. Всі житлові будинки як в середині, так і зовні розписували червоною, бурою, чорною і білою рослинними фарбами.

Дослідження збережених незначних решток античних будов та інших мистецьких творів вказують, що спочатку у VIII — VI ст. до н. е. Причорномор'я мало вплив т.зв. іонійського стилю, а з V ст. тут поширюються зразки афінського та з початком нової ери до II ст. римського будівництва.

Архітектура міст і сіл Київської Русі представлена насамперед дерев'яними спорудами. Археологічні дослідження Києва, Новгород, Старої Ладоги, Пскова, Звенигорода, інших давньоруських міст виявили численні залишки зрубних будівель, а також різні конструктивні деталі – карнизи, наличники, коньки, колонки, одвірки тощо. Вони свідчать про багатий архітектурний

декор жителів давніх русичів (X -XIII ст.). Окремі з них – справжні шедеври народної архітектури. Перші кам'яні будівлі на Русі з'явилися під орудою візантійських зодчих. У другій половині XI ст. культове будівництво набуває поширення в багатьох давньоруських містах. У цей час засновуються монастирі й саме в них зводяться нові кам'яні храми. У Галицько-Волинському князівстві монументальна архітектура була провідним видом мистецтва.

У другій половині XIV ст. з поширенням в Україні магдебурзького права в міській забудові почали з'являтися ознаки регулярного планування. На основі чіткої геометричної сітки розташовували основні елементи нових укріплених центрів поселень. Упродовж XIV – першої половини XVI ст. не втрачало значення будівництво оборонних споруд. В архітектурі України XVI ст. хоч і зберігалися попередні традиції будівництва, проте помітною була тенденція до регіонального та стилістичного розмаїття. Відчутним став вплив мистецького стилю ренесанс.

В архітектурі середини XVI ст. відбуваються суттєві зміни. Зникають оборонні риси, будівлі перетворюються на звичайні житлові палаци. Почалася регулярна забудова міст за європейськими зразками: у центрі, на площі, зводиться ратуша, а вся міська територія розбивається на прямокутні квартали. Землі обмаль, тому будинки по фасаду вузькі, у два-три поверхи, тягнуться до середини кварталу, на першому поверсі

розташовуються у службові або торгові приміщення, на другому – житло. Досліджуючи ці роки Антонович О. М. писав, що козаки були відданими християнами, тому церкви відігравали не малу роль серед споруд при містобудуванні.

У XVIII ст. значний крок уперед зробила архітектура. Було збудовано, переважно з цегли й каменю, багато різноманітних споруд, серед яких, поряд з культовими, ставало дедалі більше цивільних будівель - адміністративних, господарських, житлових та ін. У першій половині XVIII ст., переважно у стилі бароко, були споруджені визначні будови й архітектурні ансамблі, з 60-70-х років XVIII ст. на зміну стилю бароко в архітектурі приходять так званий російський класицизм.

Друга половина XIX ст. в архітектурі позначена впливом різних історичних стилів і напрямків, що поєднувалися в одній будівлі. Це поєднання - еkleктизм і було найбільш характерним для міського громадського й житлового будівництва. В будівництві почали масово використовувати нові технології та матеріали. Серед напрямків архітектурного мистецтва вирізнялися віденський неоренесанс і стиль французького відродження. Неоренесанс поширився в західноєвропейських країнах, дістався Чернівців, Львова, Києва, Одеси, Херсона, Харкова та інших українських міст.

У XX ст. архітектура відзначилася тим, що всі споруди будувалися на один лад, так як в країні панував комунізм.

Архітектурний напрямок модернізму в Україні в той час дуже відрізнявся від споруд цього напрямку в Європі. Новіков у статті «Досвід планування міст України» у метафоричних висловах розмірковував з приводу радянського лівого урбанізму, містобудівних концепцій 1920-х років, практики будівництва соцміст, емоційно називаючи все це «лівацькими закрутами»: «Значні хиби були в архітектурно-планувальній практиці і будівництві в результаті ряду контрреволюційних лівацьких закрутів, в силу невірної тлумачення питань реорганізації побуту, ліквідації сім'ї і домашнього господарства трудящих (проекти міста Комінтерновська, селища ХТЗ, складені в 1930 р.). Зазначені хиби і шкідливі ухили в проектно-планувальній і градобудівельній практиці, а також прояви конструктивізму і формалізму в забудові міст і вбогість форм коробкової архітектури залишили свої глибокі сліди в ряді міст України (Ворошиловград, Кривий Ріг, Краматорськ, селище ХТЗ та ін.)». Комуністичний режим зруйнував чимало визначних будівель, які пізніше були внесені до офіційних списків пам'яток архітектури. Після Другої світової війни національно-самобутні ретроспекції відбилися в архітектурній діяльності періоду післявоєнної відбудови. В 1960-70-ті роки з'являться прояви нової образності архітектури, використання сучасних індустріальних конструкцій та прогресивних будівельних матеріалів.

Отже, за весь період розвитку української архітектури та

будівництва на пряму залежало від обставин та людей. Щоразу український народ розвивав свої вчення в цих напрямках аби зберегти себе, своє життя та свою свободу, аби розвиватися культурно, духовно та науково. Українське суспільство виборювало свою свободу і саме тому на теренах нашої держави є українські прототипи європейської культури. Як би не намагалися держави-сусіди знищити нашу культуру, українці всіх часів не здавалися й розвивали її: Русь-Україна будувала православні церкви на тлі католицького утиску; козаки розвивали свою архітектуру під час утисків турецької, польської та московської культур; українська інтелігенція розповсюджувала свою культуру й добивалися розвитку всього українського, щоб відбудувати українство яке було під впливом інших культур.

Джерела та література

1. Трипільський всевіт. http://grupalptu.blogspot.com/p/blog-page_47.html
2. Асеев Ю. С. Архітектура Київської Русі. Київ, 1969.
3. Культура українського народу. Київ, 1994.
4. Антонович О. М. Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії. 50-70 рр. XVII ст. Київ, 1961.
5. Ефименко А. Н. История украинского народа. Київ, 1990.

Софія Петрина,
студентка 1 курсу спеціальності
«Машинобудування»
Національного університету водного
господарства та природокористування.
Науковий керівник – доцент Світлана Гуменюк

ВИВЧЕННЯ АСПЕКТІВ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ НА ПРИКЛАДІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ОПИТУВАНЬ НАПЕРЕДОДНІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКИХ ВІЙСЬК В УКРАЇНУ

Ідентичність українців є перспективною темою сьогодення. Вивчення цієї теми об'єднало багато сучасних науковців, серед яких імена Л. Нагорної, Я. Верменича, Л. Якубової, Л. Смолій, Я. Грицака, О. Сушия та багатьох інших. Особливо гострим стало це питання напередодні повномасштабного збройного російського вторгнення в Україну. Метою нашої розвідки буде системне ознайомлення з результатами деяких соціологічних опитувань задля глибшого розуміння процесів, які відбувались у нашому суспільстві, адже наша країна мусить залікувати ментальні прогалини поділу на благо єдності українців.

Через суттєве різноманіття культурних, соціальних та цивілізаційних особливостей етносів України суспільство стало джерелом постійних акцентів протилежних точок зору та поляризувало українське суспільство, що, звичайно, цілком

негативно відбилося на процесах становлення образу власної нації та спричинило кризу українськості та самоідентифікації.

Провокуючи штучні соціальні, культурні та цивілізаційні відмінності, ментальне відчуження між регіонами визрівало у сепаратистські тенденції, розколюючи українське суспільство, що становило загрозу територіальній цілісності та національній безпеці України.

Провокуючи незгоди у суспільстві, це спричиняло формування негативного образу України на міжнародній арені як нації, що “лише страйкує”, що є ідентично несформованою, що перекреслювало перспективу європейської інтеграції України.

Проте із російським вторгненням у 2014-му році традиційні уявлення щодо ідентифікації українського суспільства змінилися. Саме це гальмує процес міцної та спільної громадської ідентичності, серед ключових факторів: актуалізація міжрегіональної ментальної прірви (часто з протилежними цінностями); формування розрізнених соціальних груп, так званих “ми” чи “наші” та “вони” чи “чужі”; приглушений розвиток та відсутність лобювання інтересів української культури та формування історичної національної пам’яті; відсутність ініціативи від державних та громадських структур у сфері національно-патріотичного виховання; вплив масової культури; неможливість “відпустити” спадок радянської культури; власні

етнічні особливості українського етносу (миролюбність); актуалізація сепаратистських настроїв.

Парадоксальне становище українського політикуму у прагненні визначитися між європейським та азійським стало однією з причин гальмування націєтворення. Повна трансформація суспільства прямо залежала від суспільних процесів в росії і мала вплив на Україну. росія, що завжди стояла на позиціях імперства, справляла руйнівний вплив на становлення ідентифікації української нації. Справжнім випробуванням для націєтворення стало коливання між європейською та російською стратегією розвитку України, що зумовлювалося приходом до влади політиків з відповідними баченнями, що уже стало звичним для суспільно-політичного виміру. Економічні кризи та неоднозначні суспільно-політичні та культурні процеси в Україні ускладнили і так безпрецедентно складну ситуацію.

Складнішою ситуація є у східних та південних регіонах України, що найбільше піддаються асиміляції росії, і готові ідентифікувати себе як мешканців певного регіону, але не України як країни, що в тому числі сприяє формування сепаратистських настроїв. Тому для державних структур першочерговим повинно бути питання гармонійної інтеграції даного населення в загальноукраїнський вимір.

Опитування, проведене Центром О. Разумкова у лютому 2012 р.

«Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України?»

«за відносини з країнами ЄС»	«за відносини з росією»	«з іншими країнами СНД»	«з іншими країнами»	«за відносини з США»	«важко відповісти»
36,7%	31,0%	8,1%	3,3%	1%	19,9%

Дослідження, проведене соціологічною службою Центру О. Разумкова в квітні 2016 р.

Головний зовнішньо політичний пріоритет – відносини з країнами Європейського Союзу	Позитивна відповідь на питання щодо вступу до Європейського Союзу	У разі проведення референдуму щодо вступу до НАТО збиралося проголосувати	Найбільш оптимальною для гарантування національної безпеки названа позаблокова модель
45,5%	49,7%	«за» - 44%, «проти» - 38%	32,8%

Також гальмуючим фактором є різне бачення української ідентичності, кожна з котрих прагне бути єдиною. Перша – це націоналістична – це ідеологія, що базується на збереженні української самобутності (культуру, звичаї, мову, традиції, обряди). Друга – проєвропейська - висловлює прагнення тісного взаємозв'язку із Європейським Союзом та прийняття його цінностей. Третя – це проросійська – підтримується ідеологією “русского міра”.

Фактично до краху української ідентичності призводить наявність “двох Україн”, де одна сповідує європейські цінності, інша – орієнтована на верховенстві держави над свободою слова. Як можна припустити, війна на Сході України прямий наслідок глибокої ментальної та культурної прірви.

На думку вітчизняних науковців (Я. Грицак, Е. Лібанова, О. Майборода, С. Римаренко, М. Степико, В. Кулик, А. Колодій та ін.), дихотомічна картина, попри логіку С. Гантінгтона про розкол України, не відображає сучасні соціокультурні реалії, адже на тлі сьогоденних подій – анексії Криму, війни на Донбасі – в Україні докорінно змінилася матриця етнополітичного простору. «Хворе суспільство» у стані дезінтеграції, за висловом А. Тойнбі, зазвичай веде війну «проти самого себе»: утворюються соціальні тріщини . Влучна цитата А. Колодія:

«Україна – велика країна, територіальні частини якої мають неоднакову історичну спадщину, етнічні та етнографічні особливості, різняться культурними та політичними вподобаннями. Доки йдеться про побутову культуру – культурний регіоналізм сприймається як багатство країни, яким варто пишатися. Коли ж мова заходить про відмінності в соціетальній культурі, виникають побоювання можливого роз'єднання, навіть розпаду країни» .

Навесні 2014-го загроза перед втратою суверенітету Україною пришвидшило процес націєтворення, що дало можливість за

декілька років зробити гігантський стрибок у розвитку національної свідомості. За версією І. Кононова Луганський регіон став в епіцентрі масового когнітивного дисонансу свідомості. Тому ментального ґрунту у них не було. Проблемою було те, що Донбас не ідентифікував росію як агресора, а вважав її засобом виходу регіону із економічної депресії. Проте іншу реакцію продукували інші регіони України, такі дії росії пробудили національну свідомість українців та мобілізували внутрішні ресурси на довготривалу боротьбу за державність.

Масове використання державних знаків та символів візуально позначило межі й пріоритети українськості. Патріотичний підйом у разі підвищив відчуття національної гордості. За результатами дослідження переважна більшість населення України пишається тим, що вони є громадянами України.

2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
48%	60%	67%	60%	63%

Якщо перевірити у регіональному розрізі опитування серед населення України, чи пишаються вони, що є громадянами України, то отримуємо наступні результати:

Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас
81%	67%	46%	56%	39%

Результати опитування Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва»: що найбільше хвилює українців (2017рік)

 Зростання цін університет водного господарства та природокористування 77%	Безробіття 61%	Невиплати зарплат та пенсій 63%
--	-------------------	------------------------------------

Спад національного самоусвідомлення, нажаль, призвів до того, що державне життя країни і націотворення після здобуття незалежності Україною в 1991 році стало причиною відсутності уніфікованої самоідентифікації українцями різних регіонів країни та існування різних типів ідентичності (національна, пострадянська, ліберально-космополітична та проімперська). Тому настільки бурхливим був перебіг подій 2013-2014 років.

Саме, власне, внутрішня слабкість української держави призвела до нестабільності та уможливлення початку війни на Донбасі, розпочатої Росією, а також повномасштабної війни розпочатої у 2022 році. [1]. Також виявлена проблема міжетнічних протистоянь у Закарпатському регіоні, де проявляються антиукраїнські настрої та прихильність до угорців. Серед причин: ослаблення впливу держави на суспільне життя, що виявляється в поступовому згортанні соціальних програм і дерегуляції соціально-економічних процесів.

Оскільки війна виникла і триває, актуальним залишається існування умовного поділу на простір території України, що зазнає впливу росії та території, де цей вплив не такий ментально сильний. Головні бар'єри – це Дніпропетровська та Донецька області, які є повністю російськомовними. Тому те, що ми зараз спостерігаємо є не що інше як війна цивілізації та не цивілізації.

Заради справедливості зазначаю: виявлення ступеня «українськості» Сходу / Заходу України не є доцільним. Притаманна українському суспільству пострадянськість наявна й у західних областях. Європейськість Заходу є таким само міфом, як й «азіатчина» Сходу [3].

Найгостріша проблема Сходу України це ментальний тиск та прірва для формування української ідентичності населення, адже значна територія окупована, а значна є ураженою бойовими діями. Виробляється специфічне ставлення до «інакшості»: «іншого», «другого», «не свого», «ворога».

Ось чому формулу «Схід та Захід разом» можна тлумачити не тільки як заклик до єднання, а й констатацію ментальної невизначеності. Така невизначеність стосується й Донбасу, який ментально «завис» поміж Україною й Росією. Водночас (не варто нехтувати таким фактом) «донбаський розлам» актуалізував питання про реанімацію державного суверенітету України, створення й розбудову державності.

Отже, для того, щоб підсумувати вище сказане, необхідно ініціювати необхідність суспільного діалогу, повинно розробити чітку стратегію комунікації суспільства, яка буде базуватися на регіональних відмінностях українців, на історичних впливах тих чи інших подій на тій чи іншій території України, розумінні соціокультурних чинників розвитку населення, психологічному та ментальному аналізу соціуму регіонів. Зокрема, надзвичайно

важливим, на нашу думку, є поглиблене вивчення історії та культури України, вивчення всіх етапів становлення державності нашої країни у всіх навчальних закладах.

Основні перспективи ж полягають, звісно ж, у відповідній державній політиці щодо формування цілей, принципів та характеру єднання суспільства, ініціювання національного примирення та залучення широких мас до обговорення національного питання та проблем, з ним пов'язаних.

Джерела та література

1. Нагорна Л. Ідентифікаційні кризи як стимулятори насильства й свідомісних стереотипів. Регіональна історія України. 2016. Вип. 10. С. 77–100.
2. Верменич Я. Національна ідентичність як соціокультурний конструкт: погляд з початку ХХ століття на проблеми ХХІ. Регіональна історія України. 2017. Вип. 11. С. 9–42.
3. Смолій В., Якубова Л. Донеччина і Луганщина: місце в модерному українському національному проекті: аналітична доповідь. Київ : Інститут історії НАН України, 2015. 62 с.
4. Зовнішньополітичні орієнтації громадян України. Дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 9 по 14 вересня 2016 р. URL: http://razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=78
5. До 26-ї річниці Незалежності України: тенденції змін громадської думки. Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва». URL: <http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendencii-zmingromadskoi-dumki> (дата звернення 1.04.2017)
6. Суший О. Глибинні рифи українського націєтворення: архетипна програма конфлікту. Проблеми політичної психології. 2017. Вип. 5(19). С. 103–121.
7. Колодій А. Український регіоналізм як стан культурно-політичної поляризованості. URL: http://political-studies.com/wp-content/.../03/Agora3_Kolodii.pdf
8. Грицак Я. Украинцы еще себя покажут. Новое время. 2015. 23 марта. URL: <http://nv.ua/opinion/grytsak/ukraincy-eshche-sebya-pokazhut4202.html> (дата звернення 5.01.2018)

9. Смолій В., Якубова Л. Донбас і Крим: місце в модерному національному проекті. Київ : Інститут історії НАН України, 2016. 66 с.
10. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контексті політики громадянської консолідації української нації: аналітична доповідь. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 160 с.
11. Грицак Я. Чи варто штовхати під руку? URL: http://postup.brama.com/010116/9_9_2.html (дата звернення 15.03.2018)
12. Якубова Л. Суспільство на війні: проблеми націєтворення. Ч. 1. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2198-larisa-yakubova-suspilstvo-na-vijni-problemi-natsietvorennya-chastina-1> (дата звернення 3.04.2018)

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Опубліковані матеріали відображають погляди авторів,
що не завжди збігаються з думкою редакційної колегії.

Відповідальність за зміст, точність цитувань несуть автори,
а також наукові керівники студентів, аспірантів.

Тексти надруковано в авторській редакції.